

ବିରଜା ବକୁଡ଼ାମାଳା : ୭

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରା

କରସିଂହ କଉଥରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ମୁଖପତ୍ର
ଜିଜ୍ଞାସାର ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା

ବରକା ବକ୍ତୃତାମାଳା-୭

(୧୯୭୯)

ନିଜ୍ଞା ସା

॥ ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା ॥

ନରସିଂହ ଚଉଧୁରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ

କିଞ୍ଜା ସା

(ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା)

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀରାମ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

ମୁଖ୍ୟ ସଂପାଦକ

ପ୍ରୀତାନନ୍ଦ ପ୍ରଧାନ

ସଂପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀ:

ବୁଦ୍ଧଦେବ ବ୍ରହ୍ମା

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

କମଳାକାନ୍ତ ଲେଙ୍କା

ଗୋପୀନାଥ ପଣ୍ଡା

ବାହାବୁଦ୍ଧି ନ୍ ଖାଁ

ଲିପିକାର:

ନଟବର ବଳି

ଜୟହିନ୍ଦ୍ ପ୍ରେସ୍, ଯାଜପୁର ।

୧ । ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଅଭିଷେଷ ॥ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀ ଶତୀନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ।

୨ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀ:

(୧ମ-୭ମ ଶତାବ୍ଦୀ) ॥ ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ୧

୩ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀ:

(୮ମ-୧୪ଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ॥ ଡଃ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ ୧୮

୪ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀ:

(୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି) ॥ ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ୪୭

୫ । ପରିଶିଷ୍ଟ:

(କ) ଶ୍ରୀ ବାସିଙ୍କ ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳା ପରିଚ୍ଛଳନା ସମିତି

(ଖ) ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର ନିୟମାବଳୀ ।

ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଅଭିଭାଷଣ

ସମ୍ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମହାଶୟ ଓ
ବିରଜା-ବକ୍ତୃତାମାଳାର ସୁଧୀ ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀ,

ଯାଜପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ମା ବିରଜାଙ୍କର ପବିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ
ବାସର ଏ ପୂତ୍ର ତ୍ରୈବେଣୀ ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥିରେ ଶ୍ରଷ୍ଟଥର ନିମନ୍ତେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ
ନରସିଂହ ଚଉଧୁରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସରରେ ସ୍ୱାଗତ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ
ଲଭକରି ମୁଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଛି ।

ସୁଧାବତ୍ସ,

ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାୟତନ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ
ହେଉଥିବା ସଭା ବା ଆଲୋଚନା ଠାରୁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବଜ୍ରାୟ ରଖିଥିବା ଏହି ବିରଜା-
ବକ୍ତୃତାମାଳାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସମକ୍ଷରେ ଆପଣମାନେ ଉଶାଅର୍ଧକେ ଅବହିତ ଥିବେ
ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ।

ଚଳିତ ବିରଜା-ବକ୍ତୃତାମାଳା ନିମନ୍ତେ ଏହାର ପରିଚ୍ଛେଦନା ସମିତି
“ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀ” କୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ରୂପେ ମନୋନୀତ କରି ଉଚ୍ଚଳର
ତିନିଜଣ ସ୍ଥାନାଧିକାରୀ ଗବେଷକ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ, ଯଥା ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦିବସରେ
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଏମ୍: ପି, ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିବସରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର
ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ ଓ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦିବସରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ
ବେହେରାଙ୍କୁ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଜଣାଇଥିଲେ । ଆମର
ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ସେମାନେ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ସଦୟ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରି
ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରି ଅଛନ୍ତି । ମୋର ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ
ବକ୍ତାବଳୀ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା, ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୱେଷଣ-ସମୃଦ୍ଧ ଅଭି-
ଭାଷଣରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିପାରିବେ ।

ନିକଟ ଅତୀତରେ ଏହି ବକ୍ତୃତାମାଳା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଐତି-
ହାସିକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
ପ୍ରଫେସର୍ ବିଧୁଭୂଷଣ ଦାସ, ପ୍ରଫେସର୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ, ମହୀଶୂରର ଉଷା

ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଡକ୍ଟର ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଶାସକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଗୁପ୍ତ, ପ୍ରଫେସର୍ ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗତ କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଲେକନେନ୍ ପ୍ରଫେସର୍ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଅଧ୍ୟାପକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ; ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଇତିହାସ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ ଡକ୍ଟର ମନ୍ମଥନାଥ ଦାସ, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଞ୍ଜକିଶୋର ରାୟ, ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଦାର ନାଥ ମହାପାତ୍ର, ପ୍ରଫେସର୍ ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ନିମନ୍ତେ ଏହି ଅବସରରେ ମୁଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତରଫରୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ଓ ତତ୍ପରେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳୀନ ସମସ୍ତ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସଂପୃକ୍ତ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଓ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଗଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୃତଜ୍ଞଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରୁଛି ।

ଆମର ପୂର୍ବତନ ବକ୍ତା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଖ୍ୟାତନାମ ସାହିତ୍ୟସେବୀ କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ତିରୋଧାନରେ ସେହି ମହାଶୟଙ୍କର ଆତ୍ମାର ସଦ୍ଗତି ନିମନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତରଫରୁ ମୁଁ ଏହି ପବିତ୍ର ସଂଧ୍ୟାରେ ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରୁଛି ।

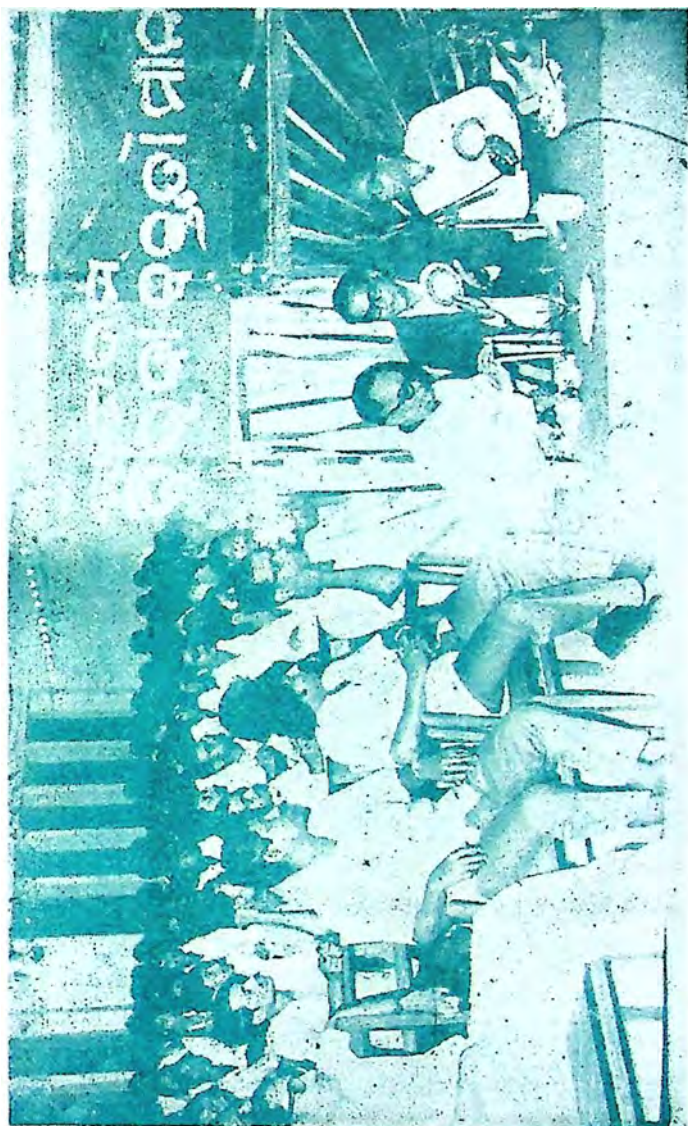
ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରଞ୍ଜନୈତିକ ଜୀବନର କର୍ମ ବ୍ୟସ୍ତତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମର ଆମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ମୋ ତରଫରୁ ଆଉଥରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରି ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହ ସମଗ୍ର ସୁଧୀମଣ୍ଡଳୀକୁ ଏ ବର୍ଷର ବିରଜା-ବକ୍ସତାମାଳା ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛି ।

॥ କ ଯ ହି ହ ॥

ଶ୍ରୀ ଶର୍ଚ୍ଚାନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

୨୮ । ୧ । ୭୯

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ନରସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ରଧରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ

॥ ଶ୍ରୀ ବାଣିକ ବିରାଟ ବଜ୍ରମାଳା : ଉଦ୍‌ଭାବନ ଉତ୍ସବ ॥
 ବାମପାର୍ଶ୍ଵ : ଶ୍ରୀମତୀମଣ୍ଡଳୀ; ମୁଖ୍ୟବକ୍ତ୍ର — ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ସଭାପତି—ଶ୍ରୀ ଶତାନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ;
 ଉପସଭାପତି—ଶ୍ରୀ ପାଟାମର ହୁସାନ

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଧାରା

(ଖ୍ରୀ. ୧ମ-ଖ୍ରୀ. ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀ)

● ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ଖ୍ରୀ ୧ ମରୁ ଖ୍ରୀ: ୮ ମ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ସାମ୍ବୃଦ୍ଧିକ ଇତିହାସରେ ଆବର୍ତ୍ତନ, ବିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ମହା ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ କାଳ । ଏହି କାଳରେ ଆଦିମ ଶାବର ଧର୍ମଚେତନାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ, ଯଥାକ୍ରମେ ଗୌତମବୁଦ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଜୈନଧର୍ମ, ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରଯାନ, ନାଥଧର୍ମ, ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ କ୍ରମେ ଜଗନ୍ନାଥଧର୍ମର ମହାପ୍ରବାହରେ ସେସବୁ ନିମଜ୍ଜିତ ହେବା ପାଇଁ ମୁହଁାଇ ଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାର ବା ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାଷଣର ସୀମିତ ପରିଧର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତେଣୁ ଏହି ଭାଷଣରେ ଆଲୋଚିତ କାଳରେ, ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଂସ୍କୃତିର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୌଦ୍ଧ ତନ୍ତ୍ରଯାନ ଉପରେ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋକପାତ କରିବି । ଏହି କାଳରେ ଓଡ଼ିଶା ବା ଉତ୍ତୀୟାନ ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ଏକ ପ୍ରଧାନ ପୀଠ ଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ଚତୁଷ୍ପୀଠ—କାମାକ୍ଷା ଶ୍ରୀହସ୍ତ, ପୂର୍ଣ୍ଣଗିରି ଓ ଉତ୍ତୀୟାନ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତୀୟାନ ହିଁ ଥିଲା ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ଏହି ଉତ୍ତୀୟାନରୁ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସାଧନା ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ତିବ୍ବତ, ଚୀନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମଙ୍ଗୋଲିଆ ଓ କୋରିଆ ପ୍ରଭୃତି, ମଧ୍ୟ-ଏସିଆର ସୁଦୂର ଭୂମିକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍ତୀୟାନର ସେହି ଧର୍ମାଗୁରୁ ମାନଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ଓଡ଼ିଶା ବା ଭାରତରୁ ଏବେ ବିଲୁପ୍ତହୋଇ ପାରିଥାଏ, ମାତ୍ର ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତିବ୍ବତ, ଚୀନ ଓ ମଙ୍ଗୋଲିଆର ବୌଦ୍ଧବିହାର ମାନଙ୍କରେ ଏହା ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ପଦ ରୂପେ ସଂରକ୍ଷିତ ରହିଅଛି ।

ତନ୍ତ୍ରର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରିବା କଠିନ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହା ଏକ ସାଧନ ପ୍ରଣାଳୀ । ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର, ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଭୃତି ଏହାର ପ୍ରତ୍ତିୟୋଗ ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ଓ ପ୍ରଣାଳୀ । ସେଥିରେ ପୁଣି ମିଶିଛି ଯୋଗାର୍ତ୍ତ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଭିରୁଚି ଭିତ୍ତିକ । ଏହି ସାଧନା-ପଦ୍ଧତିର ସଙ୍କେତ ଅର୍ଥ ବେଦରେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବା ପାଇଁ ମିଳିଥାଏ । କାୟାସାଧନା ଓ ମନ୍ତ୍ର ବଳରେ କେତେକ ଆଧିଭୌତିକ ପ୍ରତ୍ତିୟୋଗ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିକୁ ଆୟତ୍ତାଧୀନ ବା ବଶୀଭୂତ କରିବା, ତନ୍ତ୍ରର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରକୃତି । ଏହି ମାର୍ଗରେ ସାଧକ ବହୁ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ବା ରଶ୍ମିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଲୋକ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଏହାହିଁ ହୋଇଥାଏ ସେମାନଙ୍କର କୌଶଳ ।

ଇତିହାସର ପରିହାସ ଏହାହିଁ ଯେ; ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଥିଲେ ଏସବୁ ଅଭିରୁଚି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲର ଘୋର ବିରୋଧୀ । ‘କୁଲବର୍ଜ’ ର ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ ଗିନାଏ ଚନ୍ଦନ ପାଇଁ, ଭିକ୍ଷୁ ଭରଦ୍ଵାଜ, ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ, ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିବାରୁ, ବୁଦ୍ଧ ତାଙ୍କୁ ଘୋର ଭୟିତ କରିଥିଲେ । ଅଥଚ ଏହି ଅଭିରୁଚି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଭିତ୍ତିକ ତନ୍ତ୍ର ଦିନେ ସମଗ୍ର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସିଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତନ୍ତ୍ର, ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ର ଓ ହିନ୍ଦୁତନ୍ତ୍ର ଏହି ଦୁଇଧାରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ, ହିନ୍ଦୁତନ୍ତ୍ରରେ କେତେକ ନୂତନ ଦେବ ଦେବୀ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ, ସାଧନାର ପ୍ରଣାଳୀ ସମାନ । ପୁଣି ଉଗ୍ରତାରା, ବା ଏକଜଟା, କାଳୀ, ଛିନ୍ନମତ୍ତା ଓ କୁରୁକୂଳା ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧ-ତନ୍ତ୍ରର କେତେକ ଦେବୀ ହିନ୍ଦୁତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ତଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତେଣୁ, ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରରୁହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ହିନ୍ଦୁତନ୍ତ୍ର ।

ବୌଦ୍ଧ ତନ୍ତ୍ରଯାନର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାରିଭାଷିକ ଅର୍ଥ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏଠାରେ ମୁଁ ତାହାକୁ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ବଜ୍ରଯାନ, ସହଜଯାନ ଓ କାଳଚକ୍ରଯାନ ପ୍ରଭୃତି ତନ୍ତ୍ର ଓ ମନ୍ତ୍ର ଭିତ୍ତିକ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାରାକୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ତନ୍ତ୍ରଯାନର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଅଛି । କାରଣ ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରତ୍ତିୟୋଗରେ ସେ ସବୁ ଥିଲେ ସମାନ ।

ତନ୍ତ୍ରଯାନର ପୃଷ୍ଠ ଭୂମି—

କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନାରେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମଧାରାର ଧାରବାହିକତା ରକ୍ଷା ପାଇଁ, ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପ୍ରତି ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଖ୍ରୀ. ପୂ: ୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅଶୋକଙ୍କ ରାଜତ୍ବକାଳ ପୂର୍ବରୁ ସୁଦ୍ଧା; ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଅଶୋକଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଏହାକୁ ରାଜଧର୍ମରେ ପରିଣତ କରିଥିଲା ମାତ୍ର । ବସ୍ତୁତଃ ଚଣ୍ଡାଶୋକ ଏହି ପୁଣ୍ୟଭୂମିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ତେରଣାରେ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ, ନିଜକୁ ଧର୍ମାଶୋକ ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବଦଶା କାଳରେ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଧାର ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ବିନୟ ପୀଠକ’ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥର ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ, ବୁଦ୍ଧ ତୁ ଲଭ କରିବା ପରେ, ଉତୁବିଲ୍ଲୁ ଠାରେ ତପୋକିଷ୍ଟ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ, ଦୁଇଜଣ ଉତ୍ତଳାୟ ବଣିକ, ତପୁସ ଓ ବହ୍ମୀକଙ୍କ ଠାରୁ ମଧୁପିଣ୍ଡ ଗ୍ରହଣ କରି, ଦୀର୍ଘ ଉପବାସ ଭଙ୍ଗ କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଆଦିଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତପୁସ ଓ ବହ୍ମୀକ ଅନ୍ୟତମ । ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ଜନସମାଜରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ବାଭବିକ ।

“ଦାଠାଧାତୁବଂଶ” ର ବିବରଣୀରୁ ଜଣାପଡେ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରି ନିର୍ବାଣ ପରେ ତାଙ୍କ ଦତ୍ତ, ଥେର କ୍ଷେମଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆନୀତ ହୋଇ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତଙ୍କ ଦ୍ଵାରା, ରାଜଧାନୀ ଦତ୍ତପୁର ଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ସ୍ତୁପରେ ପ୍ରୋଥିତ ହୋଇଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ସ୍ତୁପହିଁ ଥିଲା, ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନସମାଜର ଆରାଧ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ଵିକ ଓ କଳା-ঐତିହାସିକ ଜର୍ଜ-ଇଉଇଙ୍ଗ୍ ମତରେ ଏହି ସ୍ତୁପ ସବୁ ଆରମ୍ଭରେ ଦାରୁନିର୍ମିତ ଥିଲା । ଇଉଇଙ୍ଗ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତାହେଲେ ଶାବର ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ପ୍ରଚଳିତ “ଅରନୀଖୁଣ୍ଡା” ବା ଦାରୁସ୍ତମ୍ଭ ପୂଜାର ଉତ୍ସ ଏଇଠାରେ । ବୁଦ୍ଧରୂପୀ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ

ରୂପାନ୍ତର । ସ୍ତ୍ରୀପାକୃତି ତୁଳସୀ ଚଉଁର, ଆଜି ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁର ଅଙ୍ଗନରେ ତାହାର ବ୍ରାହ୍ମଣୀୟତ ଅବଶେଷ ନୁହେଁ ବୋଲି କିଏ ଅସୀକାର କରିବ ?

ଦକ୍ଷପୁରର ଅବସ୍ଥିତି ଘେନି ମତାନ୍ୱେୟ ଥିଲେ ହେଁ, ଏହା ଅତି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, କଳିଙ୍ଗ-ଉତ୍କଳରେ ଏହା ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମାଗୁର ବିରୋଧୀ ଓଡ଼ିଶାରେ, ଅଶୋକଙ୍କ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସୁଦ୍ଧା ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇସାରିଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ପରେ ଅଶୋକଙ୍କ ଋକ୍ତ-ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲଭ କରି; ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହା ଆଉରି ପ୍ରସାରିତ ଓ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଦୁଇ ଧାରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା-ମହାଯାନ ଓ ହୀନଯାନ । ଶୀଳାଗୁର ଭିତ୍ତିକ ହୀନଯାନୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅବଶେଷ ଆଜିଯୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାରେ ସରକାରୀ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେହିଁ, ମହାଯାନ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନରେ ଥିଲା ଅଧିକ ସାଦ୍ୟ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟଶୀଳ ।

ଏହି ପୁଷ୍ପଭୂମିରେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମହାମେଘ ବାହନ ଶାରବେଳଙ୍କ ଅନୁସୂତ କୈନଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ଜନ ସମାଜରେ ବିଶେଷ ରେଖାପାତ କରି ନଥିବା ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆଲେଟିଡ଼ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହାହିଁ ଥିଲା ଅବଧାରିତ ।

ବୌଦ୍ଧ-ବିଭଜନ—

ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରିନିର୍ବାଣର ଗୁରିମାସ ପରେ କୁଶୀନଗର ଠାରେ ଆହୁତ ହୋଇଥିଲା ପ୍ରଥମ ବୌଦ୍ଧ-ସମ୍ମିଳନୀ । ଆଗୁର୍ଯ୍ୟ ମହାକାଶ୍ୟପ ଏଥିରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ବାଣୀ ପ୍ରାଥମିକ ବା ଅଧିକୃତ ଭାବରେ ସମ୍ମୁଚିତ କରିବା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ବୌଦ୍ଧ-ସମ୍ମିଳନୀର ଇପ୍ସିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହାର ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ବୈଶାଳୀ ଠାରେ ଆହୁତ ହେଲା ଦ୍ୱିତୀୟ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ । ଏହାର ଆଗୁର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ସର୍ବକାମୀ ଓ ପୁରୋଧା ଥିଲେ ତିଷ୍ଣ ଅଜିତ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ବୁଦ୍ଧ-ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ଥେରବାଦୀ ବା ଶୀଳାଗୁରବାଦୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଦୁଇ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା-ମହାଯାନ ଓ ହୀନଯାନ । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଉ

ପାରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଗୁରିତ ଆଦି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୁଦ୍ଧଯାନ; ଯାହାର ମର୍ମବାଣୀ ହେଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସଦାଗୁରୁ ଓ ଶୀଳ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ବା ମୋକ୍ଷଲାଭ କରିପାରିବା ସମ୍ଭବ । ସେଥିପାଇଁ ମଠ, ମହନ୍ତ, ଗୁରୁ, ମାତା ବା କର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ର, ମଣ୍ଡଳ, ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ସେଠାରେ ଅବାହର ଭେଦବାଜି । ମାତ୍ର ଗଜନୀତିପରି ଧର୍ମନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ, ଏକାକୀ ନିଃସଙ୍ଗ ଭାବରେ ମୋକ୍ଷ ସାଧନା ପରିବର୍ତ୍ତେ; ଦଳ ବା ସଂପ୍ରଦାୟ ଭିତ୍ତିରେ, ଅନ୍ୟ ମାନଙ୍କୁ ମୋକ୍ଷ ବିତରଣ କରି; ମହନ୍ତ ମଠାଧୀଶ ହୋଇ ବସିବା ଧର୍ମାଗୁଣୀ ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ ସ୍ୱହଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । ଧର୍ମାଗୁରୁ ତିତୀକ୍ଷାଭୂତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ—ଭେଦସର୍ବସ୍ୱ ଏକ ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥରେ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାହିଁ ହୋଇଥିଲା ପରିଣତି ! ଉଦାର, ଶୃତିନିଷ୍ଠ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବିକୃତିର ସେହି ନିୟମରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ି ନଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ବାହାରିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଗୁରୁ କରି ବୁଲିଲେ—ବୁଦ୍ଧ ଏଡ଼େ ସ୍ୱାର୍ଥପର ନୁହନ୍ତି ଯେ, ସେ ଏକା ଏକା ମୋକ୍ଷଲାଭ କରି, ନିର୍ବାଣ ଲେକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ, ତାଙ୍କର ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟି ନାହିଁ । ମଧ୍ୟପଥରେ ରହି, ପାପୀ ତାପୀ ମାନଙ୍କର ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ, ସେ କାଳେ କାଳେ ବୋଧିସ୍ୱର୍ଗ ମାନଙ୍କୁ ଧରଲେକକୁ ପଠାଉଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇ ପାରେ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅବତାରବାଦର ମୂଳ ଏଇଠାରେ—ଯାହା କ୍ରମେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ସବୁ ଧର୍ମକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।)

ବୋଧିସ୍ୱର୍ଗମାନେ ସୃଷ୍ଟି ନ ହେଲେ; ମଠ, ଆଉ ଗୁରୁ ଆସିବେ କିପରି ? କ୍ରମେ ଏହି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାରକୁ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା, ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ମାନଙ୍କର ଆଗୁରୁ ପଦ୍ଧତି ଘେନି ତୀବ୍ର ମତଭେଦ । ବୌଦ୍ଧ ଇତିହାସରେ ଏହା ‘ଦଶବଥ୍ୟୁଃ’ ନାମରେ ପରିଚିତ । ‘ଦଶବଥ୍ୟୁଃ’ ର ଅର୍ଥ Ten points । ଦଶ ଗୋଟି ତୁଳ୍ଲ ବିଷୟ ଘେନି ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ମହା କନ୍ଦଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ତାହାର ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ହିଭୂତ ହେବ ।

ଏହି ଦ୍ଵିଧାକ୍ରାନ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିରେ, ବୌଦ୍ଧ ମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାସଙ୍ଗୀତି ବା ଧର୍ମସଭା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା; ସେଥିରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଦୁଇ ଧାରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ହୀନଯାନ ଓ ମହାଯାନ । ଶୁଭଦ, ସୁଭଙ୍ଗଙ୍କ ପରି ବୌଦ୍ଧାଳୀର ତରୁଣ ଭିକ୍ଷୁଗୋଷ୍ଠୀ, ଉପାଳୀ ଓ ମହାକାଶ୍ୟପଙ୍କ ପରି ବୃଦ୍ଧ, ଶୀଳ-ସାଧକ ମାନଙ୍କୁ ହୀନଯାନୀ ବୋଲି ଆକ୍ଷେପ କଲେ । ସେମାନେ ହୀନ, କାରଣ ନିଜର ମୋକ୍ଷ ସାଧନା ନେଇ କେବଳ, ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯେ ଏତେ ପାପୀ, ତାପୀ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ, ଏମାନେ ମଠ ବାନ୍ଧୁନାହାନ୍ତି, ଲୋକ ଭେଳାଉ ନାହାନ୍ତି । ତାହେଲେ ଏ ପତିତମାନେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବେ କିପରି ? ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ—କଠୋର ସାଧନା ବଳରେ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ ଅପେକ୍ଷା, ଚେଲଗିରି କରି ଯଦି ସହଜରେ ମୋକ୍ଷ ମିଳିପାରିଲା, ତାହେଲେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ଏତେ ସହଜ ଓ ସୁବିଧାଜନକ ବାଟ, କିଏ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଯିବ କାହିଁକି ? ତେଣୁ ହୀନଯାନୀମାନଙ୍କ କଠୋର କୃତ୍ତ୍ଵ ସାଧନା ଅପେକ୍ଷା ବୋଧୂସ୍ଵତ୍ଵ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ମହନ୍ତ ବା ଗୁରୁ ମାନଙ୍କର କରୁଣାରେ ମହାଯାନୀ ମାନଙ୍କର ମନ୍ତ୍ର ଓ ଧାରଣା ପ୍ରଭୃତି ସାଧାରଣ ଜନସମାଜରେ ଆଦୃତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ହେବାପାଇଁ ଲାଗିଲା !

ବୌଦ୍ଧ ସାଧନାରେ ନାରୀ:-

ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ଓ ସଂଘରେ ନାରୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ; ଏକଦା ଅତି କଠୋର ଭାବରେ ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଗୌତମୀ ପ୍ରଜାବତୀଙ୍କ ପରିତ୍ୟାଗେ ମାତୃହୀନ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଶୈଶବରେ ଲଳିତ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ଗୌତମୀ ପ୍ରଜାବତୀଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ସଂଘରେ ଗ୍ରହଣକରିବା ପାଇଁ, ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଘୋର ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଅବଶେଷରେ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଆନନ୍ଦଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧରେ ଗୌତମୀ ପ୍ରଜାବତୀଙ୍କୁ ସଂଘରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ, ବୁଦ୍ଧ ଅନୁମତି ଦେଲେ ସତ୍ୟ,—ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ସେ ଆନନ୍ଦଙ୍କୁ ଚେତାବତୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ; ଶ୍ଵେତାସ୍ତ୍ରିକା କୀଟ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଥରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ତାକୁ ଯେପରି ବିନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ନାରୀ ମାନଙ୍କର ଅନୁପ୍ରବେଶ ଫଳରେ ସେହିପରି;

ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଧରଣରେ ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ସୁଦ୍ଧା ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଏହି ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ, ଅତି କଠୋର ଭାବରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇପାରେ, ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଶାବର ଲୋକ ଧର୍ମରେ ମାତ୍ର ରୂପିନୀ ଶକ୍ତି ପୂଜାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ରହିଲା । ମାତ୍ର-ପ୍ରଧାନ ଜନ ମମାଜରେ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିବାହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଶାଳ-ସାଧନାବଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାଗୁରୁରେ ମହାଯାନୀ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ପରେ; ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ପଡ଼ିଲା—ଶକ୍ତି । ‘ପ୍ରଜ୍ଞା’ ଓ ‘ଉପାୟ’ର ମିଳନରେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭର ମହାଯାନୀ ପରିକଳ୍ପନା ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲା, ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ଓ ପାରମିତାମାନଙ୍କ ମିଳନ—ସଂଜାତ ‘ମହାସୁଖ’ରେ । ଅବଲୋକିତେଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ପ୍ରଜ୍ଞା ପାରମିତା । ମହାଯାନୀ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମାନେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା-କଲେ, ନିର୍ବାଣ ଯଦି ଶେଷ ସମାପ୍ତି, ତାହେଲେ ସେ ନିର୍ବାଣ ଦୀପରେ ପ୍ରୟୋଜନ କ’ଣ ? ନିର୍ବାଣ ମହାଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହା ମହାପୁଣ୍ୟ । ‘ନିର୍ବାଣ’ ସ୍ଥାନରେ ଆସିଲା ‘ମହାସୁଖ’ । ନିର୍ବାଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ‘ସମୋଗ’ ହେଲା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଜ୍ରଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ‘ପ୍ରଜ୍ଞୋପାୟ ବିନିଷ୍ଠୟ ସିଦ୍ଧିରେ’ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉତ୍ତରୀୟାନ ଧର୍ମାଗୁରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ନିଷମ୍ପ କଣ୍ଠରେ ଘୋଷଣା କଲେ.....

“ସମୋଗାର୍ଥମିଦଂ ସର୍ବଂ ତ୍ରେଧାତୁକମଣେବତଃ
ନମିତଂ ବଜ୍ରନାଥେନ ସାଧକାନାଂ ହିତାୟତ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ତେଲା ବା ଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କର ସମୋଗ ଓ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ବଜ୍ରନାଥ (ବୁଦ୍ଧ) ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟତମ ଧର୍ମାଗୁରୁ ଅନଙ୍ଗବଜ୍ର ପୁଣି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଲେ, ନାରୀ ମାତ୍ରେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣା ହୁଅନ୍ତୁ ବା ନୀଚବର୍ଣ୍ଣା ହୁଅନ୍ତୁ,—ପ୍ରଜ୍ଞା ପାରମିତାର ଅଧିକାରିଣୀ । ତାଙ୍କରି ସହିତ ଦୈହିକ ମିଳନରେ କେବଳ, ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ।

ଏହାର ଫଳଶ୍ରୁତି ସ୍ବରୂପ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଘୋର ବ୍ୟଭିଚାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ-
ପଡ଼ିଲା । ଏହାର ସଂଯମ ଗ୍ରହଣ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଶିଥିଳ । ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ବିଶିଷ୍ଟ
ଗବେଷକ ବିନୟତୋଷ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ‘ସାଧନମାଳା’ ଦ୍ବିତୀୟଖଣ୍ଡର ଭୂମିକାରେ ଏହି
ଅଧ୍ୟାପତନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

“The introduction of the theory of Maha Sukha in the concept of Buddhist Nirvana was the first and primary cause of the weakening of the strength of the religion. The Second is the imposition of the most strict and unnatural rules of discipline amongst the members of the Sangha ”

କିନ୍ତୁ ମନସ୍ତାତ୍ବିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା କଲେ, ସ୍ବୟଃ ହେବ, ବୌଦ୍ଧ-ସଂଘର
କଠୋର ଅନୁଶାସନର ଏହାଥିଲା, ଏକ ସ୍ବାଭାବିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ।

ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବୌଦ୍ଧବିହାରମାନ ବ୍ୟଭିଚାର ଓ ଥେଁଗରୁରର ପୀଠ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବଜ୍ରଯାନ, ସହଜଯାନ ଓ ତନ୍ତ୍ରଯାନ ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ
ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଏଇ ବିକୃତିରୁ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୨ୟ-୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ
ଏ ବିକୃତି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲା ।

ବଜ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ-ଭଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କରଙ୍କ ପ୍ରଗୁରିତ ତତ୍ବରେ ଏହା
ଅବଧୂତ ସ୍ବର୍ଗ କରିଥିଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ—

ଗମ୍ୟାଗମ୍ୟ ବିକଳନ୍ତୁ ଭକ୍ଷ୍ୟାଭକ୍ଷ୍ୟନ୍ତର୍ଯେବତ

ପେୟାପେୟଂ ତଥା ମନ୍ତ୍ରୀ କୃତ୍ଯନ୍ତିବ ସମାହିତଃ ।

ସର୍ବବର୍ଣସମୁଦ୍ଭୂତା କୁଗୁପ୍ତସା ନୈବ ଯୋଷିତଃ

ସୈବ ଭଗବତୀ ପ୍ରଜ୍ଞାସମୃତ୍ୟା ରୂପମାଶ୍ରିତା ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ଷ୍ୟାଭକ୍ଷ୍ୟ, ପେୟାପେୟ, ଗମ୍ୟାଗମ୍ୟ ବିଗୁର ନକରି, ସାଧକ ଭଗବତୀ
ପ୍ରଜ୍ଞାରୂପିନୀ ନାରୀଙ୍କ ସହିତ ସାଧନାରତ ହେବା ଉଚିତ । ମୋକ୍ଷସାଧନା ପାଇଁ
କାଷ୍ଠପାଷାଣ ପୂଜା, ଉପବାସ ଅଥବା କୁଚ୍ଛସାଧନାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ଉତ୍ତୀୟାନର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ବକ୍ରାୟା ଇନ୍ଦୁଭୂତି ଓ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କାଳ ଆନୁମାନିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ଐତିହାସିକମାନେ ସ୍ଥିର କରିଅଛନ୍ତି । ଇନ୍ଦୁଭୂତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପଦ୍ମସମ୍ଭବ, ତିବ୍ବତ ଗଙ୍ଗା ଶ୍ରୀ ସୋଇଦେବ-ତାନ୍ (ଖ୍ରୀ. ୭୨୮)ଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରଣରେ ତିବ୍ବତ ଯାଇଁ ସେଠାରେ ଏକ ବିହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ବଜ୍ରଯାନର ଧର୍ମାୟା ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବକ୍ରାୟା ବୈଭେତନ ରକ୍ଷିତ ଥିଲେ ଏହାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତିବ୍ବତୀୟ ତାଙ୍ଗୁର୍ ଗୁରୁମାଳାରେ ଇନ୍ଦୁଭୂତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଓ ପଦ୍ମସମ୍ଭବ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ ପୂଜିତ ହେଉଅଛି । ତେଣୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବଜ୍ରଯାନର ଜନ୍ମଭୂମି ଉତ୍ତୀୟାନ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସାଧନାର ଧାରା କିପରି ପ୍ରବଳ ଥିବ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱରୂପ—

ସୁଧୀ ଶ୍ରୋତୃବନ୍ଧ ! ଇନ୍ଦୁଭୂତି, ଅନଙ୍ଗବଜ୍ର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଉଦ୍ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ବୌଦ୍ଧ ତନ୍ତ୍ରର ଏ ସ୍ୱରୂପ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନିଶ୍ଚୟ ନାସିକାକୁଅନ କରିବେଣି । ଇଏ ଧର୍ମ ନାଁ ବ୍ୟଭିଚାର ? ଇଏ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନା ନା କାନ୍ତବ କାମନାର ଚରିତାର୍ଥତା ପାଇଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଚିତାଚନ୍ଦନ ତଳେ ଏକ କୁହ୍ନିତ ପିପାସା ? କିନ୍ତୁ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ହେଉ ବା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ହେଉ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି ସମଗ୍ର ପୂର୍ବ ଭାରତରେ ଆଲୋଚିତ କାଳରେ ତାହାହିଁ ଥିଲା ଧର୍ମ ଧାରାର ସ୍ୱରୂପ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିତମ୍ଭନା ସମ୍ଭବ ହେଲା କିପରି ଓ କାହିଁକି ? ଏହାର ଉତ୍ତର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ । ମନୁଷ୍ୟର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଚରିତାର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ସବୁର ଉଦ୍ଗମନ (Sublimation) ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ନିଗ୍ରହ ଓ କୃତ୍ରିୟାଧାନା ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ନିପୀତନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ବିକୃତି । ବଜ୍ରଯାନ ଓ ସହଜଯାନର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଅନୈଷ୍ଟ୍ୟ କଲେ ଏହି ସତ୍ୟରେ ହିଁ ଉପନୀତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶା କାଳରେ ସୁଦ୍ଧା ସାଧନା ଓ ଭବନାର ଏଧାର ଯେ ଅପରିଚିତ ଥିଲା ତାହାନ୍ତୁହେଁ । ସେତେବେଳେ ଅଜୀବକ ବୋଲି ଏକ ଅସ୍ତ୍ରୋରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଥିଲେ । ଅଜିତ-

କେଶବକନ୍ୟା, ମକ୍ଷକାଗୋଷାଳା ଓ ପୁରଣକାଶ୍ୟପ ପ୍ରମୁଖ ଝଙ୍କଣ ଥିଲେ ଏହାର ଧର୍ମାଗୁରୁ । ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଥିଲା ଜୈନ କୃତ୍ତ୍ୱସାଧନା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହର ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ଜୈନମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ ପାଇଁ ନିଜ ଦେହରୁ ଲେମ୍ବପତ୍ର ମୁଢ଼ା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ନିଜହାତରେ ନିଜେ ଉପାଡ଼ୁ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଏହିପରି କଠୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଇ ମୁକ୍ତି ବା ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞିତକେଶବକନ୍ୟା ଘୋଷଣା କଲେ—ବେହକୁ ଲେମ୍ବହୀନ କଲେ ଯଦି ନିର୍ବାଣ ମିଳିଯାଏ ତାହେଲେ ନାରୀମାନଙ୍କର ନିତମ୍ବ ସବୁ କେବେଠାରୁ ନିର୍ବାଣ ପାଇ ସାରିଲେଣି । ମକ୍ଷକାଗୋଷାଳାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା— ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶଯ୍ୟା-ତ୍ୟାଗ କରି ଗଙ୍ଗା ସ୍ନାନରେ ପୁଣ୍ୟ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ଦଶହଜାର ପ୍ରାଣୀ ବଧ କରି ରକ୍ତଗଙ୍ଗା ଛୁଟାଇ ଦେଲେ ପାପ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଏସବୁ ପାପ-ପୁଣ୍ୟର ଉତ୍ତ୍ରେ— ନିତ୍ସେକ ଭାଷାରେ— Beyond good and evil ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଜୀବକ ଧର୍ମାଗୁରୁଙ୍କ ଠାରେ କିଛି କିଛି କାଳ ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର କୌଶସିଠାରେ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜିଜ୍ଞାସା ପରିତୁଷ୍ଟ ନହେବାରୁ, ନିଜ ଭିତରୁ ନିଜେ ସେହି ଉତ୍ତପୀତକ ଜିଜ୍ଞାସାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସେ ଦୀର୍ଘ ୧୨ବର୍ଷ କାଳ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ଏଠାରେ ଭଲେଖି କରଯାଇପାରେ, ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସାଧନା ବା ଏହି ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବିଶ୍ୱ-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଛି, ତାହାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ଏଇ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭବନ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହିଛି— ତାହାର ମୂଳ ଏହିଠାରେ । ବଜ୍ରଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ-ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧନାର ତାହାହିଁ ଥିଲା ଅନ୍ତଃସ୍ୱର । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ‘ଅଦ୍ୱେୟ ସିଦ୍ଧି’ରେ ଏହାର ପୁନରୁଦ୍ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି:—

‘ନ କଷ୍ଟ କଳ୍ପନାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍

ନୋପବାସୋନ ଚ କ୍ରିୟାମ୍

ନ ଗୁପ୍ତି ବନ୍ଦୟେଦେବାନ

କାଷ୍ଠପାଷାଣ ମୃଣ୍ମୟାନ୍ ।

ପୂଜାମଧ୍ୟେବ କାୟସ୍ୟ

କୁର୍ଯ୍ୟାନିତ୍ୟଂ ସମାହିତଃ ।

+ + + +

ପୂଜୟେତ୍ ଦେବତାନ୍ ତେନ

ଦେହସ୍ଥାନ ତତ୍ତ୍ୱଭବନୈଃ ।

ଉପବାସ, ଆରୁଣଶୁଦ୍ଧି ପ୍ରକୃତି କଷ୍ଟପଦ ପ୍ରଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।
କାଷ୍ଠ ପାତ୍ରାଣ ଅଥବା ମୃତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ଆରାଧନା ଅନାବଶ୍ୟକ ।
ଏହି ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଦେବତା ପ୍ରଜ୍ଜନ ରହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ଉପାସନାହିଁ ନିତ୍ୟ
କରଣୀୟ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନାଥ ଧର୍ମରେ ଏହି ପିଣ୍ଡଗ୍ରହାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା ପ୍ରଣାଳୀର ମୁଖ୍ୟ ଧାରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର
ଧର୍ମଧାରୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭବିତ କରିଥିଲା । ଏହାର ଉନ୍ନେଷ କାଳ ସତ୍ତମ-ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀ ।
ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭବନରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସାରି-
ଥିଲା । ତେଣୁ ବକୁଯାନୀ ତନ୍ତ୍ର ସାଧନାର ବହିଃରଙ୍ଗରୁ ଏହାର ଅନ୍ତଃ ପ୍ରକୃତିକୁ
ଚିହ୍ନିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ପାପ ପୁଣ୍ୟର ଉଦ୍ଧୃତ ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ଧ ଶାଶ୍ୱତ ଆତ୍ମାର
ଅଧିଷ୍ଠାନ, ତାର ସାଗ୍ରେପ୍ୟ ଲଭିଛି ଏ ଧର୍ମାରୁର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ । ଅବଶ୍ୟ ଭୂଷ
ସାଧକ ମାନଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ି ଏହାଯେ ଘୋର ନିହିତ ଅସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ-
କଳାପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅସୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ
ଧର୍ମନୀତି ଠାରୁ ଗଢ଼ନୀତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଭୂଷସାଧକ ମାନଙ୍କର
ଅଭିରୁଚି, ବ୍ୟଭିରୁଚି ବେଶିବାକୁ ମିଳିନଥାଏ ?

ବକୁଯାନର କଳ୍ପଭୂମି—ଓଡ଼ିଶା:...

ଉତ୍ତରୀୟାନ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚିରି; କାମାକ୍ଷା ଓ ଶ୍ରୀହଙ୍ଗ—ଏହି ବକୁଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ-
ତନ୍ତ୍ରର ଗୁରିଗୋଟି ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ବା ପୀଠରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ବୌଦ୍ଧ
ତନ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଏହା ‘ଚତୁଷ୍ପୀଠ’ ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ । କାମାକ୍ଷାର ଆଧୁନିକ
ନାମ କାମରୂପ । ସିଲ୍‌ହେଟ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଶ୍ରୀହଙ୍ଗ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା ।

ଏ ଦୁଇଟି ପୀଠ ଆଧୁନିକ ଆସାମରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଦୁଇଟି ପୀଠର ଭୌଗୋଳିକ
 ସ୍ଥିତି ନିରୂପଣରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଗୁରିଗୋଟି ପୀଠ
 ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୀଠ ଉତ୍ତୀୟାନର ଅବସ୍ଥିତି ଯେନି ଚତୁର୍ଦିକ ମାନେ
 ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସି ଅଛନ୍ତି ! ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ. ଡେଲ୍, ଉତ୍ତୀୟାନକୁ
 ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି, ଭରତର ଡେଲ୍-ପର୍ସନ ସୀମାନ୍ତରେ, ସାତ୍ ଉପତ୍ୟକାରେ ।
 କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବକ୍ତ୍ରଯାନୀ ବୌଦ୍ଧତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦେବଦେବୀଙ୍କ
 ସନ୍ଧାନ, ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖନନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ମିଳି ନାହିଁ । ତେଣୁ ବକ୍ତ୍ରଯାନର ଜନ୍ମଭୂମି
 ଉତ୍ତୀୟାନକୁ ସାତ୍ ଉପତ୍ୟକାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ।
 ସେହିପରି ସିଲଭର୍ ଲେଭୀଙ୍କ ମତରେ ଆଧୁନିକ କାସ୍ଗର୍ ଥିଲା ଉତ୍ତୀୟାନ ।
 ଏହା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁମାନଭିତ୍ତିକ ଓ ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ଅପରପକ୍ଷରେ ମହାମହୋପା-
 ଧ୍ୟାୟ ହରପ୍ରସାଦ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବକ୍ତ୍ରଯାନୀ ସାଧନ-ମାଜାର ସମ୍ପାଦକ ବିନୟତୋଷ
 ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶା, ବକ୍ତ୍ରଯାନର ମୂଳପୀଠ ଉତ୍ତୀୟାନ ଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ
 କରିଅଛନ୍ତି । ଉତ୍ତୀୟାନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦକ୍ଷିଣ-କୋଶଳରେ ସମ୍ବଲର ଗଜା ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି
 ବକ୍ତ୍ରଯାନର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଆଗୁରୁ ଥିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଧୁନିକ ସୋନପୁର-ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିର
 ସୁନୁପୁର-ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କୋଟ-ସମ୍ବଲର ନାମକ ସ୍ଥାନକୁ ତତ୍କାଳର ନବୀନ କୁମାର
 ସାହୁ ସମ୍ବଲ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଭୂ-ଖନନରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ବହୁ
 ବକ୍ତ୍ରଯାନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମ୍ୟୁଜିୟମରେ ଏବେ ସଂରକ୍ଷିତ
 ହୋଇଛି ! ପୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଥିଲେ, ତାହାର ଅକାଟ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ରାନ୍ତ
 ପ୍ରମାଣ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ତାଙ୍କ ‘ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିପିବଦ୍ଧକରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।
 ‘ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି’ ଆରମ୍ଭରେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି ।

“ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ସର୍ବଜୀନବରଚ୍ଛିତଂ

ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟଂ ସିଦ୍ଧିବ୍ୟାପିନଂ ଗଗନୋପମଂ ।”

ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ ଇତିପୂର୍ବରୁ ‘ପୁରୁଷୋତ୍ତମ’ ଓ
 ‘ମାଧବ’ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଗୁପ୍ତଯୁଗର ଶିଳାଲେଖ, ଅଭିଲେଖ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରେ

ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେହେଁ, ‘ଜଗନ୍ନାଥ’ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କୃତ୍ରାପି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକା ଓଡ଼ିଶାଛଡ଼ା ଭାରତରେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଜଗନ୍ନାଥ ପୂଜିତ ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବନ୍ଦନା ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ଉତ୍ତତୀୟାନର ସମୀକରଣ ତଥା ଅଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,—ଏହା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ? ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବନ୍ଦନାରେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ‘ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟ’ ଓ ‘ଗଗନୋପମ’ ବା ଶୂନ୍ୟରୂପୀ ବୋଲି ବନ୍ଦନା କରିଅଛନ୍ତି । ସୁଧୀଶୋକ୍ତବୃନ୍ଦ, ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ କରି ପାରନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ‘ବୁଦ୍ଧରୂପୀ’ ଓ ‘ଶୂନ୍ୟ ନିରଞ୍ଜନ’ର ପରମ୍ପରା ଆଜିଯୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧର୍ମଧାରରେ ପ୍ରବାହିତ ରହିଅଛି । ତେଣୁ ଉତ୍ତତୀୟାନ ଯେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ଥାଇନପାରେ । ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ଭଗିନୀ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ବକ୍ରଯାନର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ଏହାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପଦ୍ମସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ବକ୍ରଯାନର ଅନ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ତିବ୍ବତରେ ପଦ୍ମସମ୍ଭବ ଏକ ବିହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେଠାରେ ବକ୍ରଯାନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧାର୍ମିକ ନେତୃତ୍ୱ ସମଗ୍ର ମଧ୍ୟ-ଏସିଆରେ ଏକଦା ପ୍ରସାରିତ ଥିଲା । ପଦ୍ମସମ୍ଭବଙ୍କ ବକ୍ରଯାନୀ ରଚନାବଳୀ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ତିବ୍ବତରେ ସଂରକ୍ଷିତ ରହିଛି ।

ପୂର୍ଣ୍ଣଚିରିର ଅବସ୍ଥିତି ଘେନି ସେହିପରି ନାନା ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେହେଁ ମୋ ମତରେ ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ପୁଷ୍ପଗିରି ବିହାର ଯାହା ଆଧୁନିକ କାଳରେ ରତ୍ନଗିରି ନାମରେ ପରିଚିତ । ହୁଏନ୍-ସାଂଙ୍କ ଭରତ ଆଗମନ କାଳରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ବିହାର ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ସ୍ଥୁତିଦିତ ଥିଲା । ଯୋଗାଶୁର ଭିତ୍ତିକ କାଳଚକ୍ର-ଯାନର ଉପସ୍ଥିତି, ଏଇଠାରୁ । ଭୌମ ବଂଶର ରାଜା ଶୁଭଙ୍କର ଏଇ ବିହାରର ଜଣେ ଅନ୍ତେଷବାସୀ ଭିକ୍ଷୁ ପ୍ରାଞ୍ଜ (ତୀନା ଭାଷାରେ ପୋ-କୋ)ଙ୍କ ହାତରେ ଗଣ୍ଡବ୍ୟୁହ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତୀନ ରଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ‘ଗଣ୍ଡବ୍ୟୁହ’ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାରତରେ ତଥାପି ଅପ୍ରକାଶିତ । ଏତେ କାଳ ଏହି ଗଣ୍ଡବ୍ୟୁହ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁସନ୍ଧାନ ମୁଁ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୀନ ଓ ବୌଦ୍ଧ-ସମ୍ବନ୍ଧ

ଭକ୍ଷା ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ଅଭବରୁ ମୁଁ ଏହାର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ପାରି ନଥିଲି । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏହାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ, ପାରିସ୍‌ରୁ “The Travels of Sudhana” ଶିରେନାମାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଭଗବତରେ ଉଦ୍ଧବ ଯେପରି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ସନ୍ଧାନରେ ଚତୁଷ୍ପତି ଗୁରୁ କରିଥିଲେ, ତିଷ୍ଠ ସୁଧାନା ସେହିପରି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ସନ୍ଧାନରେ ୫୪ଜଣ ଆରାୟଙ୍କ ନିକଟରୁ ବଜ୍ରଯାନୀ ବା କାଳଚକ୍ରଯାନୀ ଚକ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ତାହାର ଭୂମିକାରେ ଏହି ସୂତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ରଜା ଶୁଭକର (ମତାନ୍ତରେ ଶିବକର)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚୀନରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିବା କ୍ଷଣ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଅଛି । ଏହା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଯୋଗାରୁର ଭିତ୍ତିକ କାଳଚକ୍ରଯାନର ସ୍ୱରୂପ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ବଜ୍ରଯାନର ବିଜ୍ଞାନବାଦ ଅପେକ୍ଷା ଯୋଗାରୁର ଏଥିରେ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବ ଏସିଆରେ ମଧ୍ୟ ‘ଗନ୍ଧର୍ବ୍ୟହ’ ସୂତ୍ର ଏକଦା ଅତି ସୁପରିଚିତ ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାକଳାକୁ ଏହି ସୂତ୍ର ଯେପରି ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଛି, ବୌଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାକଳା ମାନଙ୍କରୁ ତାହାର ଅଭାବ ଉଦାହରଣ ମିଳିବ । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଜ୍ରାରାୟ ଥିଲେ ନାଗାର୍ଜୁନ । ଇଏ ‘ଅଷ୍ଟାଦଶ ପଟଳ ବିଷ୍ଣୁର’ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ରଚନା କରିଥିଲେ । ପଟଳର ଅର୍ଥ ‘ମଣ୍ଡଳ’ । ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ଭକ୍ତଲୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ବା ପଞ୍ଚସଖା ମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ‘ପଟଳ’ର ପ୍ରୟୋଗ ପରମ୍ପରା ସୁଧା ଶ୍ରୋତୃବୃନ୍ଦ ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ କରି ପାରନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ବଜ୍ରାରାୟ—

ଶରହ ଲୁଇପାଦ ବା ଲୁଇପା, ପଦ୍ମବଜ୍ର ଓ ଅନଙ୍ଗବଜ୍ର ପ୍ରମୁଖ, ଆଉ କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆରାୟଙ୍କ ସାଧନା ଓ ରଚନାରେ ଆଲୋଚିତ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାର ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କ ନାମ ସହଜ-ଯାନର ପରମ୍ପରାରେ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଇ ଥାଏ । ସହଜଯାନ, ବଜ୍ରଯାନର ଏକ ଶାଖା ଥିବାରୁ, ଶରହ ଓ ଲୁଇପାଦ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ବଜ୍ରାରାୟ ମାନଙ୍କର ତାଲିକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ବଜ୍ରଯାନୀ ସିଦ୍ଧ ଲୀଳାବଜ୍ରଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ “ଶ୍ରୀ ସହଜ ସିଦ୍ଧି” ନାମରେ ଗୋଟିଏ ରଚନା

ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ବକ୍ରଯାନ ଓ ସହଜଯାନ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାରେଖାପ୍ରାୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ସହଜଯାନର ଚର୍ଯ୍ୟାପଦ ବା ଦୋହାବଳୀ ସହିତ ବକ୍ରଯାନୀମାନଙ୍କର ସାଧନମାଳା ପାଠକଲେ ମନେହୁଏ; ବକ୍ରଯାନୀମାନଙ୍କର ସାଧନା ପଦ୍ଧତିରେ ମଣ୍ଡଳ, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ଥିଲେହେଁ ସହଜ ଯାନର ସାଧନା ମାର୍ଗରେ ଏ ସବୁର ହୁଏତ ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ତେବେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦତର ବିଶ୍ଳେଷଣ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯାହାହେଉ, ବକ୍ରଯାନର ଯେଉଁ ୮୪ ସିଦ୍ଧଙ୍କ ତାଲିକା ମିଳିଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ମଧ୍ୟ ସହଜଯାନର ଆରୁର୍ଥ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଧାନ ଆରୁର୍ଥ ମାନେ ମୁଣି ଏଇ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି, ଭରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଆଦି ସିଦ୍ଧାରୁର୍ଥ ରୂପେ ବିବେଚିତ ଲୁଇପା ବା ଲୁଇପାଦ ଉତ୍ତୀୟାନର ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ ବୋଲି ପାର୍ଶ୍ୱସାମ୍ବନ୍ଧୋଦ୍ଧାନରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଲୁଇପା ଆଦ୍ୟ ଜୀବନରେ ଉତ୍ତୀୟାନ ରଜାଙ୍କର ଜଣେ କରଣ କର୍ମଗୁରୁ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ନାମଥିଲା ସାମନ୍ତ ଶୁଭ । ଶବରୀପା ବା ଶରହ ପାଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ବକ୍ରଯାନୀ ତନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ, ଏହି ଧର୍ମ ସାଧନାର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଆରୁର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ରଚିତ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦ ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରମୁଖ-ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ବଦଶିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ବକ୍ରଯାନୀ-ସହଜଯାନୀ ସିଦ୍ଧ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରଥମେ ଯାହାଙ୍କ ନାମ ଲିପିବଦ୍ଧ, ସେ ହେଲେ ଶରହ ବା ଶବରୀପାଦ । ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ କାଳ ଆନୁମାନିକ ୬୩୩ ଖ୍ରୀ. ଅ: ବୋଲି ବିନୟତୋଷ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ନିରୂପଣ କରିଅଛନ୍ତି । ତାରବାଥଙ୍କ ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ ଏହାଙ୍କର ଆଦ୍ୟନାମ ଥିଲା ଗୁରୁଜଗଦ୍ୱ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ନାଳୟା ମହାବିହାରରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଆରୁର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ଶରହଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯୋଗସୂତ୍ର

ଥିଲ ଘନିଷ୍ଠ । କୋବେଶ କନ୍ଥ ନାମକ, ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ସାଧକଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରଯାନରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବା, ତାରନାଥଙ୍କ ବିବରଣୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ଅଛି ।

ନାଗାର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିର ସାଧକ । ଏ ନାଗାର୍ଜୁନ ବୌଦ୍ଧ ମାଧ୍ୟମିକ ଦର୍ଶନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ନାଗାର୍ଜୁନଙ୍କ ଠାରୁ ସନ୍ତତ । ଏକଜଟା ଦେବୀଙ୍କ ସାଧନା ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଏଇ ନାଗାର୍ଜୁନ । ଏକଜଟା ମଧ୍ୟ ଉଗ୍ରତାର ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏ ଥିଲେ ମହାତୀନ ବା ତିବ୍ବତର ଆରାଧିତା ଦେବୀ ମହାତୀନତାର । ସପଙ୍ଗ କ୍ରମେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରଯାଇ ପାରେ, ତୃକ୍ତର କାହ୍ନୁଚରଣ ମିଶ୍ର “The cult of Jagannath” ପୁସ୍ତକରେ ଜଙ୍ଗଲୀୟ ପୂଜାପଦ୍ଧତିର ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଷଡ଼ାଙ୍ଗ-ନ୍ୟାସ ଠାରେ ଏକଜଟାଙ୍କ ପୂଜା ହୁଏ ବୋଲି ଲିପିବଦ୍ଧ ଅଛି । ଏକଜଟାଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି ବଜ୍ରଶୀଳା । ବଜ୍ରଯାନୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସହିତ ଜଙ୍ଗଲୀୟ ଗୃହ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଅଜ୍ଞେୟ ରହିଥିବା ଏହା କେବଳ ସୂଚିତ କରେନାହିଁ— ନାଗାର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ଯେ ଓଡ଼ିଶାଭୂମିର ସାଧକ ଥିଲେ, ଏଥିରୁ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

ଶବରୀପା ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ବଜ୍ରଯାନୀ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ରହିଛି । ଏହାଙ୍କ ରଚିତ କେତେକ ଦୋହା-ବଳୀ ବା ଚର୍ଯାପଦରେ ପ୍ରତ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପାର୍ବତୀକୋନ୍ଦାମ୍ବର ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ, ବଜ୍ରଯାନୀ ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ମହାମୁଦ୍ରା ସାଧନାର ଯୁଗଳ୍ପ ବା ଆଲିଙ୍ଗନବଦ୍ଧ ଦେବଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ କୃଷ୍ଣାଗୁର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭୂମିର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧର୍ମାଗୁର୍ଯ୍ୟ । କାଳକ୍ଷରୀପା ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଦୀକ୍ଷା ଗୁରୁ ।

ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ, ୮୪ ସିଦ୍ଧ ବା ସିଦ୍ଧାଗୁର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମି ଆଉରି ବହୁ ସାଧକଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି ତଥା ସାଧନାଭୂମି ଥିବା ଅସୀକାର

କରଯାଇ ନପାରେ । ବସ୍ତୁତଃ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଧର୍ମାଗୁରୁମାନେ, ସେତେବେଳେ
ଭରତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ,
ଭରତ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ତିବ୍ବତ, କେନ୍ଦ୍ର-ଏସିଆ ଓ ଚୀନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶମାନଙ୍କରେ
ତାନ୍ତ୍ରିକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମହାଗୁରୁ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ।

ବସ୍ତୁତଃ ଶ୍ରୀ. ୧ମ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଓଡ଼ିଶାର
ଧର୍ମଧାରୀ ଏହା ଏକ ସ୍ଥଳଚିତ୍ର । ଏହି କାଳରେ ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶା
ଭୂମିରେ କ୍ରମେ ଉନ୍ନେଷିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ ହେଁ, ବଜ୍ରଯାନ, ସହଜଯାନ ଓ
ମନ୍ତ୍ରଯାନ ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ବିଭବ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରୀ ମୁଖ୍ୟ
ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ସ୍ୱରୂପ । ଏହାର ଆପାତ ବୀଭକ୍ଷତାର ନେପଥ୍ୟରେ ଶୂନ୍ୟବାଦ ଓ ପିଣ୍ଡ-
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବାଦର ଯେଉଁ ମହାନ୍ ଫରିକାଳନା ଜନ୍ମଲଭ କରିଥିଲା— ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ
ତାହା ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲା ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରା

(୮ମ...୧୫ଶ ଶତକ)

● ଉତ୍କଳ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ

ଯାହାଙ୍କର ନାମାନୁସାରେ ଏଇ ସାରସ୍ୱତ ବନ୍ଧୁତା ମାଳାର ଆୟୋଜନ କରଯାଇ ଅଛି, ସେଇ ଚିର ମଙ୍ଗଳଦାୟିନୀ ସର୍ବାର୍ଥ ସାଧୁକା ଇଚ୍ଛାନୁଗ୍ରହ କାରିଣୀ ସୁରସୁର ବନ୍ଦ୍ୟମାନା ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ଐତିହାସିକ ଯଜ୍ଞପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ବିରଜାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବିନୀତ ପ୍ରଣାମ !

ବରେଣ୍ୟ ସଭପତି ମହୋଦୟ, ଶକ୍ତିପୀଠର ସଂସ୍କୃତି ସଚେତନ ମାନନୀୟ ଶ୍ରୋତୃ ବୃନ୍ଦ, ବିରଜା ବନ୍ଧୁତା ମାଳାର ମାନନୀୟ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ବୃନ୍ଦ, ଆଜି ମୋ ଜୀବନର ଏକ ସୁରଶୀୟ ଦିବସ । ଆଜି ସଂଧ୍ୟାରେ-ଆଜିର ଏଇ ସାରସ୍ୱତ ସମାବେଶରେ ମୋର ଶୂନ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି-ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ୟ ଆଉ ଉତ୍କଳ ଗାରଟିଏ ଉତ୍କଳୀୟ ହେଲା, ତାହା ଲିଭିବାର ନୁହେଁ । ଦୁଇଟି କାରଣରୁ ଏଇ ସମାବେଶ ମୋ ନିକଟରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । ପ୍ରଥମ କଥା ହେଉଛି, ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ-ଧାରଣା, ତା'ର ବୈତିତ୍ତ୍ୱମୟ ଗତି ଓ ପରିଣତି-ଏ ସମସ୍ତ ମୋ ନିକଟରେ ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞାତ ରହିଥିଲା । କୁହାଯାଏ ଯେ— “ଧର୍ମସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଂ ନିହିତଂ ଗୁହ୍ୟମ୍” —ଆପଣ ମାନଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମୁଁ ସେଇ ଦୁର୍ଗମ ଗୁହ୍ୟ-ପଥର ପଥିକ ହୋଇଛି । ସେଠାକୁ ଯିବାର ଠିକ୍ ବାଟ ମୁଁ ପାଇପାରିଛି କିମ୍ବା ନାହିଁ, ତା'ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ । ବହୁ

॥ ଶ୍ରୀ ବାରିକ ବିରଜା ବନ୍ଦୁକାମାଳା : ୨ୟ ବିଭାଗ ॥
 ଶ୍ରୀମତୀ : ଶ୍ରୀମତୀମଣି / ସଭାପତି-ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଚନ୍ଦ୍ର ବାସ / ଉପସଭାପତି- ଶ୍ରୀ ପାଟାୟାଳ ପ୍ରଧାନ,
 ମୁଖ୍ୟବକ୍ତା-ଡଃ ଡେମଲ କୁମାର ଦାସ

ବିଚିତ୍ର ଅନୁଭବରେ, ବହୁ ଉତ୍ତେଜନାମୟ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଶୂନ୍ୟ ଝୁଲି ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ-
ଯାଇଛି ! ସେତକ ମୋର ପରମପ୍ରୀତି । ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମାନଙ୍କୁ ମୋର
କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବା କଥା । ଦ୍ଵିତୀୟ କଥା ହେଉଛି, ଆପଣମାନେ ସ୍ନେହ;
ସହାନୁଭୂତି, ଆଦୃ ଆପ୍ୟାୟନରେ ମୋର ସ୍ନେହ କାଙ୍ଗାଳ ରିକ୍ତ ମନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ
କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଏ ସମ୍ବେଦନ ମୋ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି ମୁଁ
ଭବୁନାହିଁ । ପ୍ରତିଦାନରେ ମୋ'ଭଳି ଅକିଞ୍ଚନ ବା ଆପଣ ମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ଦେଇ-
ପାରେ ? କେବଳ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି, ଏଇ ପବିତ୍ର ପୀଠରେ ମୁଁ ଏଭଳି
କିଛି କହିବି ନାହିଁ, ଯାହା ମୁଁ ନିଜେ ବିଶ୍ଵାସ କରେନାହିଁ ।

ସୁଧୀବୃନ୍ଦ ! ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ବୟସାନୁକ୍ରମୀ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ
ମହାକବି କାଳିଦାସ 'ରଘୁବଂଶ' କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି:—

“ଶୈଶବେଽଭ୍ୟସ୍ତ ବିଦ୍ୟାନାମ୍

ଯୌବନେ ବିଷୟୈଷିଣାମ୍,

ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ ମୁନିବୃତ୍ତିନାମ୍

ଯୋଗେନାତେ ତନୁତ୍ୟଜାମ୍”

ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଶୈଶବ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ, ଯୌବନ ଭେଗ-
ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଶେଷ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ପରକାଳ ଚିନ୍ତା ନିମନ୍ତେ, ଧର୍ମ ଧାରଣାର ଅନୁ-
ଶୀଳନ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଧୂସର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ସବୁଜ ପତାକା ଏବେ ମଧ୍ୟ
ମୋ ପଥର ସୀମାନ୍ତରେ ଆମ୍ଭ ପ୍ରକାଶ କରିନାହିଁ । ମୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ
ବୟସ ବିଭିନ୍ନର ଏଇ ଅପୂର୍ବ ରୀତିରେ ବିଶ୍ଵାସ କରେନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କଥା କିନ୍ତୁ
ମୋର ଅବଂବୋଧ ହୋଇଛି । ଧର୍ମର ରୂପ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ଧୂପ, ଦୀପ
ନୈବେଦ୍ୟର ଆତ୍ମତରୀ ପ୍ରତିମା ପୂଜା ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉ କିମ୍ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠାର
ଅକରୁଣ ଅପରିସର ରୀତି ସାହାଯ୍ୟରେ ହେଉ, ତାହା ମଣିଷର ଅପରିଣତ
ତଞ୍ଚଳ ମନକୁ ପରିଣତ ଓ ସ୍ଥିର କରିଦିଏ । ଏକ ଚେତନଶୀଳ ଉତ୍ତରଣ ନିମନ୍ତେ,
ମୋତେ ଏଇ ସୁଯୋଗ ଟିକକ ଦେଇଥିବା ହେତୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର
କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ଧର୍ମ କଥାଟା କ'ଣ:—

ଧର୍ମ କଥାଟା ତେବେ କ'ଣ ? ଏଇଟି କ'ଣ କେବଳ ବାଉଁଶ୍ୟର ବିକାସ ? ମନକୁ ବିଷୟ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ କରାଇ ପରକାଳ ଚିନ୍ତା ଛଳନା କରିବାର ଆୟତ ? କିମ୍ବା ଧର୍ମ କ'ଣ କେବଳ ଈଶ୍ବର-ଚିନ୍ତାରେ ସାମାବଦ୍ଧ ?

ବିଜ୍ଞ ମଣ୍ଡଳି ! ଏଇ ଧାରଣା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମର ଏଇ ଭରତ ଭୂମିରେ ଏଭଳି କେତକ ଧର୍ମ ରହିଛି, ଯାହା ସହିତ ଈଶ୍ବର ଆରାଧନାର ବିଶ୍ବାସର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ଜୈନ ମାନେ କେଉଁ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି ? ଧର୍ମ; ଶବ୍ଦଟି ଯଥାର୍ଥରେ 'ଧୀ' ଧାତୁରୁ ନିଷ୍କଟ, ଯାହାର ଅର୍ଥ ଶ୍ଚିତି-ଶୀଳତା, ଆତ୍ମା, ବିଶ୍ବାସ । ଯାହାର ଯେଉଁଥିରେ ବିଶ୍ବାସ ସେଇଟି ହିଁ ହେଉଛି ତାର ଧର୍ମ । ବୌଦ୍ଧାନିକ ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାନ ହିଁ ଈଶ୍ବର । ସଂଗୀତଜ୍ଞ ନିକଟରେ ସଂଗୀତ ହେଉଛି ଚିନ୍ତା । ଏଥିରେ ଧୂପର ଗନ୍ଧ, ପୃଷ୍ଠର ସୁବାସ, ବୌରଗ୍ୟର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଦୌ ନାହିଁ । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ର ସୁଦ୍ଧା ଧର୍ମର ଉଦାର ସଞ୍ଜା ତଳେ ମୂଳତଃ 'ବିଶ୍ବାସ'କୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଉଥିଲା । 'ସ୍ବ ଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ'—ଏଥିରେ 'ଧର୍ମ' କଣ ହିଁ ଧର୍ମ; ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସ୍ମୃତିତ କରୁଛି ? କଥାଟିକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଧରନ୍ତୁ 'ଦେବୀ ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ମୁଁ ଜଣେ ଦାନ ସେବକ । ସାରସ୍ବତ କର୍ମରେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେବାହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଧର୍ମ । ମୁଁ ଯଦି ଏଇ କର୍ମ ନକରି; ଆଜି ଆପଣ ମାନଙ୍କର ସମ୍ବେଦ ଆହ୍ୱାନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ ଧର୍ମଚ୍ୟୁତ ହୋଇ-ନଥାନ୍ତି ? ମୋ ପାଖରେ ଏଇଆ ହୋଉଛି ଧର୍ମ ।

ଯାହା ଦେଖା ଯାଉଛି, ଧର୍ମର ଦୁଇଟି ଦିଗ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାରୀ ଦିଗ । ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଅଲୌକିକ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗ । ଉଭୟେ କିନ୍ତୁ ଏକକ କିମ୍ବା ଅଭିନ ନୁହନ୍ତି । ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ । ଏଇ ମଞ୍ଚରୁ ଆଜି ମୁଁ କେବଳ ଧର୍ମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗଟି ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି କହିବି ।

“ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ଲେକାଂନେନ ଇତି ଧର୍ମଃ—” ଯାହା ସମାଜକୁ ଧାରଣ କରି ରଖିଥାଏ, ତାହାହିଁ ଧର୍ମ । ଧାରଣ କରିବା ଅର୍ଥ ଏଠାରେ ଶୁଦ୍ଧିକୃତ କରିବା । ଗୋଟିଏ ନିୟମ, ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା । ଆର୍ୟ ଶଙ୍କର ପୁଣି ଏହାକୁ ‘ଜଗତଃ ସ୍ଥିତି କାରଣମ୍’ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ପୃଥିବୀର ସ୍ଥିତିର କାରଣ ତାହାହିଁ ଧର୍ମ । କଣାଦ ଧର୍ମର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି “ଯତ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିଶ୍ଚେୟସ ସିଦ୍ଧିଃ ସ ଧର୍ମ”— ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଏବଂ ନିଶ୍ଚେୟସ ସିଦ୍ଧିର କାରଣ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହିଁ ଧର୍ମ । ତା’ହେଲେ ଏଇ ଅଭ୍ୟୁଦୟଟି କ’ଣ ? ନିଶ୍ଚେୟସ ବା କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଅର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି । ନିଶ୍ଚେୟସ ସାଧାରଣତଃ ମୋକ୍ଷ ଲଭିବାକୁ ବୁଝାଯାଏ । ଇନ୍ଦ୍ର ମୁଦ୍ରା ଚକ୍ରରୁ କର୍ମ ହେତୁକ ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦର କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ହିଁ ମୋକ୍ଷ ଲଭର ରୂପାନ୍ତର । ବୈଦିକ ଧର୍ମକୁ ପୁଣି ଦୂର ଭଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ଥାଏ । ଯଥା:—ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲକ୍ଷଣା ଏବଂ ନିବୃତ୍ତି ଲକ୍ଷଣା, ଯାହା ଶକ୍ତିକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରାଏ ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରବୃତ୍ତି । କ୍ରିୟାହୀନତା ହେଉଛି ନିବୃତ୍ତି । କ୍ରିୟାଶୀଳତା ତେଣୁ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଏବଂ କ୍ରିୟାହୀନତା ନିଶ୍ଚେୟସର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ।

ଶେଷକାମୀ ମାନବ ମାତ୍ରେ ଏଇ ନିୟମ, ଶୁଦ୍ଧିକା କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱାସର ଅଧୀନ । ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ପୁଣି ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଧର୍ମ । ଅଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୁଏ । ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ପୃଥିବୀ ଆତଯାତ ହୁଏ ! ତେଣୁ ସର୍ବ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କରି ଶରଣ ନେଲେ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ।

“ସର୍ବ ଧର୍ମାନ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ମାମେକଂ ଶରଣଂବ୍ରଜ, ଅହଂ ତ୍ବାଂ ସର୍ବ-ପାପେଭ୍ୟଃ ମୋକ୍ଷୟିଷ୍ୟାମି ମାଶୁଚ” ବିଶ୍ୱାସର ଏଇ ଦୃଢ଼ ପୌରୁଷ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱର ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶୁଣାଯାଏ କିମ୍ବା ନାହିଁ ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ କରଥୁ ଷ୍ଟଙ୍କ ‘ଅହୁରମଜ୍ଜକା’ ଏଇ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରତିରୂପ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟୟର ସ୍ୱର ଏତେ ଦୃଢ଼ ନୁହେଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ ମନେରଖିବାକୁ ହେବ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଏଇ ପ୍ରତ୍ୟୟ ବା ବିଶ୍ୱାସକୁ କେବେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଇଦି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟତ୍ନ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଭୁଲ୍ ଠିକ୍

ବାଟ ବତାଇ ଦିଆଯାଇ, ‘ଯେନେଷଂ ତେନ ଗମ୍ୟତାମ୍’ ବୋଲି ସ୍ଥାପନତା ଦେଇ ଦିଆଯାଏ । ଏପରିକି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନିବାକୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟୟର ପଥରେ ସେଇଠାରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିଅଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ବିଶ୍ୱାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଯେତେ ସ୍ଥାପନତା ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମରେ ବୋଧ ହୁଏ ତାହା ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱାସ ତେଣୁ ହେଉଛି ଏକ ‘ସନାତନ ମାର୍ଗ’ ଯିଏ କି ମଣିଷକୁ ‘ଅସତ୍’ରୁ ‘ସତ୍’କୁ ‘ଅଂଧକାର’ରୁ ଆଲୋକକୁ’ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁରୁ ଅମୃତତ୍ୱ ଲେକକୁ ପଥର ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାଏ । ତେଣିକି କିଏ ସେ ବାଟରେ ଯିବ କିମା ନଯିବ, ତାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ତା’ ନିଜ ହାତରେ । ଏଥିପାଇଁ ଖଣ୍ଡା ତରୁଆଲ୍ ଦେଖାଇ ତାକୁ ଭୟଭୀତ କରାଯିବ ନାହିଁ କିମା ବୈଷୟିକ ପ୍ରଲେଭନର ଜାଲରେ ତାକୁ ବାନ୍ଧିବାର ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ କରାଯିବ ନାହିଁ । ବଂଧୁଗଣ, ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ଏଇ ସ୍ଥାପନତା ହିଁ ଶତ ଝଟଝଟା ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ-ଧର୍ମର ଆଲୋକ ବର୍ତ୍ତିକାଟିକୁ ପ୍ରକୃଳିତ କରି ରଖିଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଧାରା:-

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଧାରାରେ ଏଇ ଉଦାରତାର ସ୍ୱରାଜି ଝଙ୍କୁତ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ କହିଲେ, ସାଧାରଣତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମକୁ ହିଁ ବୁଝାଇ ଥାଏ । ବିଶ୍ୱ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ-ବୋଧ ହେଉଛି ଏହାର ଦର୍ଶନ ଏବଂ ମୌତ୍ରୀମୟ ସମାଜ ଗଠନ ହେଉଛି ଏହାର ଆଦର୍ଶ । ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ସୌର, ଗାଣପତ୍ୟ, ତନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ର, ଇସ୍ଲାମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, କେତେ ପ୍ରକାରର ବିଚିତ୍ର ଶୋଭାଯାତ୍ରା ‘ଜଗନ୍ନାଥଭୂମି’ ଉପର ଦେଇ ଗୁଲିଯାଇଛି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ କଥା କହିବାର, ନିଜକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର କାହାରି ଆଦର୍ଶ ନିକଟରେ ନିଜକୁ ପୁର ବଳୀ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଯାହା ଭଲ ଲାଗିଛି, ତାକୁ ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣକରି ନିଆ-ଯାଇଛି । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଶୂନ୍ୟବାଦରେ ଶବର ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ବୌଦ୍ଧରୂପ ହୋଇ-ଛନ୍ତି । ତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଭାବ ସେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭୈରବ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛି । ବିମଳା ହୋଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଭୈରବୀ । ମହାପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଉତ୍ସୁକହୋଇ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ବୈଷ୍ଣବ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଣି ପଂଚମ’ମ’ ବୀର ପଦ୍ଧତିରେ

ଉପାସିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ବିକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଭଗୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କାଂସ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ନାରିକେଳ ଜଳ ଉତ୍ତର୍ଣ୍ଣ କରଯାଇ ‘ମଦ୍ୟ’ର କଳ୍ପନା କରଯାଇଛି । ଗଂଗ ବଂଶର ଗଜତ୍ କାଳରେ ଦକ୍ଷିଣୀ ପ୍ରଥାରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ‘ଦେବଦାସୀ’ ନିଯୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯାଇଛି ତରଳ ‘ପ୍ରେମର ସରଳ ବର୍ଣ୍ଣନା’ ‘ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦ’ର ନିତ୍ୟପାଠ । ତଥାପି ଏ ଦେଶର ନୈତିକତା ଦୂର୍ବଳ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ସତକୁସତ ଭୈରବ ହୋଇ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ ସେଇ ପତିତପାବନ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ପାପୀ ତାପୀ ମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କାମନା ନେଇ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ଉପରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦାର ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଏ ଦେଶର ଧର୍ମଧାର ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ବିଚାର କରଯାଇ ନପାରେ ।

ଅସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟକରି କହିଦେବା ଭଲ । ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳରେ ବିଶ୍ୱଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅବଦାନ ପୁରପୁରି ଶୂନ୍ୟ ଏକଥା! କୁହାନଯାଇ ସ୍ୱୀକାର କରଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଏହାର ରୂପ ନିତାନ୍ତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥର ଧର୍ମ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିନପାରି ନିଜେ ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ଶୂନ୍ୟବାଦର ଉଲ୍ଲୋଳ କଲ୍ଲୋଳରେ ଓଡ଼ିଶା ଭସି ଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବଜ୍ରଯାନରେ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ପୁଣି ଶୈବ୍ୟ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ ମତ ଏସବୁ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଓଡ଼ିଶାର ନୁହେଁ । ଗମ୍ଭୀର ମହାଶୂନ୍ୟରୁ ବିତାଡ଼ିତହୋଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିଜ ମତବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠାନିମନ୍ତେ ପ୍ରକୃଷ୍ଟକ୍ଷେତ୍ର ପାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ନିଜତ୍ୱକୁ ବଳୀ ନଦେଇସୁଦ୍ଧା ଏଇ ଆଗନ୍ତୁକ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପ୍ରଭାବ ପୁଣି ବେଶ୍ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଏହାର କାରଣ କ’ଣ ? ଆଦର୍ଶବାଦ ନା ଦୂର୍ବଳତା ? ଏହି ସମୟରେ କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତା ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଯାହା ଓଡ଼ିଶାର ଏକାନ୍ତ ନିଜସ୍ୱ, ତାହା ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ସର୍ବହଦ୍ ଡେଇଁ ବାହାରକୁ ଯାଇପାରି ନାହିଁ, ବରଂ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କର ‘ଦେଖା ଶିଖା’ ଓଡ଼ିଆ ନାମଟି ହିଁ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି । ନୈତିକତା ହୀନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବଳ ଗଜକୁମାରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କରଙ୍କ ସ୍ୱସ୍ତ

‘ସହଜଯାନ’ ହେଉଛି, ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ ଯିଏ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ କିଛିଟା ପ୍ରଭବ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଯଦି ସମ୍ଭବ, ଓଡ଼ିଶାରେ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

ସୁଧାକୃଷ୍ଣ ! ଏଥର ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ମୋତେ କହିବାକୁ ଆଦେଶ ଦିଆ ଯାଇଛି, ସେଇ ବିଷୟରେ କିଛି କହି ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିବି ।

ବକ୍ତ୍ରଯାନ:— ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ଅଷ୍ଟମ ଶତକ ଠାରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାର ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମରୁ ମନେ-ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏହି ସମୟ ହେଉଛି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଯଥାର୍ଥ ବିଲୟର କାଳ । ଅଶୋକଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗଜନୈତିକ ଓଡ଼ିଶାର କୋଣେ କୋଣେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥିଲା । ନେତାର ଅଭାବରେ ତାହା କେବେ ବକ୍ତ୍ରଯାନ ମଧ୍ୟରେ କେବେ ସହଜଯାନ ଭିତରେ କେବେ ବା ନାଥଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା । ନୈତିକ ଅଧଃପତନର ଯେଉଁ କ୍ଷୟଭେଗ ତାକୁ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା, ସେଥିରୁ ତାହାର ଆତ୍ମରକ୍ଷାର କୌଣସି ଉପାୟ ନଥିଲା । ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ, ଶୈବଧର୍ମ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦ୍ଧାନରେ ଏହି ଧର୍ମର ଶେଷ ପ୍ରାଣ ସତ୍ତା ଟିକକ ମଧ୍ୟ ଲେପ ପାଇଲା । ଯାହାର ଉଦ୍ଧାନ କ୍ଷିପ୍ର, ତାହାର ପତନ ମଧ୍ୟ ତତୋଧିକ କ୍ଷିପ୍ର । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଏ ଦେଶରେ ଉଲ୍ଲକାର ଭୀମ ବେଗରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତାର ପତନର ଗତି ମଧ୍ୟ ସେଇଭଳି ଦ୍ରୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ସଂଘ ମଧ୍ୟରେ ପାପ ପ୍ରବେଶ କଲା ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଛଦ୍ମ ବେଶରେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଥମେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ଏବଂ ପରେ ବହୁ ଉପ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ଏହି ଉପ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବିତ ବକ୍ତ୍ରଯାନ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଖୁବ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା ।

ସପ୍ତମ ଶତକରେ ବୌଦ୍ଧାତ୍ମର ସହିତ ତନ୍ତ୍ରାତ୍ମର ସମ୍ମେଳନ ଘଟିଲା । ଫଳରେ ଧର୍ମର ମୂଳନୀତିଟି ବଦଳିଗଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଏଥର ମନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତିରେ

ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଉଠିଲ । ଏହାର ‘ମହାଯାନ’ ଶାଖାରେ ଜନଶଃ ‘ମୁଦ୍ରାମଣ୍ଡଳ’ ଅଭିଷେକ, ସମାଧି ପ୍ରଭୃତି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ପ୍ରବେଶ କଲ । ଷଷ୍ଠ ପ୍ରକାରର ଅଭିରୁଦ୍ର ଛିନ୍ନା ଯଥା:— ମାରଣ, ମୋହନ, ସ୍ତମ୍ଭନ, ବିଦ୍ୱେଷଣ, ଉଚ୍ଛାଟନ, ବଶୀକରଣ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲ ଏବଂ ମଦ୍ୟ, ମାଂସ, ମହ୍ୟ, ମୁଦ୍ରା ଏବଂ ମୈଥୁନ ଏଥି ସହତ ଯୁକ୍ତ ହେଲ ।

ଏହି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ବିନାଶ ତଥା ପ୍ରସାର ‘ଉତ୍ତରୀୟାନ’ ଅଥବା ଓଡ଼ିଶାରେ ହୋଇଥିଲ ବୋଲି ତିବ୍ବତୀୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାର୍ବସାମ୍-କୋମ୍-କାଙ୍ଗ କୁହନ୍ତି । ତନ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନେକ ଆରମ୍ଭ ‘ଉତ୍ତରୀୟାନ’ର ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୮୪ । ସରହପାଦ, ନୁଇପାଦ, କୁକୁରୀପାଦ ସମ୍ବଳାଧୀଶ୍ୱର ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାର । ଏମାନେ ‘ବଜ୍ରଯାନ’ ଏବଂ ‘ସହଜଯାନ’ର ପ୍ରବକ୍ତା ଥିଲେ । ତନ୍ତ୍ର ଯାନଟି ବଜ୍ରଯାନ, ସହଜ ଯାନ ଏବଂ କାଳଚକ୍ର ଯାନ ପ୍ରଭୃତି ଦିଗ୍ଗଜରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲ । ବଜ୍ରଯାନର ପ୍ରବକ୍ତା ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ମୈତ୍ରୀଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧକୁ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ‘ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖାଅଛି:—

‘ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ

ସର୍ବଜ୍ଞାନ ବରଜିତମ୍,

ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟଂ ସିଦ୍ଧି-

ବ୍ୟାପିଣଂ ଗଗନୋପମମ୍ ।”

ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପଦ୍ମସମ୍ଭବ ଅଷ୍ଟମ ଶତକରେ ତିବ୍ବତଯାଇ ସେଠାରେ ବଜ୍ରଯାନର ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ ।

‘ଉତ୍ତରୀୟାନ’ ଅଥବା ଉତ୍କଳର ରତ୍ନଗିରି; ଉଦୟଗିରି, ଲଳିତଗିରି ଏବଂ ଅଳକିଗିରି ପ୍ରଭୃତି ପୀଠରୁ ସୁଦୂର ନେପାଳ ଏବଂ ତିବ୍ବତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଯାନର ପ୍ରସାର ହେଉଥିଲ ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ । ରତ୍ନଗିରିର ଆରମ୍ଭ ପୀତୋପଦ “କାଳଚକ୍ରଯାନ” ନାମକ ତନ୍ତ୍ର ଯାନର ଏକ ନୂତନ ଶାଖାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ।

ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ‘ତନ୍ତ୍ରଯାନ’ର ଏହିସବୁ ଶାଖା ଓଡ଼ିଶାରେ ଖୁବ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲା ।

‘ବକ୍ରଯାନ’ର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗଟି କିନ୍ତୁ ବେଶ୍ ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତ । ‘ବକ୍ର’ର ଅର୍ଥ ଶୂନ୍ୟତା ଏବଂ ତେଣୁ ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗରେ ଆଗଧନା ପଛଟିଟି ହେଉଛି ‘ବକ୍ରଯାନ’ । ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ପାଟକନାରେ ଢଳାଯାଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସେବାହିଁ ବକ୍ରଯାନୀ ମାନଙ୍କର ଆଚରଣରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ନାରୀ’ ତନ୍ତ୍ରରେ ମହାମୁଦ୍ରା, ସେ ମୁଣି ମୁକ୍ତି ବା ନିର୍ବାଣରଦ୍ୱାର । ତ.ହା ସହିତ ସଂଗମର ଯଥେଚ୍ଛାଗୁରୁରେ ମାତିଲେ ‘ମହାସୁଖ’ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ବିକାରଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଏଥିରେ ନିବିଷ୍ଟ ରହିଲେ ସିଦ୍ଧି ମିଳେ । ଫଳରେ ମାରଣ, ତାରଣ, ଯଦୁଚ୍ଛା ଗମନ, ବଶୀକରଣ, ଏବଂ ଘଟ ପ୍ରବେଶ ପ୍ରଭୃତିରେ ସାଧକର ଅଧିକାର ଆସିଯାଏ । ଏହାହିଁ ବକ୍ରଯାନ ।

ସହଜଯାନ:— ସମକାଧୀଶ୍ୱର ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ତଥାପି ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଯୋଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସାଧନ ସଂଗିନୀ ତଥା ଭଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଧର୍ମ ଧାରାରୁ ଏଇ ସାମାନ୍ୟ କଟିଳତା ଟିକକ ବାଦ୍ଦେଇ ତାକୁ ଆହୁରି ସହଜ କରିଦେଲେ । ‘ସହଜ’ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସହଜତା । ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗଟି କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ଅସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । ଏହା ଦ୍ୱୈତ୍ୟ ଭାବର ପ୍ରକାଶକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୂଳତଃ ଅଦ୍ୱୈତର ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଅଭିପ୍ରେତ । ଅଦ୍ୱୈତ ସହିତ ଏକାମ୍ର ହୋଇ ପାରିଲେ ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ । ପଥଟି ଅବଶ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏଥିପାଇଁ ସାଧକର ସଂଯମ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଆଉ ଧ୍ୟାନ ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ଏଇ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଉପଲବ୍ଧି ପୁଣି ବିନା ଗୁରୁରେ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ସହଜ ଯାନର ସିଦ୍ଧିରାମ୍ୟବନ୍ଦ କେତେକ ଆମ୍ବୋପଲବ୍ଧି ମୂଳକ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଚର୍ଯା କୁହାଯାଏ । ସଂଗୀତ ରଚନାକର କୁହନ୍ତି “ଅଧ୍ୟାମ୍ର ଗୋଚର ଚର୍ଯା” ଅର୍ଥାତ୍ ଚର୍ଯା ହେଉଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା-ପ୍ରକାଶକ ସଂଗୀତ । ଏହି ଚର୍ଯାର ଭାଷା ପୁଣି ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଏବଂ ଏହାକୁ

ସାକ୍ଷ୍ୟ ଭକ୍ଷା କୁହାଯାଏ । ସଂଧ୍ୟା ଯେମିତି ଦିନ ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ରାତି ନୁହେଁ,
 ଅଥଚ ଉଭୟକୁ ବୁଝାଇପାରେ, ଠିକ୍ ସେଇପରି ଚର୍ଯ୍ୟାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅର୍ଥ,
 ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼ ଅର୍ଥ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନରେ ତୃତୀୟ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ।
 ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବକ୍ତ୍ରଯାନର ଯେଉଁଠାରୁ ବୌଦ୍ଧ ନିର୍ବାଣ ତତ୍ତ୍ୱର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସହଜ-
 ଯାନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ କହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର
 ସହଜଯାନ ଯୋନି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିବାର ଭୁଲିଗଲେ ଚଳିବନାହିଁ ।
 ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆଧାରିତ ଧର୍ମକୁ କିଭଳି ଅଦର୍ଶ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ?

ସହଜ ଯାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ‘ଅଦ୍ଭୁତ ସିଦ୍ଧି’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ
 କହିଛନ୍ତି:—

‘ନକଷ୍ଟ କଳ୍ପନାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍
 ନୋପବାସଂ ନ ଚ ଜିୟାଂ,
 ସ୍ନାନଂ ଶୌଚଂ ନ ଚୈବାହ
 ଗ୍ରାମ ଧର୍ମଂ ବିସର୍ଜନଂ,
 ନ ଗୃହି ବନ୍ଧୟେତ୍ ଦେବାନ୍
 କାଷ୍ଠ ପାଷାଣ ମୃଣ୍ମୟାନ୍,
 ପୂଜାମସୈବ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍
 ଯସ୍ୟ କୁଳାନିତ୍ୟଂ ସମାହିତଃ ।
 ଗମ୍ୟା ଗମ୍ୟ ବିକଳଂତୁ
 ଭକ୍ଷା ଭକ୍ଷ୍ୟ ତଥୈବତ ।
 ପ୍ରେୟା ପ୍ରେୟଂ ତଥାମନ୍ତ୍ରୀ
 କୁର୍ଯ୍ୟା ଲୈବ ସମାହିତଃ,
 ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣ ସମୁଦ୍ଭୂତଃ
 କୁଗୁପ୍ତସ୍ୟ ନୈବ ଯୋଷିତଃ
 ସୈବ ଭଗବତୀ ପ୍ରଜ୍ଞା
 ସଂବୃତ୍ୟା ରୂପମାଶ୍ରିତା—”

ଉଗ୍ର ଦେହ ବାଦର ବନ୍ଦନା ତାହା ପୁଣି ଶୁଚିହୀନ, ଶାଳୀନତାହୀନ-ବିକାରହୀନ-
କେଉଁଠାରେ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥାଏ ? ତାହାଙ୍କର ଭୈରବୀ ଚକ୍ର, ବକ୍ରଯାନୀର
ମହାମୁଦ୍ରା ସାଧନା ଏବଂ ସହଜଯାନୀର ସହଜ ମୂର୍ତ୍ତି ସାଧନା ପଛରେ ଯେତେ
ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମର୍ଥନ ଥାଉନା କାହିଁକି ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ । ଦେହ ବେଦୀର
ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀରଜନାର ଏକ ହୀନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାହିଁ ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟିତ ।

ଚଣ୍ଡାଳୀ, ତୋମୀ, ଶବରୀ, ନୈରମ୍ବ୍ୟ ଆଉ ସହଜସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରଭୃତି
ନାରୀ ମାନଙ୍କୁ ସାଧନ ସଂଗିନୀ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଏଥିରେ ଉଦ୍ଦୀପନ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆ-
ଯାଇଛି । ଦ୍ରୈତ ମିଳନ ସୁଖରୁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାର ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ତାହା ପୁଣି ଆନନ୍ଦ
ପରମାନନ୍ଦ; ବିରମାନନ୍ଦ ଏବଂ ସହଜାନନ୍ଦ ନାମରେ ଗୁରିଭଗରେ ବିଭକ୍ତ ।

ସହଜ ଯାନର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗଟି ଧର୍ମମୟ ସମର୍ଥନରେ ଯେତେ ପରି-
ଶୀଳିତ ହେଉନା କାହିଁକି ଏହା କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ଜାତି ବା ଦେଶର
ସଂସ୍କୃତିବଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାର ପରିଗୁପ୍ତକ ନୁହେଁ । ଏକ ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ଉଦାସୀନ ଶାସନ
ବ୍ୟବସ୍ଥାହିଁ ଏହିଭଳି ଉଦାସୀନ ବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଏହି ସାମାଜିକ
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ସ୍ପୃତି ସାରଳାଙ୍କ ସମୟକୁ ତଥାପି ମୁନ ହୋଇନଥିଲା । ସାରଳାଙ୍କ
ଖନିକାର ବୃତ୍ତାନ୍ତଟି ଏହାର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ । ସାରଳା ଦାୟିତ୍ୱହୀନ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସେବାରେ ସଂଯମକୁହିଁ ସମାଜ ଧର୍ମ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି
ପ୍ରେରଣାର ଯଥେଚ୍ଛାକ୍ରିୟା କଦାପି ସମାଜ ଧର୍ମ ହୋଇ ନପାରେ ।

ମଗଧ ଓ ବଙ୍ଗରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରଯାନ ଓ ତନ୍ତ୍ର ଯାନର
ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା; ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେଇଥିରୁହିଁ ବକ୍ରଯାନ ସହଜଯାନ
ପ୍ରଭୃତିର ବିକାଶ ।

ଧର୍ମ ହେଉଛି ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଛୁଟିବଦ୍ଧ ପ୍ରକାଶ । ନିର୍ବାଣ
ଧର୍ମାଚରଣର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଇ ନିର୍ବାଣ 'ଅଦ୍ୱୟ'ର 'ମହାସୁଖ'ରେ ନୁହେଁ;
ବରଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସାଧନାରେହିଁ ମିଳିଥାଏ ।

ଦୀର୍ଘକାଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶୂନ୍ୟ ସାଧନାର ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ସହଜସାଧନର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରଦେଶରେ ତାହା ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । ସହଜିଆର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାର ମହାସୁଖ ଲଭ ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ କିଛି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତାହା ଜାତୀୟ-ଜୀବନକୁ କିଂଚିତ୍ ଦୂର୍ବଳ କରିଦେଇଛି ମାତ୍ର ।

ଯୌନ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଭିତ୍ତିଭୂମି । ଦେବତା ସୁଦ୍ଧା ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅଫସମ ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ହୋଇଛନ୍ତି । (ସାରଳା ମହାଭାରତର ଖନିକାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ) —

ଶାକ୍ତଧର୍ମ —

ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଶକ୍ତିପୀଠ ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ଶକ୍ତିପୂଜା ପୁଣି ତନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ତନ୍ୟ ତେ ବିଷ୍ଣୁର୍ଯ୍ୟ-ତେ ଜ୍ଞାନଂ ଅନେନ ଇତି ତନ୍ତ୍ରମ୍’ — ଅର୍ଥାତ୍ ତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଦ୍ୟା ଯାହା ଜ୍ଞାନକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାର ଉଦ୍ଭବର ଯଥାର୍ଥ କାଳଟି ଜାଣି ନପାରିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ତା’ ଏଠାରେ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯଜ୍ଞପୁର, ଯାଜପୁର ବା ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର ଏହି ଧାରର ପ୍ରସାରରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ମହାଭାରତର ବନପର୍ବରେ ସୁଦ୍ଧା ଏଇ ତୀର୍ଥର ଉଲ୍ଲେଖ ମିଳେ । ଭୌମ ତଥା କେଶରୀ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଶକ୍ତି ପୂଜା ଆଦୃତ ହେଉଥିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଭୌମ ଶୁଭକର ଦେବଙ୍କର ‘ଆଗମ’ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ ତଥା ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ବିମଳା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରୁ ଏହା ଜଣାଯାଏ । ଆଉ ରଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଶ୍ରେକ୍ଷଣଙ୍କ ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତି ପଛରେ ‘ନିତେଇ ଧୋବଣୀ’ର ସମର୍ଥନର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଆନୁଗତ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ।

ତନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବାର କାମନା ଓଡ଼ିଶାରେ ଖୁବ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ସାରଳାଦାସଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ଉପାୟରେ ଏହା

ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲ, ମାତ୍ର ସଫଳତା ପାଇପାରି ନଥିଲ ।

ଦ୍ଵାଦଶ ଶତକରେ କନ୍ୟାଦେବ ତରଳପ୍ରେମ ଧର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧନାକୁ କିଂଚିତ୍ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ; ଅବଶ୍ୟ ରାଧାଙ୍କୁ ସେ ପରକାୟା ବୋଲି ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’ରେ ଉଲ୍ଲେଖକରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେଇ ସହଜିଆ ପ୍ରେମଧାର ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରଣାକୁ ଖୁବ୍ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ବଳ କରିପାରି ନାହିଁ । ଚୈତନ୍ୟ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଧାଭବ ଉତ୍କଳରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣୀ ଦେବଦାସୀ ଏଠାରେ କେବଳ ମାତ୍ର ଧର୍ମୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅଙ୍ଗ ସ୍ଵରୂପ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । କଦାପି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଢ଼ କରି ପାରି ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ପବିତ୍ରତା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ନଜର ଦିଆଯାଇଛି । ଦେବଦାସୀ ଚିରସଧବା— ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ତାର ଦୟିତ । ତେଣୁ ତାହାର ଚରିତ୍ର ଷ୍ଟଲନ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ପଦଚ୍ୟୁତି । ଏମାନଙ୍କର ନୈତିକ ପବିତ୍ରତା ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଜର ଦେବା ନିମନ୍ତେ “ଦୋ ଫ୍ରା ନିୟୋଗ”ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁଦ୍ଧା କରାଯାଇଛି । ଦେବଦାସୀ ପୁଣି କେବଳ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଯାଇଛି । ଏହି ପ୍ରଥା ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତ୍ର ଆଦୃତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାକୁ ଏହି ଆପାତସ୍ବାଦ୍ୟ ଉପାଦାନ ଟି ଆଦୌ ପ୍ରଭାବିତ କରି ପାରି ନାହିଁ । ବରଂ ନୃତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ସହ ଦେବଦାସୀ ମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସଫଳ ହେତୁରୁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ସମାଜ ଏହି ସୁକୁମାର କଳା ଦୁଇଟିକୁ ବିଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଯେ ସର୍ବଦା କଳୁଷ ମୁକ୍ତ ରହି ପାରିଛି, ଏହା କୁହାଯାଇ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ଵ ସର୍ବଦା ଉଚ୍ଚକୋଟୀର । ମାତ୍ର ତତ୍ତ୍ଵର ପ୍ରୟୋଗ ହିଁ ଅତୁଥା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ତତ୍ତ୍ଵର ନିଷ୍ଠା, ଏକାଗ୍ରତା ଜତ୍ୟାଦି ପ୍ରଥମେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଶେଷରେ ପୁର ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ଆଉ ଭସ୍ମରେ ତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଭାବରେ ଅନୈତିକତାର ଯେଉଁ କ୍ଷଷ୍ଟ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତାକୁ ତତ୍ତ୍ଵର ଆପାତରମ୍ୟ ଆବରଣରେ ଢାଙ୍କି ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ଆସୁଛି ।

ହୁଏତ ଶାସନର ବାଧ୍ୟ ବାଧକତାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ଏକ ଘୃଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିଛନ୍ତି । ଲିଙ୍ଗର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାଳରୁ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଭବରେ ନର ନାରୀ-ଙ୍କର ଯୌନ ଲୀଳାର ବାଉଁଶ ରୂପ ମାନ ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖାଇ ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଯାହା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଏକ ଅନୈତିକ କୌତୂହଳ ରୂପେ; କ୍ରମେ ତାହା ନିୟମରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଆଦର୍ଶ ଆଉ ଧର୍ମ ନାମରେ ଏହି କଳକୃତି ପ୍ରଥା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମର୍ଥନ ପୁଷ୍ଟି ପାଇଗଲା । ଏହାର ଫଳ କିଛି ସମାଜ ଜୀବନ ନିମନ୍ତେ କଦାଚିତ୍ ଶୁଭକର ହୋଇ ନଥିବ । ସାଧାରଣ ଜନତା ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଦର୍ଶ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ନିବୃତ୍ତିର ଇଚ୍ଛା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସ୍ୱଷ୍ଟତାହିଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ । କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ମିଥୁନ ମୂର୍ତ୍ତି ସାଧାରଣ ଜନତାର ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜିଜ୍ଞାସା ସୃଷ୍ଟିକରେ ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଦାର୍ଶନିକ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ, ସମ୍ବନ୍ଧର କାଠିନ୍ୟ କିମ୍ବା ଆଦର୍ଶବାଦର ନିଷ୍ଠା ଅପେକ୍ଷା ଏକସବୁ ଯୌନ ବିଳାସରେ ଦେହବାଦୀ ଶୃଙ୍ଖାରିକତାର ସ୍ୱର୍ଗହିଁ ସାଧାରଣ ଜନତା ଅଧିକ ପାଇଥାଏ ।

ଜନତା ଠାରୁ ସଂଯମର ଦୃଢ଼ତା କିମ୍ବା ଆଦର୍ଶବାଦର ନିଷ୍ଠା ଆଶା-କରିବା ବୃଥା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକସବୁ ସ୍ୱାଦ୍ୟ-ଦୃଶ୍ୟର ଆଡ଼ମ୍ବରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନର କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଅର୍ଥ ହୋଇପାରେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେ ଉତ୍ତେଜିତ ହେବ, ଏହା କଣ କଥା । ଯାହା ଦେଖା ଯାଉଛି, ଗଙ୍ଗ ରଜତ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗର କଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ପଥ ବଦଳରେ ଭେଗର ଆପାତ ରମଣୀୟ ସୁଗମ ମାର୍ଗଟିକୁହିଁ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ତାହାର କୁ ପରିଣାମ ହଠାତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାଣିହିଁ ଏହା ସତ୍ୟ । ମାତ୍ର ଜନଶଃ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଭାବ କାଳରେ ଏକା ବେଳେକେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପଡ଼ିଲା ।

ଘୃଣ୍ୟ ଏବଂ ନାରକୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମର୍ଥନ ଖୋଜି-ପାଇବା ବଡ଼କଥା ନୁହେଁ । ବିଶେଷ କରି ସେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପଛରେ ଯଦି ଶାସନର

ସମର୍ଥନ ଥାଏ, ତେବେ ଆହୁରି ସୁବିଧା, ତେଣୁ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭବରେ ଓଡ଼ିଶାର
ଭସ୍ମର୍ଯ୍ୟରେ ଏଇ ଯେଉଁ ଉତ୍କଳଜାତୀ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା; ସାରଳା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ
ବହୁ ଶିଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚିତ ହୋଇ ତାହା ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମର୍ଥନ ମିଳିଗଲା । ଧର୍ମ
ନାମରେ ଇଏ ହେଲା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଷାମି ।

ସୁଖର କଥା, ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଏଇ ଅନୈତିକତାକୁ ଖୁବ୍
ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଇନାହିଁ । ସାରଳାଦାସ ‘ହର ପାର୍ବତୀ’ଙ୍କର ରଚିତ
ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅପରାଧରେ କୈଳାସର ଦ୍ଵାରପାଳତରୁ ସାଧାରଣ ମାନବ ରୂପରେ ଜନ୍ମ
ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅଭିଶପ୍ତ ହୋଇ ଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବାରୁ ଏଇ ସତ୍ୟଟିହିଁ
ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ, ଶରୀର ଭେଗର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପଛରେ କୌଣସି ଦେଶ
କାଳ ପାତ୍ରର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମର୍ଥନ ଥାଇ ନପାରେ ।

ଶିଷ୍ୟାଗୁରୁ ଓ ଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ଉଷାମି, ଆମ୍ଭ ପ୍ରବନ୍ଧନା
ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି, ଓଡ଼ିଶା ନିଜକୁ ସେଥିରେ ପୁରୁପୁରି ଭସାଇ ଦେଇନାହିଁ । ସହଜିଆ
ମାନଙ୍କର ଦେହବାଦ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭବିତ କରିନାହିଁ ଏହା ନୁହେଁ ।
ମାତ୍ର ତାହା ସମୁଦ୍ରର କୁଆର ଭଳି ଆସିଛି, ଏବଂ ପୁଣି ଫେରି ଯାଇଛି ।
ସାଙ୍ଗରେ ଭସାଇ ନେଇଛି ଅନେକ କ୍ଳେଦ, ଆବର୍ଜନାର ଦୁଷ୍ଟ ବାଜକୁ । ଓଡ଼ିଆ
ଏଇ ମହୋଦଧି ସ୍ନାନରେ ପୁଣି ପବିତ୍ର ହୋଇଛି । ମୈତ୍ରୀମୟ ସମାଜ ଗଠନ
ସ୍ଵପ୍ନରେ ପୁଣି ବିଭେଦ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଆଦର୍ଶର ଇଙ୍ଗିଡ଼ ତାକୁ ମିଳିଛି, ତାହାର
ଚିରକାଳର ଉପାସ୍ୟ ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରୁ । ନାମରେ ଯେ ପୁଣି କୌଣସି
ସ୍ଥାନ ବିଶେଷର ‘ନାଥ’ ନୁହନ୍ତି । ସାର ଜଗତ ତାଙ୍କର ଅଧୀନ । ତାଙ୍କରି
ଇଙ୍ଗିଡ଼ରେ ଏ ଜାତିର ମର୍ମସରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ସାନ ବଡ଼ ନାହିଁ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୂଦ୍ର ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସମାନ । ସମସ୍ତେ ଏକ । ଏକ ବୋଲିହିଁ ପ୍ରବଳ
ପରଜାତ ବହିର୍ଗତର ଆକ୍ରମଣକୁ ଏମାନେ ସହଜରେ ପ୍ରତିହତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।
ଚଣ୍ଡାଶୋକଙ୍କୁ ଧର୍ମାଶୋକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଅବନ୍ତୀ ରାଜା ଉଦ୍ଧତ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ
କ୍ଷେତ୍ର-ମହାମ୍ୟୁରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି, “ମୋ କୁଳରେ କେହି ନରହୁ ।” ଏହାହିଁ
ଓଡ଼ିଆତ୍ଵ । ଏଇ ହେଉଛି ଆମର ବିଶେଷତ୍ଵ । ଧର୍ମର ପ୍ରଭବରେ ଆମେ ଏଇ

ସାମ୍ୟ ଆଉ ମୌତ୍ରୀର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛୁ । ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କର ସରଳତା ଏଇ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ପ୍ରସୂତି । ଏତେବଡ଼ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ କିନ୍ତୁ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ରଞ୍ଜନେତିକ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ:--

ଧର୍ମ ଧାରଣ ଚତୁର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ବିଭିନ୍ନ ଆଗନ୍ତୁକ ଧର୍ମର ଗୁଣବଦ୍ଧ୍ୟ କିଛିକାଳ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିଲେହେଁ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ପୁରପୁରି ନିଷ୍ଠ ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସହଜଯାନର ବିକାଶ ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ଏକ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଆଗୁଆ ଶଙ୍କର ଖଣ୍ଡାୟ ଅଷ୍ଟମ ଶତକରେ ଏଇ ଧର୍ମର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୁରୀ ଆସି ସେଠାରେ ଏକ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେଇ କାଳରୁ ଦ୍ଵାଦଶ ଶତକ ମଧ୍ୟରେ କିନ୍ତୁ ସନାତନ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ଥିବାର ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ହୁଏତ ନୀତିର କ୍ଳିଷ୍ଟତା, ପ୍ରଭୁର ମାଧ୍ୟମର ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟତା ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ କୌଣସି ନେତାର ଅଭାବ ହିଁ ଏହି ଧର୍ମ ପାଖରୁ ସାଧାରଣ ଜନତାକୁ ଜମିଶଂ ଦୂରେଇ ନେଇଯାଇଥିଲା । ଗଙ୍ଗ ରାଜତ୍ଵ କାଳରେ ଏହାର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଏକ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି ।

ଶୈଳୋତ୍ତର ରାଜାମାନଙ୍କ ସମୟର ବହିର୍ବାଣିଜ୍ୟର ଖ୍ୟାତି ଗଙ୍ଗ ରାଜତ୍ଵ କାଳରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଗୁଳ୍ମମାନଙ୍କର ନୌବାହିନୀ ନିକଟରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲଭଳି କୌଣସି ନୌ ସେନାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗଙ୍ଗମାନେ କରିପାରି ନଥିଲେ । ବାହାରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହଇଇ ଗଙ୍ଗମାନେ ତେଣୁ ଅପଣା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ପ୍ରମାଣର ଏକ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମ-ଧାରଣରେ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାର ମୌତ୍ରୀଭାବ ଓ ସଂଯମ ନିବନ୍ଧ ସାଧନା ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ; ସୋମବଂଶର ପଞ୍ଚମ ପରେ ଗୁଳ୍ମଗଙ୍ଗଦେବ 'ନିତାଇ ଧୋବଣୀ' ନାମକ ଜଣେ ତନ୍ତ୍ର ସାଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ

ସିଦ୍ଧି ବଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସିଂହାସନ ଆରେହଣ କରିପାରି ଥିଲେ । ସେଇ ସମୟରେ ପାଟଣା ଉତ୍ତର 'ସପ୍ତ କୁମାରୀ' ଚନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରରେ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିନୀ ଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ, ଜ୍ଞାନଦେଇ ମାଲୁଣୀ; ଶୁଆ ତେଲୁଣୀ, ଲୁହାକୁଟୀ କମାରୁଣୀ, ଶୁକୁଟି ଚମାରୁଣୀ, ପତର ସଉରୁଣୀ, ଗାଙ୍ଗୀ ଗଉଡୁଣୀ ଇତ୍ୟାଦି । ଅଦ୍ୟାବଧି ଅନେକ ମନ୍ତ୍ରରେ ତଥା ଲୋକ କଥାରେ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଜୀବିତ ।

ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ସହଜ ଯାନର ମାନ୍ବିକତା ଗଙ୍ଗ ଉତ୍କଳ ମଧ୍ୟ କେତେକାଂଶରେ ପ୍ରଭବିତ କରିଥିଲା । ତେବେ ଦୀର୍ଘ କାଳ ସହଜଯାନର 'ଅଦ୍ଭୁତସ୍ତୁତି' ଭେଗ ସାଧାରଣ ଜନତା ମନରେ ଏକ କ୍ଳାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବାରୁ, ଯେ କୌଣସି ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ହୁଏତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ—

ଦ୍ଵାଦଶ ଶତକରେ ଏଇ ଗଂଗ ଉତ୍କଳାଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଷ୍ଣବାଗ୍ନୟୀ ରମାନୁଜ, ନିନ୍ଦାର୍କ, ବିଷ୍ଣୁସ୍ଥାପୀ ଏବଂ ମଧ୍ଵାଗ୍ନୟୀ-ପୁରୀ ଆସି ସେଠାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଓଡ଼ିଆର ଅସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ଅନେକ ସ୍ଥିରତା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ଫଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନୃସିଂହ, ଗୋପୀନାଥ ଇତ୍ୟାଦି ନୂତନ ଦେବତାର ଚରଣରେ ଆତ୍ମଗୁଣ ଦୂର କରିବାର ଏକ ସୁଯୋଗ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ମିଳିଲା ।

କ୍ରୟଦେବଙ୍କ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଏଇ ସମୟର ରଚନା । ଏହାର ନାୟକ କୃଷ୍ଣ ଆଚରଣରେ, ଚରିତ୍ରରେ ବିଲୟମୁଖୀ ସହଜଯାନର ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଭଳି ବୋଧହୁଏ । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶାରୀରପ୍ରେମର ବର୍ଣ୍ଣନା ଯଥାର୍ଥରେ ଏ ଦେଶର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜୀବନକୁ ଜିଉଳି ପ୍ରଭବିତ କରି ପାରିଥିଲା, ତାହା ଅନୁମାନ କରିବା କଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଶାସନର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଶ୍ରୀ ଜୀଉଙ୍କ ନିତ୍ୟ ସେବାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ଥାନ, ତତ୍କାଳୀନ ତରଳ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ପରିରୂପକ ମାତ୍ର ।

‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ’ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱର ବାହକ ନୁହେଁ । ଉଷାର ଲଳିତ୍ୟ ତଥା ସ୍ୱଗୀତର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଂକିକରି ଏହାର ଲେକପ୍ରିୟତା ।

ଏହି ସମୟକୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସହଜଯାନ ତଥା ଶାନ୍ତଧର୍ମ ଜମଶଃ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏଥିବାର ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଶକ୍ତି ଆରମ୍ଭନା ଯେ ପୁରପୁରି ଉଠିଗଲା, ଏହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସାଧାରଣ ଚିତ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ଆକର୍ଷଣ ଦେଖାଦେଲା । ଉଦାର ପ୍ରେମ ତଥା ଲଳିତ୍ୟମୟ ସାଂଗୀତିକ ଉଷାର ସମ୍ଭାର ନେଇ ଜୟଦେବ ଯେ ଏ ଦିଗରେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି, ଏହା ନୁହେଁ ।

ଧର୍ମ ସଫଳରେ ଗଂଗମାନଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ନଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଗଂଗ ସମ୍ପ୍ରାଦ୍ମାନେ ତନ୍ତ୍ର, ଶୈବ ତଥା ଶାକ୍ତଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପରେ ଯେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବଗୁରୁ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଲେ, ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଢ଼ତା ଦୂର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚରଳପ୍ରେମ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କଲା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ପୂର୍ବରୁଥିବା ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜୟନ୍ୟତାକୁ ସେମାନେ ପୂର ଲେପ କରିଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସାଧନା ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ସାଧନା । ତନ୍ତ୍ର ଏହାକୁ ଦୂର୍ବଳ କରିପକାଇ ଥିଲା । ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଯୌନତର୍ଯ୍ୟାର ବିକଟ ଚିତ୍ରରେ ଗଂଗକାଳରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ର କଳୁଷିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଜୟଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରମାନୁଜଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଏଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସଫଳ ନିଷ୍ଠାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ମଧ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦେହଭେଗର ଉଗ୍ର ଶୃଙ୍ଖାରିକତାର ସୋଜାର ସ୍ତୁତିବାଦରେ ଜାତିର ଜୀବନ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଧର୍ମ ନାମରେ ଏଇ ଉଷାମି, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ନାମରେ ଉଷୁଙ୍ଗିଜତା ଗର୍ଭରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ସାରଳା ଦାସ ।

ଗଙ୍ଗ ଶାସକ ମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ପ୍ରସାର ହୋଇଥିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ମୃତିତ ହୋଇଛି । ରମାନୁଜ ଗଂଗରଜତ୍ବର ପ୍ରଥମ ଭଗରେ ପୁରୀ ଆସି ବେଦାନ୍ତତତ୍ତ୍ବର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଗଙ୍ଗପତିଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ମତରେ ପୂଜା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ପୂଜକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଦୃଢ଼ ଆପଣି ଫଳରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅବଶ୍ୟ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ତେବେ ରମାନୁଜ ‘ଶ୍ରୀ ବୈଷ୍ଣବ’ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତଥା ଦୁଇଟି ମଠ ପୁରୀରେ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟରେ ତାଙ୍କର ସ୍ମରଣୀୟ ଅବଦାନ ରହିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଏହାର କାରଣ ଆମେ ପୂର୍ବରୁ କହି ସାରିଛୁ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟପୂଜା —

ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅବତାର ରୂପେ କଳ୍ପିତ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଲଭ କରିଥିଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ରୂପାନ୍ତରିତ ଶକ୍ତି ହିସାବରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଗଙ୍ଗରଜ ଲଙ୍କୁଜାନରସିଂହଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲଭକଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟପୂଜାକୁ ଅଭରତୀୟ କୁହାଯାଉ ନାହିଁ । କାରଣ ସେହି ବୈଦିକ ଯୁଗରୁ ଭରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଶକ୍ତିର ଉପାସନା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟାନୁରକ୍ତି କୌଣସି ପାରସ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଆରାଧ୍ୟ ଫଳ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

କୋଣାର୍କର ଉପକଣ୍ଠରେ ବିରାଟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଷୋଡ଼ଶୋ-ପରୁରରେ ପୂଜା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମାତ୍ର ଏହା ସାର୍ବଜନୀନତା ଲଭ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଭର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭବଶାଳୀ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । କୋଣାର୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଏହାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ କୋଣାର୍କର ପତନରେ ହିଁ ଏହାର ବିଲୟ ।

କାଥଧର୍ମ —

ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ ତାତ୍ବିକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ଶୈବା-ଭରତ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଶିବ-ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାର

ସକେତ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ବୌଦ୍ଧମାନେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସାଧନ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ନାରୀକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ତନ୍ତ୍ରକୁ କଳୁଷହୀନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏମାନେ ପ୍ରଥମେ ବେଷ୍ଟା କଲେ । ଫଳତଃ ଯେଉଁ ନୂତନ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରମ୍ପରାର ଉଦୟ ହେଲା, ସମାଲୋଚକବୃନ୍ଦ ତାହାକୁ ‘ନାଥଧର୍ମ’ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଆଚରଣରେ, ପ୍ରକୃତିରେ, ଦର୍ଶନରେ ଏହା ସହଜିଆ ତନ୍ତ୍ର ସାଧନର ଏକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରୂପାନ୍ତର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ନୁହେଁ ।

ବଜ୍ରଯାନର ଚଉରାଶୀ ସିଦ୍ଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ହାଡ଼ିପା, ଗୋରକ୍ଷ-ନାଥ ଏବଂ ମହେଶ୍ୱରନାଥ ପ୍ରଭୃତି ସିଦ୍ଧାଗୁରୁଙ୍କର ନାମ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ । ଏମାନେ ସୁଦ୍ଧା ନାଥ ସିଦ୍ଧାଗୁରୁ ରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଗୋରକ୍ଷନାଥଙ୍କ ହଠାତ୍ତଃସଂସ୍କାର ବହୁକାଳ ଧରି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ଏ ଯେଉଁ ନୂତନ କୌଶଳଟି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା, ସେଥିରୁ ସହଜିଆ ମାନଙ୍କର ରୂପକାମ୍ବୁଜ ସଂକେତ, ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜଟିଳତା ପ୍ରଭୃତି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ ଏବଂ ସମ୍ପାଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ମୋକ୍ଷ ଲଭର ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।

ନାଥ ପନ୍ଥୀ ମାନଙ୍କର ଯୌଗିକ ସାଧନା, ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବାଦ ଏବଂ କାୟା ସାଧନା ପ୍ରଭୃତିର ସ୍ୱାକ୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଏଇ ନାଥ ଧର୍ମର ସକେତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ନକୁଳଙ୍କ ସହିତ ଗୋରକ୍ଷ ନାଥଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ରହିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୈଷ୍ଣବ ପଞ୍ଚସଖା ମାନଙ୍କର ରଚନାରେ ପିଣ୍ଡ-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ବାଦର ଯେଉଁ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାଥପନ୍ଥୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି, ତାହାର ପ୍ରକଟା । ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବ ଦେବତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ବୋଲି ଅଗ୍ନିଦେବ ‘ପଞ୍ଚୁ’କୁ ବୁଝାଇ କହିଛନ୍ତି:—

“ଦେବତାଏ କାହିଁଛନ୍ତି ଆହେ ମହାପାଳ,

ଆପଣା ଶରୀରେ ଦେବତା ବଦନ୍ତି ଅନଳ”

ଗୋରକ୍ଷନାଥ ଦେବତା ରୂପରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ଗୋରକ୍ଷପଞ୍ଚମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଥ-ଯୋଗୀ ରୂପେ ଏବେ ପରିଚିତି ।
ଏମାନେ ନାଥ ସାଞ୍ଜା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ରର ବଜାଇ ଯଶେ ବଡ଼
ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ନାମକ କରୁଣ ରସାତ୍ମକ ଗୀତଟି ଗାଇ ଭିକ୍ଷା-
କରନ୍ତି । ଯୁବକ ପୁତ୍ରକୁ ଭେଗ ବଦଳରେ ତ୍ୟାଗର ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ଜନନୀ ତାହାକୁ
ସନ୍ନ୍ୟାସ ବରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟକରିବାର କାରୁଣ୍ୟମୟ ଗାଥାଟିଏ ଏଇ ଗୀତରେ
ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଭେଗ ସର୍ବସ୍ୱ ତାତ୍ତ୍ଵିକତା ଉପରେ ଏହା ହେଉଛି ଚରମ
ସାମାଜିକ ଆଘାତ ।

ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ମହେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗୋରକ୍ଷ ନାଥଙ୍କର ଗୁରୁ ଥିଲେ । ନାଥପଞ୍ଚମାନେ
ଜଣ୍ଡର ଉପାସନା ପଦ୍ଧତିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ
ଶୂନ୍ୟହିଁ ଜଣ୍ଡର । ତେଣୁ ବେଦାଧ୍ୟୟନ; ତୀର୍ଥାଟନ ପ୍ରଭୃତି ଔପଚାରିକତାକୁ
ସେମାନେ ନିଷ୍ଠୁଳ ମନେ କରୁଥିଲେ ।

ନାଥ ଧର୍ମ ସମାଜର ନିମ୍ନ ସ୍ତରରେହିଁ ଅଧିକ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା ।
ଏହାର ସରଳ ନୀତି ଏବଂ ଆତ୍ମସରହୀନ ରୂପ ଆଭିଜାତ୍ୟର ସାମନ୍ତତନ୍ତ୍ର
ମଧ୍ୟରେ ଉଭେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା ।

କାଳକ୍ରମେ କେତେକ ନାଥ ଗୁରୁ; ନାଥ ପରମ୍ପରାର ମହାନ ଆଦର୍ଶକୁ
ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଏହାର ଶୁଚିତା ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ନାରୀ ସଂସର୍ଗର ବିଷମୟ
ପରିଣତି ଗର୍ଭରୁ କେତେକ ନାଥ ସିଦ୍ଧଙ୍କୁ ଆଗୁଣ୍ଡ ଗୋରକ୍ଷନାଥ ପୁନର୍ବାର ସାଧନ
ମାର୍ଗକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସହଜଯାନ କବଳରୁ ମୁକ୍ତି, ପୁନର୍ବାର
ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଏବଂ ସର୍ବ ଶେଷରେ ସାଧନାକୁ ବିତ୍ତମନାରୁ ରକ୍ଷା-
କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାଥ ସିଦ୍ଧାଗୁଣ୍ଡ ମାନଙ୍କର ଅକୃତ୍ରିମ ଆନ୍ତରିକତା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ
ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଥ ପରମ୍ପରା କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକ କୃତିତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗଟିର ସ୍ୱକୀୟତା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ସ୍ୱରଣୀୟ । ସହଜସାଧନ ଚିନ୍ତା ଗର୍ଭରୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ଏଇ ଧର୍ମ-ଧାରା ଯଥାର୍ଥରେ ବିଲୟମୁଖୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଦର୍ଶ ବାଦର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଭେଗର କଳୁଷିତ ନାଚାବରଣ ଯେତେବେଳେ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ କରି ପକାଇଥିଲା, ସେତିକିବେଳେ ନାଥ ଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓଡ଼ିଶା ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଭକର ହୋଇଥିଲା । ଚୈତ୍ରିକ ସଂଯମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥା ବୌଦ୍ଧ ଶୂନ୍ୟବାଦର ପ୍ରମୁଖାରଣ ଏଇ ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ ।

ଶୈବଧର୍ମ:— ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ବିଲେପ ସାଧନ ତଥା ନାଥ ଧର୍ମର ଅସ୍ପଷ୍ଟତାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଶୈବଧର୍ମର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ । ନାଥ ଧର୍ମର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଦର୍ଶ ଯେତେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସାମନ୍ତ ମାନଙ୍କର ଭେଗ ସର୍ବସ୍ୱତାକୁ ଏଥିରେ ଯେତେ କଟାକ୍ଷ କରାଯାଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯଥାର୍ଥରେ ନାଥଧର୍ମ ସମାଜର ନିମ୍ନସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ ହୋଇପାରି ନଥିଲା ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି । ବିଳାସର ଆଡ଼ମ୍ବରୀ ପରିବେଶରୁ ସଂଯମର କଠୋର ପଥକୁ ଅବତରଣ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ନଥିଲା । ତେଣୁ ନାଥ-ଧର୍ମ ସହିତ ସାମନ୍ତ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଏ ଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ତଥା ଶୈବଧର୍ମ ସମାନ୍ତରାଳ ଗତିରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲା ।

ଭେଗ-ବିରୂପତାର ଧର୍ମୀୟ ଆଦର୍ଶ ହେତୁରୁ ନାଥଧର୍ମ କୌଣସି କାଳେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହେବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶିବ ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଯୁଗନ୍ତବ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଏ ଦେଶର ସାମନ୍ତମାନେ ଯଥାର୍ଥ ରକ୍ତସିକତାର ସ୍ୱଧାନ ପାଇ ଶୈବଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଶୈବଧର୍ମ ରଜାନୁଗ୍ରହ ସୁଦ୍ଧା ଲଭ କରିପାରିଥିଲା । ସମଗ୍ର ପୂର୍ବଭାରତ ଏହି ସମୟରେ ଶିବପୂଜାର ଉଲ୍ଲାସକରୀ ଆୟୋଜନରେ ମାତି ଉଠିଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ସାରଳାମହାଭାରତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରେ ଶିବଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ ହୋଇଛି । କେଶରୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷା ସତ୍ତ୍ୱେ ଶୈବ ପରମ୍ପରା ସେ ଭଳି କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଭବ ଆମର ସମାଜରେ

ପଡ଼ିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟରେ ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି, ‘କଳସା ଚଉତିଶା’ ଏବଂ ‘ସୋମନାଥ ବ୍ରତକଥା’ ନାମଧେୟ ତିନିଗୋଟି କ୍ଷୀଣକାୟ ରଚନା ହେଉଛି ଶୈବଧର୍ମ ପ୍ରଭବର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ।

ପଂକ୍ତି ଭୋଗ ସର୍ବସ୍ୱତା ଜନିତ ପରକାୟା ପ୍ରୀତି ସମାଜ ଜୀବନକୁ ଯେଉଁଭଳି ଛମାଣ ଦୂର୍ବଳ କରି ଦେଉଥିଲା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଯେଉଁଭଳି ବିପନ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲା, କେବଳ ସେଇଥି ପାଇଁ ସମ୍ପମହାନତାକୁ ସମ୍ପର କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳାରେ, ପରକାୟାକୁ ସ୍ୱକାୟାର ନିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଏକ ସାମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅବଶ୍ୟାସୀ ହୋଇଉଠିଲା । ଶୁଚିତା ଯେ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବିଷୟ ଏଇ ତଥ୍ୟଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ଶୈବଧର୍ମ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଦ୍ୟମ କରଯାଇଛି । ଅନ୍ତର୍ଗତ ଓଡ଼ିଶାର ଶିବ-ସାହିତ୍ୟରୁ ତାହାହିଁ ଜଣା ଯାଇଥାଏ । ଶିବ ପାର୍ବତୀ ଏଠାରେ ପରସ୍ପରର ସାଧନ ସଙ୍ଗୀ ମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ବରଂ ସଂସାରର ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟି ପରିବାର ଭଳି ଶିବଙ୍କୁ ଏଠାରେ ନିଜ ପରିବାରର କର୍ତ୍ତୃ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଶିବ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନକରି ତାଙ୍କୁ ‘ହତାନେଇ’ ବିଲକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ନିମ୍ନ-ବିତ୍ତ ପରିବାରର ଗୃହିଣୀ ଭଳି ପାର୍ବତୀ ବିଲକୁ ‘ଘୋଟଣା’ ଧରି ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ତା’ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଦାମ୍ବର୍ୟ କଳହ । ଶିବଗାଥାର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ଆଦର୍ଶ ଦାମ୍ବର୍ୟ ପ୍ରଣୟର ମହିମାଗାନ କରୁଥିବାରୁ ଏହାର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସାମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ।

ଗଙ୍ଗ ଗଜଦ୍ୱକାଳରେ ଶୈବ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶଗତ ମିଶ୍ରଣର ଏକ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା । ଐତିହାସିକ ଷ୍ଟିଲିଂ, ବଳଭଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ଏବଂ ସୁଭଦ୍ରା ଯଥାକ୍ରମେ ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ, ଏବଂ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ପ୍ରତିରୂପ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଲିଙ୍ଗଭଜ ମନ୍ଦିରର ଶିବଲିଙ୍ଗ ‘ହରି-ହର’ ଭାବରେ ଉପାସିତ । ଏଇ ଯୁଗ ଦେବତାଙ୍କର ଉପାସନା ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୱୈତ-ମନ୍ତ୍ର ପୂଜାପାର୍ବଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଯାଇଛି ।

ଜମଶ ଶିଷ୍ଟଶକ୍ତି ଏବଂ ଶିବଶକ୍ତିର ଏହି ସମନ୍ୱୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତ୍ର
ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ବଲଙ୍ଗୀର ଜିଲ୍ଲାର ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତରେ ଧର୍ମୀୟ
ଆଦର୍ଶର ଏଇ ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ନେଇ ହରିଶଙ୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଦ୍ଵାଦଶ ଶତକରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଶୈବଧର୍ମକୁ କିଂଚିତ୍
ଦୁର୍ବଳ କରିପକାଇ ଥିଲା । ଶୈଳୋଦ୍ଭବ ଶାସକବୃନ୍ଦ ଶିବାନୁରାଗୀ ଥିଲେ । ଦଶମ
ଏବଂ ଏକାଦଶ ଶତକ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାରେ ଶୈବଧର୍ମର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶର ସମୟ ।
ସୋମବଂଶୀମାନେ ଶୈବଥିଲେ ଏବଂ ଗଙ୍ଗରାଜତ୍ଵ କାଳର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଏହା
ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା ।

ସାରଳାଦାସ ନିଜ ମହାଭାରତରେ ସର୍ବଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟାଇ ଧର୍ମ
ସ୍ତମ୍ଭରେ ନିଜର ଉଦାର ମାନସିକତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦେବୀଙ୍କ କୃପାରୁ
ସାରଳାଙ୍କର କବିପ୍ରସିଦ୍ଧି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିଧର୍ମରେ ଆତ୍ମାହେବା ସ୍ଵାଭବିକ ।
ଚଣ୍ଡୀ ପୁରାଣ ଏବଂ ବିଲଙ୍କା ରମାୟଣରେ ସେ ଶକ୍ତିମୟୀ ନାରୀ କାନ୍ତିର ବିଜୟ
ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏଣେ ପୁଣି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କମ୍ ଅନୁରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ
ପାଇନାହିଁ । ସେ କୃଷ୍ଣ, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରେମିକ କୃଷ୍ଣ ନୁହନ୍ତି ! ଖୋଦ୍ ଓଡ଼ିଶାର
ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସଂଧାନ ପାଇଛନ୍ତି । ହଠାତ୍‌ବ୍ୟା
ୟୁକ୍ତ ତନ୍ତ୍ର ଉପରେ ସୁଦ୍ଧା ସାରଳାଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିଶ୍ଵାସ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶିବ ମଧ୍ୟ
ସାରଳାଦାସଙ୍କର ମନଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମର ଏହି ଆଡ଼ମ୍ବରୀ ଶୋଭା-
ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟରୁ ସାରଳାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ କ'ଣ ଥିଲା, କିମ୍ବା ସେ ସମୟରେ
ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଧର୍ମଧାରର ଗତି କ'ଣ ଥିଲା, ଏହା ଅନୁମାନ କରିବା କଷ୍ଟ-
ସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । ତେବେ ମୌଦ୍ରୀମୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଯେ କିଂଚିତ୍ ଅସ୍ପଷ୍ଟ
ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ଏଭଳି ଅନୁମାନ କରିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଉପରେ ଦୀର୍ଘ ସାତଶହ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଧାରର ଗତି ଓ
ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ କେଉଁଠି

କିଛି ଅସଂକୋଚରେ, କହିବା ଏକ କଷ୍ଟପ୍ରଦ ବ୍ୟାପାର, ଯେହେତୁ ବିଷୟଟି ଆବେଗଜଡ଼ିତ । ମାତ୍ର ସମାଲୋଚକର ନିରାପେକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗି ନେଇ ତଥ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟର ଭିତ୍ତିରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନାଟି ଏଠାରେ କରାଗଲା, ସେଥିରୁ କେବଳ ଏଇ ସତ୍ୟଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ଯେ, ଧର୍ମ ଭଳି ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ବିଶେଷ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଚିନ୍ତା ନ କରିବାର କାରଣ ହେଉଛି, ବିଷୟଟିର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଯାକାର ନ କରିବା । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଯିଏ ଆସି କିଛି କହିଛି; ଓଡ଼ିଆ ସେଥିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଦିନାକେତେ ତାକୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଛି । ନୂତନର ମୋହ କଟିଯିବା ପରେ ଆଉ ତା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆର ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖା ଯାଇନାହିଁ । ପୁଣି ନୂଆ ।

ଏଇ ଶିଶୁ ସ୍ଥାନର ଚପଳତା ପଛରେ କେବଳ ତାର ଉଦାରତା ରହିଛି କହିଲେ ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ହେବ । ଯାହା ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି, ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାର ଅଭାବରୁ ହିଁ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ମୈତ୍ରୀଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୁଷ୍ପା ନିଜସ୍ୱ ଧର୍ମ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ସେ ବୌଦ୍ଧ, କେତେବେଳେ ଜୈନ, କେତେବେଳେ ଭୈରବ, କେତେବେଳେ ଗୌଡ଼ୀୟବୈଷ୍ଣବ ତ କେତେବେଳେ ଏ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତିର, ଜାତୀୟତାର ଧାରକ । ବାରମ୍ବାର ଏ ଯେଉଁ ଭେଦ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଏହାକୁ କଣ କେବଳ ଉଦାରତା କୁହାଯିବ ? ତା' ଛଡ଼ା ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୌଣସି ଧର୍ମ ନାହିଁ । ଏହା ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଏକ ଆଦର୍ଶ ଗର୍ଭିତ ରୂପମାତ୍ର । ଆଦର୍ଶ ଏହାର ଯେତେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ହେଉନା କାହିଁକି ତାହା ଏଇ ଦେଶର ଗଜନୈତିକ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ । ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏହା ପାଇଁ କରଯାଇ ପାରିନାହିଁ ।

ଶୈବ ଆସିଲେ, ସୌର ଆସିଲେ, ତାନ୍ତ୍ରିକ ଆସିଲେ, ମାନ୍ତ୍ରିକ ଆସିଲେ, ବୈଷ୍ଣବ ଆସିଲେ; ବୌଦ୍ଧ ଆସିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣିଲୁ, ଗ୍ରହଣ କଲୁ । ମାତ୍ର ନିଜେ ଅନ୍ୟକୁ କିଛି ଦେଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଅକରୁଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ ଜାତିର ଚିନ୍ତା ଦୈନ୍ୟ ହିଁ ଆମ ଆଖିରେ ଅଧିକ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତାକରିନାହାନ୍ତି, ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ-ମାନେ ନାସ୍ତିକ । ନାସ୍ତିକର ଗୋଟାଏ ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । ମାତ୍ର ଧର୍ମ ପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବହୁମୁଖୀ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ନୂଆ କିଛି ଦେଖିଛନ୍ତି ତାହାପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏହି ସହନଶୀଳତାର ପରିଚୟ ପାଇବା ପରେ ଭରତର ସମସ୍ତ ଧାର୍ମିକାଗୁଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଶାକୁ ସେମାନଙ୍କ ‘ଗିନ୍‌ପିନ୍’ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ଆଗୁଣ୍ଡାମାନେ କେହି ଏ ଦେଶର ଏଠାକାର ପାଣିପବନର ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ଏଠାର ପ୍ରୟୋଜନ, ପରିବେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଧାରଣା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏଠାକାର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରାଣସ୍ତବନଟିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି । ନିଜେ ନାଚିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କୁ ନରୁଇଛନ୍ତି ! ହୁଏତ ଓଡ଼ିଆମାନେ ବଜାଭିତରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ।

କେହି ଯଦି ମୋତେ ପଚାରେ, ଭରତୀୟ ଧର୍ମ ଧାରାକୁ ଉତ୍ତର ଦାନ କ’ଣ ? ସୁଧୀବୁଦ୍ଧ ! ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ କହିବି, ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ । ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ବୋଲିତ ଯଥାର୍ଥରେ କୌଣସି ସର୍ବ ଭରତୀୟ ଧର୍ମ ନାହିଁ । ଏହା ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଏକ ରୂପ । ସୁଧୀବୁଦ୍ଧ, ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବେ । ଏ ମୋର ଅନୁଭବର କଥା । ନୂଆ କିଛି କହି ପାରିଥିଲେ, ମୁଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛଳନା ଆଉ ମିଥ୍ୟାଗୁର ତଳେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଅସହାୟ ।

ଧର୍ମର ଏଇ ଆତମରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଭିତରେ ତନ୍ତ୍ରର କୁହୁଳ, ହଠାତ୍ ଯୋଗର ତମଜାରିତା ହିଁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ମୁଗଧ କରିଛି ଅଧିକ । ତେଣୁ ଅଷ୍ଟମ ଶତକ ଠାରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଇ ତାନ୍ତ୍ରିକତାର ଜୟ ଜୟ କାର ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଜୀବନରେ ଶୁଣା ଯାଇଛି । ସାଧାରଣ ନାଗରିକ ଠାରୁ ରାଜ ପୁରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏହି ତାନ୍ତ୍ରିକତାର ଆପାତରମ୍ୟ ଆବରଣ ତଳେ ଆତ୍ମ ଗୋପନ କରିଛନ୍ତି । ତାର ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣ ମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ସାରିଛି ।

ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ଏକ ଖିଆଲର ଚସ୍ତା ହୋଇ ରହିଛି । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ ‘ରଜାନୁରତ ଧର୍ମ’ । ଓଡ଼ିଶାର ସାମନ୍ତମାନେ କେତେବେଳେ ତନ୍ତ୍ର ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ବୌଦ୍ଧ, କେତେବେଳେ ସୌର, ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମଧାରୀ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଜନତା ଉପାୟ ଶୂନ୍ୟ ଭବରେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିଛି । ଖିଆଲୀ ସାମନ୍ତର ଖିଆଲ ଦୃଢ଼ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ହୋଇଛି କୋଣାର୍କ । ବାରବର୍ଷର ରଜସ୍ୱ ପଥରରେ ଫୁଟ ଇଛି ଫୁଲ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଧର୍ମ କାହିଁ ? ସାଧାରଣ ଜନତା ସହିତ ତାହାର ସମ୍ପର୍କ କ’ଣ ? ତା’ର ସ୍ୱାର୍ଥ ବା କେତେ ?

ଯାହାହେଉ, ଧର୍ମଧାରୀର ଏଇ ବିଚିତ୍ର ପରିଣତି ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରାଣ ସନ୍ଦନଟି କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦର ଭବରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ଧର୍ମର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସମୀକ୍ଷା ଜୀବନକୁ ଧାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ । ରଜସ୍ୱକତାର ଆଡ଼ମ୍ବର ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଏଇ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ବିପଳ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ତା’ର ନିଜସ୍ୱ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏଇ ଦୟନୀୟ ପରିବେଶରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିଛି । ସେଇଟି ହେଉଛି, ତା’ର ଚୈତ୍ରିକ ସମୟ । ଏହା ହିଁ ଓଡ଼ିଆର ସ୍ୱକୀୟତା, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଜସ୍ୱ ।

ଓଡ଼ିଆମାନେ ଧର୍ମ-ବିଶ୍ୱାସୀ ଜାତି । ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଦୁଃଖ, ଯନ୍ତ୍ରଣା, ନୈରାଶ୍ୟବୋଧକୁ ଦାର୍ଶନିକ ନିର୍ଲିପ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ଢାଙ୍କିଦେଇ ରଜାର ପ୍ରଶାନ୍ତି ଲଭ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଗୋଟାଏ କିଛି ଅବଲମ୍ବନ କରି ସେମାନେ ଏଇ ବ୍ୟର୍ଥତାରୁ ମୁକ୍ତି କାମନା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯାହା ତାଙ୍କ ହାତ ପାଖରେ ପଡ଼ିଛି, ତାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଧରିପକାଇଛନ୍ତି । କିଛି ସମୟ କଟିଯାଇଛି । ପୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର କଷ୍ଟକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ସୁଧୀବୃନ୍ଦ ! ମୋର ପୁଣି ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଛି, କେବଳ ସାମୟିକ ଅବଲମ୍ବନ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ବରଂ ସମୟ ହେଉଛି, ତାହାର ଭିତ୍ତି,

ମୈତ୍ରୀ ହେଉଛି ତାହାର ବିକାଶ ଏବଂ କରୁଣା ହେଉଛି ତାହାର ଆଦର୍ଶ । ଏଇ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ମୈତ୍ରୀଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଅନେକଟା ପ୍ରତିଫଳିତ । ତେଣୁ ସ୍ୱକୀୟତାର ମହିମାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆକୁ ତାଙ୍କରି ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଓଡ଼ିଆମାନେ ଧର୍ମଧାରଣାରେ କୌଣସି ନୂତନ ମାର୍ଗ ଫିଟାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ । ଆଗନ୍ତୁକ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କୌତୂହଳ ନିବୃତ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଛନ୍ତି ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ଆତ୍ମଲୀନ ହୋଇଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତା'କୁ ତୁଳସୀ ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ପବିତ୍ର କରିନେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱୟମ୍, ସଦାଶୁର ହେଉଛି ସେଇ ତୁଳସୀ ପତ୍ର, ଯାହା ଶତ ପ୍ରଲେଭନ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଜାତିର ନୈତିକତାକୁ ବିପନ୍ନ ହେବାକୁ ଦେଇନାହିଁ । ଯାହା ତ୍ରୁଟି, ବିରୂପି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘଟିଛି, ତାହା ନିତାନ୍ତ ସାମୟିକ ।

ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ, ଏ ଜାତି ଯଥାର୍ଥରେ 'କୁଳକାରକାଟ'ର ଦୀକ୍ଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଦେଇଛି ।

ଯାହା ଆଚରଣ କରିଛି, ତାକୁ ନିଜ ପ୍ରଭବରେ ନିଜର ମନୋମତ କରି ରଖି ନେଇଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ଅନ୍ୟକୁ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଇନାହିଁ । ଏହା ଯେଉଁଭଳି ସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟକୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଅନୁସରଣ କରିନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେଇଭଳି ସତ୍ୟ । ଏତିକି ତାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ବିଶ୍ୱାସର ଏଇ ସ୍ୱକୀୟତା, ଆସ୍ଥାର ଏଇ ଉଦାରତା ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରାଣ-ସତ୍ତାକୁ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ କରିଛି । ସ୍ୱକୀର୍ଣ୍ଣତାର ମାୟା କଟାଇ ସେ ପ୍ରଜ୍ଞାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଅଖଣ୍ଡ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରିଛି । ଅନ୍ତରର ସମସ୍ତ ରିଚ୍ତତା ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଛି ଅଶୋରଶୀୟାନ୍, ମହତୋପହାୟାନ୍ ଭୂମାର ଏଇ ଅଲୌକିକ ରୂପ ଦର୍ଶନରେ । ମୁରୁଧ ପତଙ୍ଗ ତୁଲ୍ୟ ତେଣୁ ଏହାରି ଗୁରିଆତେ ଘୁରିବୁଲିଛି । ମୈତ୍ରୀ-ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି, ତା' ନିକଟରେ ସେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣତା, ସେଇ ଆଲୋକ ଏବଂ ସେଇ ଅମୃତ ।

ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଜୟ ହେଉ ।

ଜୟ ହେଉ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର,

ଆଉ ପୁଣି ସମଗ୍ର ମଣିଷ ଜାତିର ।

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରା

(ଞ୍ଜୟାୟ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି)

● ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

ଆଜି ଏହି ‘ପାପ-ପ୍ରମୋଚନୀ’ ବୈତରଣୀ କୂଳସ୍ଥ ସୁପ୍ରାଚୀନ ବିରଜା ତୀର୍ଥରେ ଅପଣମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଭବ-ବିନିମୟ ଲଗି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୋର ଆନନ୍ଦର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ସେଥି ସକାଶେ ମୋତେ ସୁଯୋଗ ଦେଇ ଥିବା ହେତୁ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ତଥା ବିରଜା ବନ୍ଧୁତା ମାଳାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନା ସମିତି ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । ଏହି ଅବକାଶରେ ପ୍ରଥମେ ବାଲ୍ୟକାଳର ଏକ ସ୍ମୃତି ରୋମାଞ୍ଚନ କରିବା ପାଇଁ ମନ ବଳୁଛି । ସେ ପ୍ରାୟ ଶୁଣିଶ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ତେଣୁ କି ବୈଶାଖ ମାସରେ ଏଠାରେ ମହାବାରୁଣୀ ଯୋଗ ପଡ଼ିଥାଏ । ଉଦ୍ଭବ ସବଡ଼ିଭିଜନ୍ ତିହିଡ଼ି ଥାନାର ପୀରହାଟ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆତୁରୀୟ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ମେଳରେ ସେହି ଖରବିନେ ପାଦରେ ଖୁଲି ଖୁଲି ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲି । ବୈତରଣୀରେ ବାରୁଣୀ ବୁଡ଼ ପକାଇ ପାପ-ମୋଚନ କରିବା, କିମ୍ବା ବିରଜା ତୀର୍ଥରେ ଭକ୍ତିପୂର୍ବ ପ୍ରାଣରେ ଦେବୀ ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ଧର୍ମ ଅର୍ଜନ କରିବା ଯେ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା କହି ହେବ ନାହିଁ । ସେଦିନ ମୋର ସେହି କିଶୋର-ହୃଦୟରେ ଯାତ୍ରା ବା ମେଳା-ମଉଛବ ଦେଖିବାର ଆକର୍ଷଣ ହିଁ ଥିଲା ପ୍ରବଳ । ଗୋଟିଏ ଗନ୍ତର ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେ ଘଣ୍ଟା ଆନନ୍ଦ କଳରବ ଭିତରେ ମେଳା ଦେଖିଥିଲି । ଗନ୍ତର ଶେଷ ପ୍ରହରରେ ସେହି ବିପୁଳ ଜନ ସମାବେଶ ମଧ୍ୟରେ କଲେର ମହାମାରୀ ନିକର କରଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ମହୋତ୍ସବ ଭିତରେ ସ୍ଫୁଟିକରି ଦେଇଥିଲା କୋକୁଆ ଭୟ । ତହିଁ ଆରଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ନ ହେଉଣୁ ଭୀତହସ୍ତ

॥ ଯେ ବାସ୍ତବ ଚିନ୍ତା ବହୁମାତ୍ରା : ଉଦ୍‌ଘାସନ ଦ୍ବିତ୍ୟ ॥
 ବାମନ : ମୁଖ୍ୟବ୍ରତା- ଡଃ ଦୁଷ୍ମନ୍ତେଶ୍ବର କେଶବେଶ୍ବର ସଭାପତି-ଆଜ୍ଞା କରାନ୍ତୁ କରୁ ବାସ
 ଉପସଭାପତି-ଆ ପାତାମର ପ୍ରଧାନ

ଆମ ଦଳଟି 'ଯଃ ପକାୟତେ ସ ଜୀବତି' ନ୍ୟାୟରେ ସକଳ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରୁ ପକାୟନ କରିଥିଲା ।

ତାହା ପରେ ଏ କ୍ଷେତ୍ର-ଦର୍ଶନର ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟିଛି ବାରମ୍ବାର । ଆସିଛି ଏଠାକାର କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ—ଆସିଛି ମୋର ପୂଜନୀୟ ଗୁରୁ ଏ କଲେଜର ପ୍ରାଚୀନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ'ଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ କେବେ ପୁଣି ଆସିଛି କବିମଞ୍ଜୁଳ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲଭ ପାଇଁ—ଆଉ କେବେ କେବେ ଆସିଛି ଏଠାକାର ଶିକ୍ଷାୟତନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ବହୁତା ଦେବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ଶୁଳିଶ ବର୍ଷ ତଳର ସେହି ବାବୁଶୀ-ଯାତ୍ରା ବିଷୟ ମୁଁ ପାସୋରି ପାରି ନାହିଁ । କିଶୋର ବୟସର ସେହି ଅମୁମଧୁର ସ୍ମୃତି ମନର ଅବତେଜନରେ ବସା ବାନ୍ଧି ରହି ଯାଇଛି । ସୁଧୀବୃନ୍ଦ, ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାର ସଂପର୍କରେ ଆଜି ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ ଭବ-ବିନିମୟ କରିବାକୁ ଗଲା ବେଳେ ଏହି ସ୍ମୃତି-ମେଘଛନ୍ଦର ହୁଏତ କିଛି ତାପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି— ରହିଛି ବୋଧହୁଏ କୌଣସି ପରକ୍ଷ ସଂପର୍କ । ତେଣୁ ଏତିକି ଗୌରବ-ରହିତ୍ୱା କରି ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଛି ।

ଐତିହାସିକ ଚନ୍ଦ୍ର:—

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା, ବୈଷୟିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରଗତିର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଶା । ସେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ, ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ରାଜ୍ୟର ସୀମା ଆଜିର ସୀମାଠାରୁ ଅଧିକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । 'ଭୂକଳିଙ୍ଗାଧିପତି' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ସୋମବଂଶୀ କେଶରୀ ଗଙ୍ଗା-ମାନଙ୍କ ଠାରୁ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦଶମ-ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ରାଜ-ନୈତିକ ସଂହତି ପ୍ରସ୍ତୁତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । *ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟରେ ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶା ହୋଇଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପ୍ରଭବ

*Chronology of the Bhauma-Karas and the Somavam-
sis of Orissa-K C. Panigrahi, M. L. J. Press, Madras
(1961.)—Pase 33 and Proceedings of Orissa History
Congress, Berhampur, Ganjam (1977) Pages 55—60.

ବିଷ୍ଣୁର ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ମୁସଲମାନ ଶକ୍ତିର ସେ ଏକାଧିକ ଥର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଇ ପାରିଥିଲା ସଫଳତାର ସହିତ । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାଧବ ପୁଅର ବାଣିଜ୍ୟ ତରୀ ମହୋଦଧି ଓ ଭରତ ମହାସାଗର ବକ୍ଷରେ କୈନ୍ଦ୍ର ପତାକା ଉଡ଼ାଇ ଯାତାୟତ କରୁଥିଲା । ଆମର ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ ଓ କୋଣାର୍କର ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ମନ୍ଦିରମାଳା ମଧ୍ୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଶାକ୍ତ ପୀଠ ରୂପେ ଏହି ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ଶୈବ ପୀଠ ରୂପେ ଏକାମ୍ର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭ କରି ସାରିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଶାରେ ଋଷ୍ଟ ଦେବତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ‘ପରମ ମାହେଶ୍ୱର’ ବା ‘ପରମ ବୈଷ୍ଣବ’ ଉପାଧିଯୁକ୍ତ ଗଜବଂଶୀ ଗଜାମାନେ— ବିଶେଷତଃ ତୃତୀୟ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ (ଲଙ୍କାଦ୍ୱକାଳ ୧୨୧୧-୧୨୩୮) ଆପଣାକୁ ‘ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁତ୍ର’ ବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ‘ରଞ୍ଜିତ’ ବୋଲି ମନେକରି ପ୍ରଜା ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦକୁ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିନେଇ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ସେତେବେଳକୁ ହିନ୍ଦୁ ଜଗତରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଦେବତା ରୂପେ ସୁପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିମାକ, ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାମାନୁଜ, ତତ୍ତ୍ୱତ୍ୱିଣ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରମୁଖ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରକ ଗଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ଏଠାରେ ନିଜ ନିଜର ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ଏହାର ବଡ଼ ପ୍ରମାଣ । ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବାଦି ଧର୍ମ ମତର ଏକତ୍ର ସହାବସ୍ଥାନ ଲାଗି ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ପରିବେଶ ସେତେବେଳେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଥିଲା, ତାହା ଏହି ବିରଜା ମଣ୍ଡଳର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀ ଉପତ୍ୟକାର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସର୍ତ୍ତେରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ।

★ ବିଶେଷତଃ ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ମତ ମଧ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ଯେ ଏକ ତମିହାର ସହନଶୀଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ତାହା ଲିଙ୍ଗରାଜକୁ ହରିହର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ପୂଜାରାଧନା କରିବା ଘଟଣାରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

★ ଏ ସଂପର୍କରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଇତିହାସରେ ଯାଜପୁର (ପ୍ରଥମ ବିରଜା ବନ୍ତ୍ରତାମାଳା—୧୯୭୩, ତତ୍କଳର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏବଂ Prachi Valley—Edited by P. K. Ray, Orissa State Archaeology, Bhubaneswar (1975).

ଏହି ଧର୍ମୀୟ ପୁଷ୍ପଭୂମି ଉପରେ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ପୂର୍ଣ୍ଣବଂଶୀ ଗଜପତି ମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ବ (୧୪୩୫-୧୫୪୦) ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଗଜପତି ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତ ଦେବତା ଭାବେ ଗୃହଣ କରିଥିଲେ । ଗଜପତି କର୍ପିଳେଶ୍ବର ଦେବଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଖୋଦିତ କଟକ ଗୋପୀନାଥପୁର ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷାଳୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ-ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଦେଶରେହିଁ କର୍ପିଳେଶ୍ବରଦେବ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ସ୍ବୟଂ କର୍ପିଳେଶ୍ବରଦେବ (୧୪୩୫-୭୦) ପୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଏକ ଶିକ୍ଷାଳୟରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ-“ଭେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମୋହର ବାହିକ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସମସ୍ତତ ଜାଣୁ । ମୋହର ଯେତେ ଚତନ ପଦାର୍ଥ ଅଛି ସେ ତୋହର । ଏହା ଓ ଏହାହିଁ ଆବର ଆନ ଧନ କିଏ ଅଛି ମୁଜୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ଯେତେ ଦେଇ ପାରଇ ତାହା ଦେବି । ଏ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ତୁ ଯ'ହାକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିଥା । ମୋହର କେବେ ନୁହେଁ ।” ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ (ରାଜତ୍ବ କାଳ ୧୪୭୦-୯୭) ଏବଂ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ (ରାଜତ୍ବ କାଳ ୧୪୯୭-୧୫୪୦) ମଧ୍ୟ କର୍ପିଳେଶ୍ବର ଦେବଙ୍କ ପଛା ଅନୁସରଣ କରିଥିବାର ଜଣାପଡେ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସକ ବର୍ଗ ଗୁପ୍ତଦେବତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବା ସେତେବେଳେ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଣା ତାପର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଏହା ଦ୍ବାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମତର ସମବାୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦାର ଛତିର ମହତ୍ବ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କର ଭବମୂର୍ତ୍ତି ଚତୁର୍ଥ । ମୂରତିରେ ଆରୋପ କରଯାଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉତ୍ସ୍ବରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ’ ଅଭିଧାର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ, ଭରତବର୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବହୁ ବୈଦିକ-ଅବୈଦିକ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତାର ଏକ ମିଶ୍ର ବା ମିଳିତ ରୂପ । ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ- ଏହି ମିଶ୍ର ରୂପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ନିଜସ୍ବ ହରଇ ନାହିଁ, ବରଂ ବିଭିନ୍ନ ମତରୁ ତିଳ ତିଳ ଆହରଣ କରି ଏହି ତିଳୋତ୍ତମ ଧର୍ମ ହୋଇଛି ସାର୍ବଜନୀନ । କ୍ଷେତ୍ର ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ଭାଗର କବି ବିପ୍ର ଦିବାକର ଦାସ ଆପଣା

‘କଗଳାଥ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି—

ସମସ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ପୂଜିବ । ଆପଣା ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ନ ଛାଡ଼ିବ ॥ ୧୭୧

$$\times \quad + \quad + \quad + \quad \times$$

ସମସ୍ତ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରୀତି ହେବ । ନିଜ ଭାବରେ ଦୃଢ଼େ ଥିବ ॥ ୧୭୪

ଶାସକବର୍ଗଙ୍କ ସହିତ ଜନସାଧାରଣ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଋଷ୍ଟ୍ର ଦେବତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିବାର ଜଣାପଡେ ଏବଂ ଧର୍ମ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହନଶୀଳତା ଓ ସମନ୍ୱୟବାଦ ପସନ୍ଦକରି ଥିବାର ମନେ ହୁଏ । ଗଙ୍ଗାନୁଗତ ଧର୍ମ ଅଥବା 'ଯଦ୍‌ଯଦାତରତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ତତଦେବେତରେ ଜନଃ' କଥା ଗୁଡ଼ିକ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମକୁ ବରବର ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ । ନାରାୟଣାନନ୍ଦ ଅବଧୂତଙ୍କର 'ବୁଦ୍ଧ ସୁଧାନିଧି' ଏବଂ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ 'ମହାଭରତ' ପ୍ରଭୃତି ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଳୀନ ରଚନାରୁ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ଆପଣା ମହାଭରତର ଆଦିପର୍ବରେ ହିଁ କବି ଶାରଳା ଦାସ, ଗଣେଶ, ଶାରଳା ଦେବୀ, ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାର ପରଶୁରାମ ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତି-ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି—

୧ । ଶ୍ରୀ ବିଘ୍ନରାଜ ଚରଣେ ମୋର ସେବା

ଯେ ମହାଭରତ କହିବି ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇବ।

—ଆଦି, ପୃଷ୍ଠା ୩

୨ । ଶ୍ରୀ ସାଗ୍ରେଳା ଚଣ୍ଡୀନାମେ ଅଟଇ ମହାଦେବୀ

ତାହାଙ୍କର ପତ୍ର ମଧ୍ୟେ ସାବେଳାଦାସ କବି ।

ପ୍ରସନ୍ନେଶ ଆଜ୍ଞା ମୋତେ ଦିଲେ ଶାକାମ୍ବରୀ

ଲଭ ତୁ କପିଳାସ ଶ୍ରୀ ମହାଭରଥ କରି ॥ -ଆଦି, ପୃଷ୍ଠା ୪

୩ । ତ୍ରିପୁରାରି ପାଦ ପଙ୍କଜେ ଅଙ୍କିତ ମୋର ଶିରେ

ଶୁଦ୍ଧମୁନି ସାଗ୍ରେଜଦାସ ପ୍ରଣମିତେ ବିଶେଷ୍ଟରେ ।

—ଆଦି, ପୃଷ୍ଠା ୯୫

୪ । ଯଦ୍ୟପି ଶ୍ରୀମନ୍ ମୁଁ ଦେଖନ୍ତି ବେନିତୋଳେ
ସ୍ନାହାନ ଲେଜନ ମୁହିଁ ତେଜନ୍ତି ସର୍ବକାଳେ ।

* * * * *
ଶ୍ରୀ ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ଚରଣେ ନିଜ ଦାସ
ଶୂଦ୍ରମୁନି ସାରେଳ ଦାସକୁ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଦେବା ବାସ ।

—ଆଦି, ପୃଷ୍ଠା ୫୦୭

(ଓଡ଼ିଶୀ ସରକାରଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟାପାର ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ‘ଶାରଳା-
ମହାଭରତ’ର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୬୫ରୁ ଉଦ୍ଧୃତି ଗୁହୀତ)

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ଭକ୍ତ କବି ଅନୁରୂପ ସମନ୍ୱୟ
ବାଦର ସମର୍ଥକ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । କବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ
ଗାଇଛନ୍ତି:—

ନମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ । ଅନାଥ ଲେକକର ନାଥ ॥

× × × ×

ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ତୁହି । ତୋ ବିନ୍ଦୁ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ ॥

ସୃଷ୍ଟି ତୋହର ଖେଳଘର । ଅଶେଷ ମାୟା ତୋ ଆବର ॥

ତୋହରି ନିଶ୍ଵାସ ମରୁତ । ଦେବେ ହୋଇଲେ ତହୁଁ ଜାତ ॥

ତୁହିଟି ଅଗ୍ନିଦେବ ଇନ୍ଦ୍ର । ନୟନୁ ଜାତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ॥

ଭୁବରୁ ଅନନ୍ତ ମୁରତି । କଣ୍ଠରୁ ଜାତ ସରସ୍ଵତୀ ॥

+ + + + +

ହୋଇଲୁ ଦଶ ଅବତାର । ନାଶିଲୁ ଅବନୀର ଭର ॥

ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଲୁ । ତୁ ନାଥ ପରମ ଦୟାଲୁ ॥

ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ—ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟାପାର ବିଭାଗ, ଭୁବନେଶ୍ଵର (୧୯୭୪)
ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଗୁହୀତ ।

ଧର୍ମ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସମନ୍ୱୟବାଦ କେବଳ ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମରେ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବିଲେ, ଆମେ ଯୋଧୁ ଏ ଭୁଲ୍ କରିବା । ଏହାହିଁ ଥିଲା ପ୍ରାଚୀନ ଭରତୀୟ ପରମ୍ପରା । ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନେ ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପରମ୍ପରା କହିପାରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଯୁଗରୁ ଭରତକୁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଆସିଛନ୍ତି—ଗ୍ରୀକ୍, ଶକ, ହୁଣ ପ୍ରଭୃତି ବୈଦେଶିକ ମାନେ କିମ୍ଭୂତ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷିୟାନ୍ ଓ ମୁସଲମାନ ମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି । ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପରେ ପରେହିଁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ଜଗତରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛନ୍ତି—କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଭାଷାରେ “ଏଇ ଭରତେର ମହା-ମାନବେର ସାଗରତୀରେ” ସମସ୍ତେ “ଏକ ଦେହରେ ଲୀନ” ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀର ତକ୍ଷଶିଳା-ନିବାସୀ ଗ୍ରୀକ୍ ଫିଲିଷ୍ଟାତରସ୍ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ବିଷ୍ଣୁ ମର୍ଦ୍ଦରର ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ତିଆରି କରି ଦେଇଛନ୍ତି—ଶକ, ହୁଣ ମାନେ ରୀତିମତ ଶିବଭକ୍ତ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଭରତୀୟ ସମାଜରେ ବିପୁଳ ଜୀବନ ଶକ୍ତି ଥିବାରୁହିଁ ଏପରି ଏକୀକରଣ ବା ସମୀକରଣ ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏପରିକି, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ଜୀବନ-ଶକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଉଣା ହୋଇ ଯାଇଛି, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଭରତୀୟ ସମାଜ ଜୀବନରେ ଉଦାର ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣର ଅଭାବ ଘଟିନାହିଁ । ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ଭାଗରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍ ମାନଙ୍କ ଭରତ ଆଗମନ କାଳରେ ଭରତରେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମୀ-ବଲମୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଦୁଇଲକ୍ଷ । * ଏ ଦେଶରେ ସେମାନେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖାଦେଲେ କିପରି ? ସେହିପରି ଶ୍ରୀକ୍ଷିୟ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରବ ଭୃଷ୍ଣରେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଅଳ୍ପ କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ—ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ୭୦୨ ମସିହାରେ ସିନ୍ଧୁ-ବିଜୟ ପୂର୍ବରୁ—ଭରତରେ ମୁସଲମାନ ମାନେ ସ୍ଥାନ ଲାଭକଲେ କିପରି ? ତାହାର କାରଣ—ଭରତର ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ମୁକ୍ତ ବାହୁ ହୋଇ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷିୟାନ୍ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ନେଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଭରତର ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷିୟାନ୍ ଏବଂ ଇସଲାମୀ ସାଧକ ମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଦାନ

* ବାଂଲ ସାହିତ୍ୟେ ଇଉରୋପୀୟ ଲେଖକ-ସଚିତା ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ପାର୍ମା କେ. ଏଲ୍: ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, କଲିକତା (୧୯୬୨)- ପୃଷ୍ଠା ୨

କରି ସେତେବେଳେ ଏହି ବିଦେଶୀ ଧର୍ମ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସୁବିଧା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ମଧ୍ୟ ସମୀକରଣ ପାଇଁ ମୈତ୍ରୀ ପ୍ରୀତିର ବାହୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସୁଦୃଢ଼ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ମୋଙ୍ଗଲମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଉଦ୍ଭାବନେ ନିଜକୁ ‘ହୁସେନ ବ୍ରାହ୍ମଣ’ ବୋଲି ପରିଚିତ କରାଇ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଇସଲାମୀ ଆଶୁର, କର୍ମପଦ୍ଧତି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇଟାଲୀ ଦେଶୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପାଦ୍ରୀ ନୋବିଲି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଆପଣାକୁ ‘ରେମାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣ’ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣର ବେଶ ପୋଷାକ ପରିଧାନ ପୂର୍ବକ ନିରାମିଷ ଭେଜନ, ହିନ୍ଦୁରୂପ ପାଳନାଦି ଆଶୁର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ ।*

କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମେ ଭାରତୀୟ ସମାଜ-ଜୀବନ ଅଧୋଗତ, ଅବକ୍ଷୟମୁଖୀ ହେବାରୁ ଧର୍ମସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସହନଶୀଳତା ଓ ସମନ୍ୱୟବାଦ ଉଣା ହୋଇଗଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଏହି ଦୂରବସ୍ଥା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିବାର ସୂଚନା ଇସଲାମୀ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ଅଲ୍ ବିରୁଣୀଙ୍କ ଭାରତ ବିବରଣୀରୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହାର ଗୁରୁତ୍ଵ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଚୀନୀ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ହୁଏନ୍ସାଙ୍ଗ ବିବରଣୀରୁ ଭାରତ ସଂପର୍କରେ ‘ମୋଟାମୋଟି ଯେଉଁ ଉଜ୍ଜଳ ଚିତ୍ର ମିଳେ; ଅଲ୍ ବିରୁଣୀଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ତାହା ମିଳି ନ ଥାଏ । ଭାରତୀୟ ସମାଜ-ଜୀବନରେ ସେତେବେଳକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ଅନୁଦାର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଏବଂ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ଭାବ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିବାର ଅଲ୍ ବିରୁଣୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗତି ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହା ଆରମ୍ଭ ହେଲା—ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଶହ ବର୍ଷ ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ସେତେବେଳେ

*ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—ଭାରତୀୟ ମଧ୍ୟଯୁଗେ ସାଧନାର ଧାରା-
ଶ୍ରୀ କ୍ଷିତିମୋହନ ସେନ, କଲିକତା ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ (୧୯୩୦) ଏବଂ କାଲିକତା
ଥେକେ ପଲସୀ—ଶ୍ରୀ ସତୀହ୍ରମୋହନ ଗୁପ୍ତା, ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ, କଲିକତା
(୧୯୬୯) ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜା । ଋଜ୍ୟର ତିନିପାଖରେ ସେତେବେଳକୁ ମୁସଲମାନ ଆଧିପତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟର କ୍ଳାନ୍ତ ଶିଖା ମଳିନ ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ଆପଣା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣାଂଶ ଓ ସୁପ୍ରଭ ବୀରଭଦ୍ରକୁ ହରାଇ, ଏବଂ ଆଦରଣୀୟା କନ୍ୟା ଜଗନ୍ନୋହିନୀଙ୍କୁ ଋଜନୈତିକ ପଶାଖେଳରେ ଗୋଟୀ ରୂପେ ଚଳାଇ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଦୁଃଖ, ହତାଶା ଓ ଆତ୍ମଗ୍ଳାନିରେ ମୁହ୍ୟମାନ । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତରିତ ମଧୁର ଭକ୍ତି ଧର୍ମର ପ୍ରଭବ-ଆବେଶରେ ଗଜପତି ସେହି ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି ଓ ନୈତିକ ପରାଜୟକୁ ପାସୋରି ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଚୈତନ୍ୟ ୧୫୧୦ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ଆସି, ଦେହାବସାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘକାଳ ପୁରୀରେ ରହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆରାଧ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ କାଶୀ ମିଶ୍ର, ଗୟ ଗମାନଦ ପ୍ରମୁଖ ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ କରିଆରେ ଏଠାରେ ଆପଣା ବୈଷ୍ଣବ ମତର ବହୁଳ ପ୍ରସାର ଘଟାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତରିତ ଧର୍ମରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର୍ମକାଣ୍ଡ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲଭ କରି ନ ଥିଲା ଏବଂ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭବାବେଗ-ସଞ୍ଚାରୀ ଭଜନ-କୀର୍ତ୍ତନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ହିଁ ପ୍ରଧାନ କଥା ଥିଲା । ଭକ୍ତିଧର୍ମ ସାଧାରଣତଃ ଜନସମାଜର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶକ୍ତିହୀନତା ବାହ୍ୟ ପରିପ୍ରକାଶ, ଯାହାକି ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଜାତିକୁ ପରତ୍ନମୁଖ କରି ପକାଏ । *କେବଳ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସେନାବାହିନୀ, ରାଜକର୍ମଗୁରୀ ତଥା ପ୍ରଜାବର୍ଗ ସେତେବେଳେ ସେହି ଭକ୍ତିଧର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଧର୍ମକୁ ମନପ୍ରାଣରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଏହା ଋଜ୍ୟର ଗଣଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ବର୍ଷକାଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ଏହି ଦୈଷ୍ଟବ୍ୟଧର୍ମର ପ୍ରାର୍ବଲ୍ୟ ହିଁ ଦେଖିବା । କେତେକ ଐତିହାସିକଙ୍କ ମତରେ— ଏହାର ପରିଣତି ବିଶେଷ ଲଭଜନକ ନ ହୋଇ ବରଂ କ୍ଷତିକାରକ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ

* Introduction by Dr. H. K. Mahtab to History of Orissa, Vol. I by Dr. N. K. Sahu. Utkal University. (1964)

କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗତି ଓ ଶିଥିଳତା ଦେଖା ଦେଇଥିଲା, ତାହାର ଏକ ଚିତ୍ର ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ରଚିତ କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜଙ୍କ 'ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ' ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ମିଳିଥାଏ । ଭବାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଗୋପୀନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ରାୟ ଗମାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଗୁରୁତର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଏଇଭଳି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇଥିଲେ—

ଭବାନନ୍ଦେର ପୁତ୍ର ସବ୍ ମୋରୁ ପ୍ରିୟତମ୍
 ଇହା ସବାକାରେ ଆମି ଦେଖି ଆତ୍ମସମ ।
 ଅତଏବ ଯାହା ଯାହା ଦେହ୍ ଅଧିକାର
 ଖାୟ ପିୟେ ଲୁଟେ ବିନୟ ନା କରେ ବିଗ୍ଘର ।
 ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ରାଜା କୈନ୍ତୁ ରାମ ରାୟ
 ଯେ ଖାଇଲ ଯେବା ଦିଲ ନାହିଁ ଲେଖା ଦାୟ ।

—ଅନ୍ତ୍ୟାଳୀଳା : ନବମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସ୍ୱୟଂ ଚୈତନ୍ୟ ଧର୍ମାଚରଣ ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରକାଶ କରିନଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିପାଦିତ ମଧୁର ଭକ୍ତି ଓ ଅରକ୍ତ ସାଧନା ସାଧାରଣ ଜନତା ଠିକ୍ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେହି ଧର୍ମାଚରଣ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଜମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ଓ ପୌରୁଷହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆଧୁନିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞ ଅପେକ୍ଷା ଆଧୁନିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହେଲା—ପାଇକ ବାହିନୀର ସାହସ ଓ ବାହୁ ବଳ ନିଷ୍ପେକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା—ସମାଜ ଜୀବନକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଛନ୍ନ କରି ପକାଇଲା । ଏକ-ପ୍ରକାର ମର୍ମଘାତୀ ମୋହ ଓ ଜଡତା । ଏହି ଦୁରବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ତତ୍କାଳୀନ ରଚନା-ବଳୀରେ ବିଶେଷ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏହାର ସୂଚନା କବି ବଳରାମଦାସଙ୍କ 'ଜଗମୋହନ-ରମାୟଣ' 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ', 'ଭଗବତ୍ ଗୀତା' ପ୍ରଭୃତିରୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଦୁର୍ଗତିର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ମାତ୍ର ସତେଇଶ ବର୍ଷ

ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପରଧାନତାର ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟି ଆସିଲା । ୧୫୬୮ ମସିହାରେ ଏଇ ନିକଟସ୍ଥ ଐତିହାସିକ ଗୁହେଶ୍ୱର ପାଟକ ବା ଗୋହୀର ଟିକିରି ଠାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଗଲା ଦୀର୍ଘ ତିନିଶହ ଅଠଶ୍ରବୀ ବର୍ଷ ପାଇଁ ।

୧୫୬୮ରୁ ୧୮୬୮ ମସିହା—ଅର୍ଥାତ୍ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ ଆରମ୍ଭଠାରୁ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ଏହି ତିନି ଶହ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷରେ ଏକ ଅନ୍ଧକାର-ଯୁଗ କହିଲେ ଚଳେ । ପ୍ରଥମେ ଆଫଗାନ ରାଜତ୍ୱ (୧୫୬୮-୯୨) ଏବଂ ତତ୍ପରେ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ (୧୫୯୨—୧୭୫୧) ଅମଳରେ ଦେହ ଶହ ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ କାଳ ଏଠାରେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର-ଲଭ କରିବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ପାଇଲା । ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ବହିରଗତ କେତେକ ମୁସଲମାନ ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ରହିଲେ ! ତାହା ବ୍ୟତୀତ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ପ୍ରଚ୍ଛିନ୍ଧାରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଶୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭଲ ଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ ବୋଲି ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ତୁଆର୍ଟେ ବାରବୋସା ଆପଣା ‘ଓଡ଼ିଶା’ ରାଜ୍ୟ ବିବରଣୀରେ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ★ଅବଶ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ବହିରଗତ ମୁସଲମାନମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସହର ବନ୍ଦର ଅଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରିଥିଲେ; ମୁଖ୍ୟତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଲୋକେ ହିଁ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ହୋଇ-
ଥିଲେ । ଏହି ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣର ବାଟ ଥିଲା ତିନି ପ୍ରକାର—କିଛି ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କୋର୍ ଇବରଦସ୍ତ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ କରାଗଲା, ଶାସନରୁ ଲଭ ମାରିବା ପାଇଁ କେତେକ ସୁବିଧାବାଦୀ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କଲେ; ଏବଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ତଥା ନୂତନ ଧର୍ମନୀତିର ଆକର୍ଷଣରେ ସ୍ୱତଃସ୍ରବୁର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ କେତେକ ମୁସଲ-
ମାନ ହୋଇଗଲେ । ତଥାପି ବଙ୍ଗଦେଶ ଭଳି ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ

★ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଉରେପୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକ—ଆପରମାନସ୍ ଆରୁର୍ଥ, ଡଗର—ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୫୯ ସଂଖ୍ୟା ।

ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ହୋଇ ନ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । * ଯାହାହେଉ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ମାଲୁସୁମାରି ବା ମୂଲ୍ୟାବଧାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମକୁ ସମକାଳୀନ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଓ ପରିଣତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଗଜନୈତିକ ଦିଗରୁ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଆକବର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଶାସନ ସହ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କଲପରି, ସାଂସ୍କୃତିକ ଦିଗରୁ ଚୈତନ୍ୟ-ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମହାଭରତୀୟ ସ୍ତୋତ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇ ଦେଇ ପାରିଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଯାହା ସୂଚିତ ହୋଇଛି—ଏହି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ବାଧୀନତା-ଲେପର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃଷ୍ଣ ବାରିଦର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରଜତ ରେଖା ରହିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ହିତକାରୀ ପ୍ରଭାବ ହେଉଛି—ପ୍ରଥମତଃ ଜାତିଭେଦ ଉପରେ ଆଘାତ । ସେତେବେଳେ ଭରତ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ଜାତିଭେଦ, ଛୁଆଁ—ଅଛୁଆଁ ଭବ କେତେ ଦୂର ଗତି କରିଥିଲା, ତାହାର ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଜନ୍ମ ସୂତ୍ରରୁ ନୁହେଁ, ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଗୁରୁଟି ଜାତି—ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ବ୍ୟତୀତ ସେତେବେଳକୁ ବହୁ ଉପଜାତି ଓ ମିଶ୍ରିତ ଜାତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭରତ ଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିବା ଚୀନର ଗୌତ୍ସ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଫାହି-ୟାନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି—ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିର ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ନଗର-ଦ୍ବାରରେ ଅଥବା ହାଟ-ବଜାରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ କାଠ ବାଡେଇ ଶବ୍ଦ କରି କରି ଆସୁଥିଲେ, ଯାହା ଦ୍ବାର କି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କୁ ନ ଛୁଇଁ ସତର୍କତାର ସହିତ ଆଡେଇ ହୋଇ ରହିବେ । ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭଳି ମନୀଷୀ, ଶୂଦ୍ରମାନେ ବେଦ ଶୁଣିବାର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ-କୌଣସି ଶୂଦ୍ର ଯଦି ବେଦବାକ୍ୟ ଶୁଣେ, ତା’ହେଲେ ଜଉ କିମ୍ବା ସିସା ଦ୍ବାର ତାହାର କାନ ମୁହଁ ଦେବାକୁ ହେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁ ଜାତି, ମିଶ୍ରିତ ଜାତି ସମେତ କେବଳ ଶୂଦ୍ର ଜାତିରେ ଛତିଶ ଗୋଟି ପାଟକ ଥିବାର ବୋଲିଯାଏ । କେତେକ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ

* ମୋଗଲ ତାମସା—ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କର ଭୂମିକା, ଭଗବତ ପ୍ରେସ୍, ଭଦ୍ରକ (୧୯୭୬)

ରଜାଙ୍କ ଅଭିଳେଖରୁ ଏବଂ କବି ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର ‘ପାଟକ ଗୀତା’ରୁ ପ୍ରାୟ ସତୁରୀ ଗୋଟି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି-ପାଟକର ପରିଚୟ ମିଳେ । ★ ଏହି କଟିକ ଜାତିଭେଦ ନୀତି ଦେଶର ଲଭ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷତି ଘଟାଇଛି ଅଧିକ ଏବଂ ଆମର ଜାତୀୟ ସଂହତିକୁ ବରଫର କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରି ଆସିଛି । ଭରତରେ ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଅନ୍ତ-ଭୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗୀମାନେ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜାତି ଭେଦର ସମର୍ଥକ, ଭକ୍ତିମାର୍ଗର ପଥିକ ମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଏପରି ଭେଦଭାବ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆଗ୍ରେପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । * ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ସୁପ୍ରସାର କାଳରେହିଁ ଜାତି ଭେଦର ନିଗଡ଼ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ‘ବାରଜାତି ତେର ଗୋଲା, ବୈଷ୍ଣବ-ହେଲେ ସବୁ ଖଲା’ କଥାଟି ଆମ ନିକଟରେ ବେଶ୍ କଣାଶୁଣା ! ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଧୂଳି ତଳେ କେବଳ ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଭଜନ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେନାହିଁ, ନୀଚବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ ମୟାଦା ଲାଭରେ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ହେଲେ । କବି ବଳରାମ ଦାସ ଆପଣା ‘ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ’ରେ ଚଣ୍ଡାଳ ଜାତିର ଟେକ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି ଏକ ଚମତ୍କାର କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ । ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ହେତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ-ବଳରାମ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଚଢ଼ିଦେଇଥିବାର ପରାଭବ ପାଇଛନ୍ତି; ଫଳତଃ ଦୁହେଁଯାକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଭେଜନ କରି ‘ଚଣ୍ଡାଳ-ବିଚାଳ’ ହୋଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ନୂଆ ନିୟମ ବିଷୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସତ୍ୟ କରାଇନେଇ ନୀଚ ଜାତିର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି କରିଛନ୍ତି ।

ଚଣ୍ଡାଳୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଯାଏଁ ଖୁଆଖୋଇ ହେବେ

ସମସ୍ତେ ଖାଇଣ ହସ୍ତ ଜଳେ ନ ଧୋଇବେ ।

★ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:— ରଜା ରଜତୁରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଟକ ଓ ହାଟ-ଶ୍ରୀ କେଦାରନାଥ ମହା-ପାତ୍ର, ‘କୋଣାର୍କ’ ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଶେଷାଙ୍କ (୧୯୭୫) ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଜାତି-ପ୍ରଥା ଓ ‘ପାଟକ ଗୀତା’-ଶ୍ରୀ ବସନ୍ତ କୁମାର ସାହୁ, ‘କୋଣାର୍କ’ ଷଡ଼ଭିଂଶ ସଂଖ୍ୟା (୧୯୭୮)

* Hinduism – K. M. Sen, Penguin Books, London (1963)—Page 31.

ହାଡ଼ିର ହସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଛତାର ଖାଇବେ

ବାହ୍ମଣ ଖାଇ ହସ୍ତକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ପୋଛିବେ ॥

‘ଗୋପାଳଙ୍କ ଓଗାଳ ଓ ଲଉଡ଼ି ଖେଳ’ ରଚନାରେ ଗୋପାଳ ଜାତିକୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇ କବି ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଜନତା-ହୃଦୟରେ ‘ଗୋପାଳଗୁରୁ’ ରୂପେ ଆସନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ‘କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା’ରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେ କୈବର୍ତ୍ତ ଜାତିକୁ ଉପଯୁକ୍ତସମ୍ମାନ ଦେବାପାଇଁ ଲେଖିଛନ୍ତି—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ-ମନ୍ଦ୍ରକୁ କୈବର୍ତ୍ତ ଦାସରଜା ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ । ବିଶ୍ୱକର୍ମା କୈବର୍ତ୍ତ ଜାତିର ଜାଲବୁଣା ପାଇଁ କାଠି ଯୋଗାଇ ଦେଲେ, ପାର୍ବତୀ ବୁଣିଦେଲେ ଜାଇ ଏବଂ ମହାଦେବ ସେମାନଙ୍କୁ ମାଛଧରା ଶିଖାଇ ଦେଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ଓ ଶାସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ଜାତିର ଅଧିକାର ଏହି ବୈଷ୍ଣବ ଯୁଗରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା । କବି ବଳରାମ ଦାସ ଆପଣା ‘ଭଗବତ୍ ଗୀତା’ରେ ବାଉରୀ ଗୁଣ୍ଡରେ ବୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ବୋଲାଇଛନ୍ତି । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଆଲଓର ସନ୍ଥମାନେ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ବେଦ’ ରଚନା କରିଥିବାର ବୋଲିଯାଏ । ପୁଣି ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥ କବିମାନେ ଭରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଥିଲେ । ବହୁ ବର୍ଷ ତଳେମ ହାବୀର ଓ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଯେପରି ଜନଗଣର ପାଳି-ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ, ବୈଷ୍ଣବ ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ସେହିପରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଷାରେ ହିଁ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ସ୍ୱ-ହଣୀୟ ମନେ କଲେ । ରାମାନନ୍ଦ, କବୀର ପ୍ରମୁଖ ସନ୍ଥମାନେ ‘କୃପଜଳ’ ସଂସ୍କୃତ ପରିବର୍ତ୍ତେ ‘ବହମାନ ନୀର’ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ ଜନତାକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କ୍ଷୋଦ୍ରଣ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ଆପଣମାନେ ଉଣାଧୁକେ ତାହା ସହିତ ପରିଚିତ ।

ତୃତୀୟତଃ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧବ-
ମାନେ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସହାୟତା କରିଛନ୍ତି । ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋଭାବ ଏବଂ
ମୁସଲମାନ ଶାସକମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି-ମନ୍ଦିର ନଷ୍ଟକ୍ରଷ୍ଟ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେ ସମ-
ୟରେ ପଥର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ଗର୍ଭାକୃଷ୍ଣ, ରାମସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଶ୍ରୀଜଗ-
ନ୍ନାଥ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରୂପର ବହୁ ବିଗ୍ରହ ନିର୍ମାଣ କର ଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରିବାର କଥା— ଏହି ବିଗ୍ରହ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୋତ୍ତତା ବା ବାଣ୍ଟକ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କରି ନାହିଁ ।
ସମସ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି କୈଶୋରରେ ସ୍ନିଗ୍ଧମଧୁର, କିମ୍ବା ଯୌବନରେ ଦୀପ୍ତ-ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ ।
ପୁଣି ଶରୀର-ସଂସ୍ଥାନ ଅପେକ୍ଷା ଉପ-ବିନ୍ୟାସରେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବେଶ-
ଜୀବନ୍ତ । ପୁରୀ; ଯାଜପୁର, ଭୁବନେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମପୀଠ ସମେତ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରସ୍ଥ
ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ନୀଳଚକ୍ର-ଶୋଭିତ ବହୁ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ସେତେବେଳେ
ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି—ଯାହାକି ଆମର ଉତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ-କଳାର ଗୌରବମୟ
ପରଂପରା ବଜାୟରଖି ପାରିଛି । ସେ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା କେବଳ
ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାଧିକ । * ଏହି ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ି-
କରେ କିମ୍ବା ତତ୍ ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ମିତ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଖୋଦିତ ବହୁ କାମୋ-
ଦୀପକ ଚିତ୍ର ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ଏହାର ତାହାର ସଂପର୍କରେ
ବିଭିନ୍ନ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ହେଁ, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ କଥା ଆମକୁ ମନେ
ରଖିବାକୁ ହେବ । ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏଁ—
କେତେବେଳେ ଗଜ୍ୟଜୟ ଲାଗି, ଆଉ କେତେବେଳେ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ—
ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଘନ ଘନ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ତହିଁରେ ବରବର ପ୍ରଚୁର
ଲୋକକ୍ଷୟ ଘଟିଛି । ସେତେବେଳେ ପୁଣି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଡ଼ି
ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଚିକିତ୍ସା-ପ୍ରଣାଳୀ ଅଭାବରୁ ରୋଗବ୍ୟାଧି, ମହାମାରୀରେ ବହୁ ଲୋକ
ପୋକ ମାଛି ପରି ମରି ଯାଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଜନବଳ ବା ଲୋକଶକ୍ତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି

* ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି-ଓଡ଼ିଶା କଲଚରାଲ୍ ଫୋରମ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର କର୍ତ୍ତୃକ
ସଂପାଦିତ, ସାଥମହଲ, କଟକ (୧୯୭୮)—ପୃଷ୍ଠା ୨୭

ଲାଗି ଜନସମାଜକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କରେ ଏହି କାମୋଦ୍‌ଘାପକ ଚିତ୍ର ଖୋଦନର ଅନ୍ୟତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଂଯତ ଯୌନାଗୁରର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବିରୋଧ ନାହିଁ ଏବଂ ଧର୍ମ ପାଳନରେ ବିଗୁର-ସିଦ୍ଧ କାମଜୀତା ଆଦୌ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନୁହେଁ —ଏହା ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସରେ ସମାଣିତ ହୋଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ପରିବାର-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନୁହେଁ, ପରିବାର ବୃଦ୍ଧିକରଣ ସେତେବେଳେ ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଲୋଡା ପଡୁଥିଲା । ଏହି ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତା ହେତୁ ଆମର ମନ୍ଦିର-ଗାତ୍ରରେ ତଥାକଥିତ ଅଶ୍ଳୀଳ ଚିତ୍ର ସମୂହର ସଂସ୍ଥାପନ ।

ଚତୁର୍ଥରେ, ସେତେବେଳେ ଶାସନର ସୂକ୍ଷ୍ମଧରି ଇସଲମ ଧର୍ମ ଦେଶରେ ଯେପରି ପ୍ରଭାବ-ବିସ୍ତାର କରି ଚାଲିଥିଲା; ତାହାର ଏକ ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଭାବରେ ଠିଆ-ହୋଇଥିଲା ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ । ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର କେତେକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ସଂସ୍କାର ଆଣି ଏବଂ ସାମୁହିକ ଭଜନ-କାର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ, ଏହା ସାଧାରଣ ଜନତାକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, କେତେକ ପରିମାଣରେ ଧର୍ମାନ୍ତରୀ କରଣର ପଥରେ ଯିବା ପାରିଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି ଯେ—ଓଡ଼ିଶାରେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ବିଶେଷ ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରି ନଥିଲା । ତାହାର କାରଣ ରଜନୀତି ସହିତ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଅଜ୍ଞାନୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ଥିବାରୁ ତତ୍କାଳୀନ ମୁସଲମାନ ଶାସକବର୍ଗ ସାଧାରଣତଃ ଧର୍ମୀୟ ପ୍ରେରଣାରେ ଓଡ଼ିଆ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଗୁର ବରୁଥିଲେ-ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ଦେବଦେବୀ ନଷ୍ଟ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ପକାଉଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ରଜତ୍ୱରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ ଠାକୁର ଗଜାଙ୍କ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗତ ଉପରେ ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଥିବା ଜଣାଶୁଣା ଯଥା । ★ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବ୍ରହ୍ମୋଦ୍‌ଘା ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ କଟକସ୍ଥ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମନ୍ଦିର, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ବଳଦେବଜୀଉ ମନ୍ଦିର, ଝଙ୍କଡ଼ର ଶାରଳା ପୀଠ, ଏହି ଯାଜପୁରର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଦେବ-ଦେଉଳ ସେତେବେଳେ

★ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:— ଖୁରୁଧା ଇତିହାସ— ଶ୍ରୀ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ଶାରଦା ପ୍ରେସ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର (୧୯୭୯)

ମୁସଲମାନ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ନଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ଭଙ୍ଗି ତାହାରି ଉପା-
ଦାନରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ମସଜିଦ୍ ତିଆରି କରିବା ଅଧିକାଂଶ ମୁସଲମାନ ଶାସକ-
ଙ୍କର ଏକ ଗୌରବ ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଆପଣ ମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ ଜୁମ୍ମା
ମସଜିଦ୍ ଔରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ରଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେହି ରୀତିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।
ହୀର ବ୍ୟବସାୟ ଲାଗି ଇଂରାଜୀ ବଣିକ ଟମାସ୍‌ମନ୍ ୧୭୬୬ ମସୀହାରେ
କଲିକତାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ଯିବା ବାଟରେ ଯାଜପୁରରେ ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖି ଲେଖିଛନ୍ତି—
“ଯାଜପୁରର ଧୂସାବଶେଷ ତାହାର ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଛି । ଏହି
ସ୍ଥାନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ ସ୍ଥିତିରୁ ମହମ୍ମଦ ତର୍କି ଖାଁଙ୍କର ରୁଚିବୋଧ ଜଣାପଡେ ।
ରଜ ପ୍ରାସାଦର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ମଧ୍ୟରେ ରଜପଥ ପ୍ରସାରିତ । ପ୍ରାସାଦର ସିଂହଦ୍ୱାର
ଓ ମସଜିଦ୍ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଅଛି । ଏହିପରି ତୀର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ମତର ଦାର
ସହିବାକୁ ପଡେ ।”★ ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀ ଓ ମନ୍ଦିର ଉପରେ
ମୁସଲମାନ ଶାସକଙ୍କ ଧୂସ ଲୀଳାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ।

ପୁଣି ‘ଠାକୁର ରଜା’ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗଡର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ (୧୬୦୦-
୧୬୨୧) ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଜାହାଙ୍ଗୀର ଓ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା-ସ୍ଥିତ ଜାୟଗିରିଦ୍ୱାରୁ
ହିନ୍ଦୁ ରଜପୁତ କେଶୋ ଦାସଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ଭେଟି ସହିତ ଆପଣା
କନ୍ୟା ଭଗିନୀଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେବ’ର ଲଜାକର ଦୁରବସ୍ଥା ଏବଂ ରଜା ଦ୍ୱିତୀୟ
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ (୧୬୨୭-୧୬୩୬) ଯବନୀ କନ୍ୟା ବିବାହ ପୂର୍ବକ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ
ଗ୍ରହଣର ଦୁଃସହ ଗୁାନ୍ତି ଓ ଅପମାନ ଚତୁକାଳୀନ ଜାତୀୟ ଚେତନାକୁ ଯେ ଭୀଷଣ
ଭାବରେ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତଦୁପରି ରଜସ୍ୱ
ଆଦାୟ ନାମରେ ମୁସଲମାନ ଶାସନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶୋଷଣ, ନିପୀଡନ ଓ
ଲୁଣ୍ଠନ-କାର୍ଯ୍ୟ ଉଣା ନ ଥିଲା । ୧୫୯୪ ମସୀହାରେ ଓଡ଼ିଶାର ରଜସ୍ୱ ପ୍ରାୟ ସାତେ
ଏକତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ, ଶହେ ତେର ବର୍ଷ ପରେ
୧୭୦୭ ମସୀହାରେ ତାହା ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଆଦାୟ ହୋଇଥିଲା ପ୍ରାୟ ସାତେ

★ ସମ୍ବଲପୁର ଯାତ୍ରା— ଅନୁବାଦକ ଶ୍ରୀ ପରମାନନ୍ଦ ଆରାଧ୍ୟ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟା-
ଳୟ, କଟକ (୧୯୫୫)—ପୃଷ୍ଠା ୧୯

ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କର । ତାହା ଉପରେ ଥିଲା ପୁଣି କିଛି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର । ★
 ସମୟ ସମୟରେ କରାଯିବ କି ନ ପାରି ପ୍ରକାଶନେ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି
 ବାହାର ପକାଉଥିଲେ ଏବଂ ପୁରପଲ୍ଲୀ ଜନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହି ପରି-
 ସ୍ଥିତିରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି, ମୁସଲମାନ ଶାସକଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମକୁ
 ସେତେବେଳେ କି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଥିବ, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟ-
 କର ନୁହେଁ । ପରିସ୍ଥିତିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ଜାତି ନିଜକୁ ଛାଡ଼ି ସଙ୍କ୍ରାନ୍ତି କରି ନେଇ,
 ସକଳ ପ୍ରକାର ବହିରଗତ ପ୍ରଭାବରୁ ନିରାପଦ ଦୂରତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ରହିବା ପାଇଁ
 ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ରର ଅଧୋଗତି ହେତୁ ଜନସମାଜ
 ନିଜ ଘରେ ଯେପରି କବାଟ କିଲି ପଶି ରହିବାକୁ ଉଚିତ୍ ମନେ କରୁଥିଲା ! ତେଣୁ
 ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଯେପରି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ,
 ଓଡ଼ିଶାରେ ସେପରି ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ମୁସଲମାନ ଶାସନ ପକ୍ଷରୁ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ
 ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । କେବଳ ଆକବରଙ୍କୁ ବାଦ୍
 ଦେଲେ, ଅନ୍ୟ ସବୁ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଉଣାଧିକେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣର
 ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ରାଟ ଔରଙ୍ଗଜେବ (୧୬୫୮-୧୭୦୭) ବହୁ
 ଦୂର ଅଗ୍ରଗତି କରି ଯାଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ସମସ୍ତ ଅଣମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମୁସଲ-
 ମାନ କରିବା ଏବଂ ଭରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଇସଲାମୀ ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା
 ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କାମନା ଥିଲା । * ଓଡ଼ିଶା ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ନ୍ତା କିପରି ?
 ପୂର୍ବରୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧା/ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା
 କଥା ସ୍ମୃତିତ ହୋଇଛି, କଟକରେ ବନ୍ଦୀ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଜୋର୍ କରି ବା
 କୌଶଳ ସହକାରେ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ କରାଯାଇ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ଏଠାରେ ପୁଣି

★ Proceedings of Orissa History Congress,
 Berhampur, Ganjam (1977)—Page 69,

* Medieval Indian Culture — A. L. Srivastava
 Shivalal Agarwala & Co., Agra (1971) — Pages 41-42

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ‘ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା’ ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ଭକ୍ତ ହରିଦାସଙ୍କୁ ଧର୍ମା-
ଚରିତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର
‘ନାମ ଚିନ୍ତାମଣି’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

ହରିଦାସଙ୍କୁ ଯେ ବାଦଶା ଚଢ଼ିଲ
ହରି ନ ବୋଲି, କଲମା ଭଣରେ ।

ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ମୈତ୍ରୀ ଓ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି, ତାହା ସାଂସ୍କୃତିକ
ଇତିହାସରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ବେଦ ଓ କୋରାନ୍ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ
ରହିଛି ଏବଂ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ପଞ୍ଚଶୀଳକଲେମା, ନମାଜ୍, ଜକାତ୍; ରୋଜ୍ ଓ
ହଜ୍ ସହିତ ହିନ୍ଦୁ ରୀତିନୀତିର ସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି, ଏହା ଆସୀକାର କରି ହେବ
ନାହିଁ । * ଏହି ସାଦୃଶ୍ୟ ବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଭିତ୍ତିରେ କେତେକ ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା ବ୍ୟକ୍ତି ଏ
ଦୁଇଟି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଭରତର
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟା ମୋଇନୁଦ୍ଦିନ୍, ଚିଷ୍ଟୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁଫୀ ସନ୍ଥମାନେ
ତଥା କବୀର (୧୪୪୦-୧୫୧୦), ଗୁରୁ ନାନକ (୧୪୬୯-୧୫୩୮, ଦାତୁ
(୧୫୪୪-୧୬୦୩) ପ୍ରମୁଖ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହି ମୈତ୍ରୀର ବାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି-
ଥିଲେ । କବୀର କହିଥିଲେ—ରାମ ଓ ରହିମ୍, କୃଷ୍ଣ ଓ କରିମ୍ ସେହି ଏକ ଭଗ-
ବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରୂପ । ଖୋଦା ଯଦି ମସଜିଦ୍ରେ ଅଛନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ବାକି
ଜଗତ୍ତା କାହାର ? ଏବଂ ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ରାମ ଅଛନ୍ତି,
ତାହା ହେଲେ ତୀର୍ଥ ବାହାରେ ଥିବା ଜଗତ୍ତୁ ଦେଖୁଛି କିଏ ? ଗୁରୁ ନାନକ
ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ—ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ବୋଲି କେହି ନାହାନ୍ତି; ସମସ୍ତେ ଇଶ୍ୱ-
ରଙ୍କ ସନ୍ତାନ । ଦାଦୁ ତ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ପାଦ ଆଗେଇ ଯାଇ କହିଲେ—ହିନ୍ଦୁ
ମୁସଲମାନ ଦୁଇଟି ହାତ । ସେଇ ଦୁଇ ହାତ ଏକତ୍ର ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ ନହେଲେ,

* ବେଦ ଓ କୋରାନେର୍ ସାଦୃଶ୍ୟ—ଶ୍ରୀ ରବିନ୍ଦ୍ର କୁମାର ସିଂହାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ସଂସ୍କୃତ
ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, କଲିକତା (୧୯୫୫)

ଅମୃତରସ ପାନ କରାଯିବ କିପରି ? ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ଗର୍ଭ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦେଉଳ ବା ମୁସଲମାନଙ୍କର ମସ୍ଜିଦ୍ ନାହିଁ । ଦାଦୁ କହନ୍ତି— ଇଶ୍ଵର ନିଜେ ଯେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଧର୍ମ ସପ୍ରଦାୟର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।

ସନ୍ଥ କବୀର ଓ ଗୁରୁ ନାନକ ଉଭୟ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୁରୀ ଆସିଥିବାର ଜଣାପଡେ । ସେମାନଙ୍କର ମତାଦର୍ଶ ଓଡ଼ିଶାରେ କିଛି ପ୍ରଭବ ପକାଇ ଥିବା ସମ୍ଭବ । ସେତେବେଳେ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ହିନ୍ଦୁ କେବଳ ମୁସଲମାନ ହେଉ ନଥିଲେ, ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ହେଉ ଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ବଙ୍ଗ ସୁଲତାନ ହୁସେନ୍ ଶାହଙ୍କ ଅମଳରେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗକରି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ଯବନ ହରିଦାସ । କାକୀ ଏଥିରେ ଆପଣି କରିଥିବାରୁ ହୁସେନଶାହ ହରିଦାସଙ୍କୁ ଧରିନେଇ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିବାର କାରଣ ପଚାରିଥିଲେ । ତହୁଁ ହରିଦାସ—

ବଲିତେ ଲଗିଲ ତାରେ ମଧୁର୍ ଉରର
ଶୂନ ବାପ ସବାରଇ ଏକଇ ଇଶ୍ଵର ॥
ନାମ୍ ମାତ୍ର ଭେଦ୍ କରେ ହିନ୍ଦୁରେ ଯବନେ
ପରମାଥେ ଏକ୍ କହେ କୋରନେ ମୁରଶେ ॥

—ଚୈତନ୍ୟ ଭଗବତ : ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ ।

ଯବନ ହରିଦାସ ଶେଷ ଜୀବନ ପୁରୀରେ କଟାଇ ଥିବାରୁ, ତାଙ୍କର ନାଟକୀୟ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବ । ସେହି ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରସିକାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ବୈଦ୍ୟନାଥ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଘଟାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ସୁବେଦାର୍ ମିର୍ଜା ଅହମ୍ମଦ୍ ବେଗ୍ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହନଶୀଳ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ଏବଂ ତାଙ୍କରି ପ୍ରଭାବରେ ବାଣପୁରର ବହୁ ମୁସଲମାନ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । * ସପ୍ତଦଶ

* ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ— ଡକ୍ଟର ହରେନ୍ଦ୍ରସ୍ଵ ମହତାବ, ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷୋର୍; କଟକ (୧୯୪୮)—ପୃଷ୍ଠା ୧୦୯, ୧୯୯-୨୦୦, ୨୩୨ ।

ଶତାବ୍ଦୀର ଭକ୍ତକବି ସାଲବେଗ ତ ଆମ ନିକଟରେ ବେଶ୍ ଜଣାଶୁଣା !
ସେ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସେତେବେଳେ ଗାଇଥିଲେ—

ପିତା ମୋ ମୋଗଲ ବେଟା ମାତା ମୋ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ
ଏ କୁଳେ ଜନ୍ମିଲି ହିନ୍ଦୁ ନଖାଏ ମୋ ପାଣି ।
କହେ ସାଲବେଗ ହାନ ଜାତିରେ ଯବନ
ଶ୍ରୀରଙ୍ଗା ଚରଣ ବିନ୍ଦୁ ନ ଜାଣଇ ଆନ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ କଟକର କଦମ୍ବ ରସୁଲ୍ ଭଳି ଓଡ଼ିଶାର ବହୁତ ରଘା,
ପାର୍ ଆସ୍ଥାନ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ପୂଜ୍ୟ, ଆରାଧ୍ୟ ଥିଲେ ଏବଂ
ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ
ସତ୍ୟପୀର ପୂଜାର ପ୍ରଚଳନ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମୈତ୍ରୀ-ପ୍ରୀତିର ଏକ ବଡ଼
ନିଦର୍ଶନ । ସତ୍ୟପୀର ବା ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ସମାଜରେ ଜନ-
ପ୍ରିୟତା ହରାଇ ନାହାନ୍ତି । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭରେ ଗଣକବି ବୈଷ୍ଣବପାଣି
ତାଙ୍କୁ ଏଇଭଳି ସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି—

ଭଜ ଭଜରେ ମନ ସତ୍ୟନାରାୟଣ
ହେଜ ହେଜ ସେହି ବୁଦ୍ଧ ପରମପଣ ॥
କଳିଯୁଗେ ପୀର ରୂପ ହରିବାକୁ ପାପ ତାପ
କରନ୍ତି କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ରଖି ପଣ ॥
ଖାଇବା ପାଇଁ ଶିରିଣୀ ଜାରି କରନ୍ତି କରଣୀ ?
ଧରଣୀରେ ନ ରଖନ୍ତି ଦୁଷ୍ଟ ଟାଣ ॥
ସାଜିଣ ଫକୀର ବେଶ ଦେଖାନ୍ତି ରଙ୍ଗ ରହସ୍ୟ
ଲୟ ମାତ୍ରକେ କରନ୍ତି ପରିବ୍ରାଣ ॥
ପଣି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ତାହାଙ୍କ ନେତ୍ରେ ସମାନ
ଆସ୍ଥାନ ଦେବତା ସ୍ନେହ ଧନେ କିଣ ॥

—ସର୍ବଦେବଦେବୀ ଜଣାଣମାଳା, ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସ, କଟକ—୧୯୨୯

ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲେକେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଏକା
 ସାଙ୍ଗରେ ରହିବା ଫଳରେ ଭରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ନାନା ଦିଗରେ ସମୃଦ୍ଧିତର
 ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମକୁ ଅତି ଦୁଃଖର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ—
 ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମୌଜା ଓ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ୟମ ଓଡ଼ିଶା
 ତଥା ଭାରତରେ ବିଶେଷ ଫଳବତୀ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ
 ଐତିହାସିକ ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରକାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ★ ଏହାର କାରଣ
 ଏହି ଉଭୟ ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେହିଁ ନିହିତ ଅଛି । ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗୁରୁ
 ଦିଗରୁ ଦୃଢ଼ ପାଚେରିଯେଇ । କାଫେର୍ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ଓ
 ଅନମନୀୟ । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମ ନିଜ ସାଙ୍ଗରେ ଏହାକୁ ମିଳାଇ ନେବା
 କଷ୍ଟକର । ପୁଣି ବିଜେତାର ଅହଂକାର ଯେନି ଇସଲାମୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଉପରିସ୍ଥ
 ଶାସକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବରବର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ଲାଗିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ
 ହିନ୍ଦୁମାନେ ଜୀବନ-ଶକ୍ତି ହରାଇ ନୈତିକ ତଥା ବୈଷୟିକ ଅଧୋଗତି ମଧ୍ୟରେ
 ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ରହି ଥିବାରୁ ଅତୀତର ଉଦାର ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ
 ବିଶେଷ ବଜାୟ ରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏପରିକି, ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ମରହଟ୍ଟା
 ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପରେ ଏବଂ ୧୭୫୧ ମସିହାରୁ ମରଠା ମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ପରୁଷ
 ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ଓଡ଼ିଶା-ଶାସନ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି
 ହେଲନାହିଁ । ତେଣୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦର ଏକ
 ଅଶୋଭନୀୟ ପ୍ରାଚୀର ରହି ଯାଇଛି । ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର
 ଏହି ବିଭେଦରୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରାୟଦା ଉଠାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜମାନେ ଏ ଦେଶରେ
 ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦର ବିଷମଜ୍ଞି ଦୁଣିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର
 ଯେଉଁ ଧାରଣା, ବହୁ ଐତିହାସିକ ତାହା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ
 ମାନଙ୍କ ଭରତ- ଅଧିକାର ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଭେଦଭାବ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ଏବଂ

★ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—Medieval Indian Culture A. L. Srivastava,
 S. L. Agarwala & Co, Agra (1971)—Pages 232-34 and
 British Paramountcy & Indian Renaissance Part II,
 General Editor—Dr. R. C. Majumdar, Bhartiya Vidya
 bhavan, Bombay (1965)—Pages 8-10.

ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ଲଭକରି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଉଚ୍ଚତ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା । କେବଳ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ବମ୍ବେ, କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାଞ୍ଚଥର ବଡ଼ ଧରଣର ଦଙ୍ଗାଗୋଳ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ ? *

୧୫୬୮ରୁ ୧୮୬୮ ମସିହା—ଏହି ତିନି ଶହ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ଏକ ‘ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ’ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ସୂଚୀତ ହୋଇଛି । ଗୋଟିଏ ଜାତି ହିସାବରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ତତ୍କାଳୀନ ଦୁର୍ଗତିର ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଚିତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରରୁ ମିଳୁଛି, ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଜିଠି ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ନୁହେଁ । ଇଂରଜୀ ବର୍ଷ ୧୮୩୯ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ଏ ଦେଶର ଜନମଣ୍ଡଳୀ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଦାସଭାବପଲ୍ଲ ଥିବାରୁ ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ୟ ଅନୁଭବ କରିବାର ଶକ୍ତି-ରହିତ । ଏମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭୀରୁତା ସୂଚକ ବିଶ୍ୱାସଯାତକତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ଏମାନେ ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରତିବେଶୀକୁ ମଧ୍ୟ ଅବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ରକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତି; ତାହାଠାରେ ବିରୋଧ ଘଟାନ୍ତି । ” * ସେହି ସମୟରେ ସମାଜ ସଚେତନ କରି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ଉତ୍କଳୀୟ ଜାତୀୟ-ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ଧନୀ ରଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ରୀତିନୀତି ବିଷୟରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

କେଉଁ ରଜା ନ ଥାଇ ସୁନ୍ଦର ପଣ

ଯେ ଗୁଣ ଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା ଘଟଣ ହେ ॥

କେ ଶୂର ହେଲେହେଁ ନୁହନ୍ତି ସୁନ୍ଦର

ସୁନ୍ଦର ହେଲେ ବୁଝିବାର ଅଧାର ହେ ॥

+

+

+

+

* British Paramountcy & Indian Renaissance —

Pages 325-334.

* ସମ୍ବଲପୁର ଯାତ୍ରା—ଅନୁବାଦକ ଶ୍ରୀ ପରମାନନ୍ଦ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କଟକ (୧୯୫୫)—ପୃଷ୍ଠା ୪୭

କେ ଧନବନ୍ତ ନୁହେଁ ଭେଟ ତାଙ୍କର
 କେ ନାରୀବଂଶେ ଥାନ୍ତି ଭିତର ପୁର ହେ ॥
 କହନ୍ତି ଯାହା କେ' ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ
 କେ ସତ କିହେ ଗୁଣେ ସତ ନି ପାଇ ହେ ॥
 କେ ପୁଣି ଘେନିଲେ ତା ପାପ ପ୍ରବଳ
 ସବୁ କଥାକୁ ଧରି କେ କରେ ମୂଳ ହେ ॥
 ଅମଳ-ବଶ କେହୁ ନାରୀରେ ବଶ
 ଆହାରେ ବଶ କେହୁ ନିଦ୍ରା ଆବେଶ ହେ ॥
 କେହୁ ପାତ୍ରରେ ବଶ କେ ଲେକବଶ
 କେ ଖେଳ କେହୁ ନାଟରଙ୍ଗରେ ବଶ ହେ ॥

—ସମରତରଙ୍ଗ : ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମତି ଗତି ସଂପର୍କରେ କବି ବଡ଼ଜେନା ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଶିବ କେ ଭଜନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁକୁ ନ ଚିନ୍ତି ବିଗୁରନ୍ତି ଭେଦ
 ଶାକ୍ତ ହୋଇ କେହି ସେହି ପୁଣି ନୋହି ତାମସେ ଆନନ୍ଦ ॥
 + + × ×
 ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବ କେ ନ ଜାଣନ୍ତି ଥୋକେ ବୋଲନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବ
 ଶତ ଶତ ଛାପ ମଣ୍ଡି ଅଙ୍ଗେ ପାପ-କର୍ମେ ବଡ଼ ଭବ ॥
 ଶିବ ଦରଶନେ ଗର୍ବ ଧରି ମନେ ବୋଲନ୍ତି ଏ ବାଣୀ
 ଶିର ଆମ୍ବେମାନେ ଶିବକୁ କେସନେ ନୁଆଁ ଇବୁ ପୁଣି ॥
 × × × ×
 ଶୁଦ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇ ମୂର୍ଖ କେ ବୋଲଇ ବେଦବ୍ରତ କି ଫଳ
 ଶୂନ୍ୟକୁ ଅନାଇ ବ୍ୟର୍ଥେ ବୋଲେ ଏହି ଦେଖ ବ୍ରହ୍ମ ଠୁଳ ॥
 ଶରୀରକୁ ସୁଖଦେବା କଥାଯାକ ଲେଖଇ ଅନିଷେ
 ଶିଶ୍ନୋଦର-ବଶେ କିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ମୁଁ ସେ ନିଗହାରୀ ଗୁଣେ ॥
 —ଶ୍ୟାମ ରସୋତ୍ସବ : ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ଆମର ଗୁନିକାରକ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ଦେଶୀ-ବିଦେଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନ-
 କର ଏହି ଅଭିମତ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବ ନାହିଁ । ସକଳ ପୁରୁଷକାର
 ହରାଇ ଓଡ଼ିଆ ଜନ-ଜୀବନ ସେତେବେଳେ ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା ।
 ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ କୁସଂସ୍କାରରେ ଆକଣ୍ଡ ନିମଜ୍ଜମାନ ହୋଇ ଜାତି ଯେପରି କୃପ-
 ମଣ୍ଡୁକରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ! ପୃଥିବୀରେ ସେତେବେଳକୁ କେତେ
 କଣ ପରିପର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଗଲାଣି । କଲମସ୍ୱକ ଆମେରିକା ଆବିଷ୍କାର ପରେ ନୂତନ
 ଜଗତର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲାଣି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯତ୍ନ-
 ବିଦ୍ୟାର ଜୟଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ଫରସୀ ବିପ୍ଳବ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବ
 ଘଟି ଗସ୍ତନୀତି ତଥା ଉତ୍ପାଦନ ଶକ୍ତିର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଗଲାଣି—
 ଇଉରୋପୀୟ ରେନସାଂସ । ଓ ରିଫରମେସନ୍‌ର ସୁଫଳ ମାନବ ସଭ୍ୟତା ଲଭ
 କରି ସାରିଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଏହି ସବୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବ୍ୟାପାର ସଙ୍ଗେ ହତଭାଗ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ
 ଜାତି ପରିଚିତ ହେବା ଦୂରଥାଉ, ସେତେବେଳେ ଆପଣା ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ
 ଘଟି ଯାଉଥିବା ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଘଟଣାବଳୀ ସଂପର୍କରେ ସେ ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞ ଓ ଉଦା-
 ସୀନ ହୋଇ ରହି ଥିଲା । ୧୭୩୩ ମସିହାରେ ଇଂରେଜମାନେ ଆସି ଉତ୍ତର
 ଓଡ଼ିଶାର ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ—ପିପିଲି ଓ
 ବାଲେଶ୍ୱର ବନ୍ଦରରେ ଦାସ ବ୍ୟବସାୟ ବା ମଣିଷ କିଣାବିକାର କାରବାର
 ଚାଲିଲା, କିମ୍ବା ୧୭୬୬ ମସିହାରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଇଂରେଜ ମାନେ କବଳିତ
 କଲେ; ଏହି ସବୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆମାନେ ସେତେବେଳେ ନିଜର
 ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ଏ ବିଷୟରେ ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ
 ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହିଲେ । ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଧର ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିର ଉପରେ
 ଆକ୍ରମଣ କରାଗଲା ଏବଂ ଗୁରୁଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୁରୀ ବାହାରେ ଗୋପନରେ
 ଲୁଚାଇ ରଖା ଯିବାରୁ ମାସ ମାସ କାଳ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରର ଦୈନିକ ନୀତି ଓ ଯାତ୍ରା-
 ପର୍ବ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନୀରବରେ ତାହା ସହ୍ୟ
 କଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଶେଷ ଭାଗରେ ପ୍ରାୟ ପରୁଷ ବର୍ଷକାଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ବର୍ଗୀ
 ମାନଙ୍କର ଲୁଣ୍ଠନ, ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରବଳ ଭାବେ ଚାଲିଲା । ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ଓଡ଼ିଆମାନେ
 ତାହାର ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ଅସମର୍ଥ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମୀୟ

ଚେତନା କିମ୍ବା ‘ରକ୍ଷା ଦେବତା’ ଶ୍ରୀକରନ୍ତାଥ, ଜାତିକୁ ଏହି ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବିପାକରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେନାହିଁ । ଧର୍ମ ଓ ଇଶ୍ବର-ବିଶ୍ବାସ ଯେପରି ବିଶ୍ବଜ୍ଞାନ ଆରବ ଜାତିକୁ ସଭ୍ୟ ଓ ସଂଗଠିତ କରି ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲସ ଲମ୍ବର ଚନ୍ଦ୍ର-ଚିହ୍ନିତ ଜୈତ୍ର ପତାକା ଉଡ଼ିଯାଇମାନ କରାଇଲା, କିମ୍ବା ମରଠା ଓ ଶିଖ୍ ଶକ୍ତିକୁ ଯେପରି ଭରତ-ଭୂମିରେ ଦୁଇ ଭିତ୍ତିରେ ଠିଆ କରାଇ ପାରିଲା, କାହିଁ ?—ଆମର ଧର୍ମ ଓ ଇଶ୍ବର ବିଶ୍ବାସ ତ ସେପରି କରିପାରିଲା ନାହିଁ ! * ସୁଧୀବୁଦ୍ଧ, ଏହି ହତଭାଗ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ଇତିହାସର ଏହା ଏକ ବିଚିତ୍ର ପରିହାସ ନୁହେଁକି ?

ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜତ୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ପରେ ଏହି ଐତିହାସିକ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର-ପାଇଁ ସୁବିଧା ମିଳିଲା । ଇସଲାମ୍ ପରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବହିରଗତ ଏକେଶ୍ବରବାଦୀ ଭକ୍ତି-ଧର୍ମ ଏବଂ ପୌରାଣିକତା ତଥା ବହୁ ଦେବଦେବୀ ପୂଜାର ବିରୋଧୀ । ଏହା ମଧ୍ୟ ବିଜେତା ଶାସକଙ୍କର ଧର୍ମ ଥିଲା । ୧୮୧୩ ମସିହାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମିସନାରୀ ମାନଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଧିକୃତ ଭରତରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ବ ଆଦେଶ ଦ୍ଵାରା ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡ; ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରୁ ବହୁ ମିସନାରୀ ଭରତକୁ ଆସିବାରେ ଲାଗିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ବାଲେଶ୍ଵର ଓ ଜଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନିୟମିତ ଭାବରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ-ଥିଲେହେଁ ୧୮୨୨ ମସିହା ଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ପ୍ରସାର-କାର୍ଯ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଓ ଧାର୍ମବାହିକ ଭାବରେ ଗୁଣିଲା । ୧୮୨୨ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ୩ ତାରିଖରେ ଉଲ୍ଲିୟମ ବ୍ୟାଂପଟନ୍ ଓ ଜେମସ୍ ପେଗସ୍ ନାମ ଦୁଇଜଣ ମିସନାରୀ ‘ଶୟତାନର ଏହି ସୁଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗରେ’ ‘ଯୀଶୁଙ୍କ ପ୍ରେମବାଣୀ’ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଜଳ-ପଥରେ ଆସି କଟକ ଜିଲା ପଟାମୁଣ୍ଡାଇଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେଠାରୁ ସେମାନେ କଟକ ଆସି ଧର୍ମ ପ୍ରସାରର ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ପରିକଳ୍ପନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ତତ୍ ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗଳା ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ଉଲ୍ଲିୟମ କେରିଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ବାଇବେଲର ଓଡ଼ିଆ ତର୍ଜମା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କେତେକ ଧର୍ମୀୟ ପ୍ରସ୍ତୁତପତ୍ର

* ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ଵର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ଭରତୀ ବିହାର, କଟକ (୧୯୫୧)—ପୃଷ୍ଠା ୧୩୬-୪୩

ମୁଦ୍ରାତାଙ୍କାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୮୭୩ ମସିହାରେ ପୁରୀରେ ମିସନାରୀ ମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ବର୍ଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲେଖି ସଞ୍ଚାଳକ ଚକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ୧୮୭୫ ମସିହାରେ ସଞ୍ଚାଳକ ଆମସ୍‌ସଟନ୍ ମଧ୍ୟ କଟକ ଆସିଲେ, ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜମଶଃ ମିସନାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ★

କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଏହା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ- ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଅଣଶାସ୍ତ୍ରୀୟାନ୍ ଶ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରସାରର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି- କଟକ ଚଉଦ୍ୱାର ନିକଟସ୍ଥ କୁଜିବର ଆଶ୍ରମର ସାଧୁ ସୁନ୍ଦରଦାସ ବା ସୁନ୍ଦରବାବାଜୀ (୧୭୭୪ ?-୧୮୩୮) । ସେ ଥିଲେ ଅତି ନିର୍ଭୀକ, କୃଷ୍ୟ-ସାରମୁକ୍ତ ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟ । ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଓ ଜାତି ଭେଦର ସେ ଥିଲେ ବିରୋଧୀ । ଧର୍ମ, ଶିକ୍ଷା ସମାଜ, ଗଣ-ନୀତି ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧି ଅଭିମତମାନ ସେ ଏକ ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା ‘କୁଜିବରପତ୍ର’ କରିଥାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ବାଇବେଲ ତଥା ଶ୍ରୀଷ୍ଟ-ଧର୍ମର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସାରପତ୍ର ପଢ଼ି ସେ ଏହି ନୂତନ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ମିସନାରୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଆଶ୍ରମକୁ ଡକାଇ ଧର୍ମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସୁନ୍ଦର ବାବାଜୀ ନିଜେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ଶେଷବେଳକୁ ମିସନାରୀ ମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିରୋଧ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଧର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ରମଚନ୍ଦ୍ର ଯାଚକ ପ୍ରମୁଖ ସେହି ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୭୮ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚମାସ ୨୩ ତାରିଖରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲେଖକ ଦ୍ୱାର ପ୍ରଥମେ ଗଙ୍ଗାଧର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କର ଧର୍ମାନ୍ତର ଦୀକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି-ପରି:- “ଜଣେ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଫିରିଙ୍ଗୀ-ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ଏହିକଥା କଟକ ବଜାରରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ତୁବନ୍ ଦିନ ସଖାକୁ ମହାନଦୀ କୂଳସ୍ଥ ପାତ୍ରୀ ସାହେବଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନିକଟରେ ଲୋକେ ଜମା ହୋଇ ପଢ଼ିଲେ ତୁବନ୍ ପୂର୍ବରୁ ଗଙ୍ଗାଧର ନିଜେ ଏହି ନୂତନ ଧର୍ମ କଥା ଏବଂ ତାହା ସେ

★ ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ମଣ୍ଡଳୀର ଇତିହାସ-ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ପାତ୍ର, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ କଟକ (୧୯୪୩)-ପୃଷ୍ଠା ୧୧-୩୬

କାହିଁକି ଗ୍ରହଣ କରୁ ଅଛନ୍ତି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ, ପୁଣି ନଦୀ ଜଳ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଡୁବନ୍ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଲୋକମାନେ କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, ପୁଣି ତାହାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ; କିନ୍ତୁ ବୀର ଗଙ୍ଗାଧର ସେଥିରେ ଭୀତ ବା ବିଚଳିତ ହେଲେନାହିଁ । ; *

ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମ ସଦୃଶ ଓଡ଼ିଶାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ପ୍ରସାର ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷଜନକ ହୋଇ ନଥିଲା । ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପ୍ରଗୁର-କାର୍ଯ୍ୟଶୁଲିଲା ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୪୨ ମସିହାରେ ଏଠାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ପ୍ରାୟ ଏକ ହଜାର । ★ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସାଧାରଣତଃ ମେରିଆ ବଳିରୁ ବଢ଼ିଥିବା ଏବଂ ଅଭବ ଅନଗନରେ ସଜୁଥିବା ଲୋକେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ୧୮୬୬ ମସିହାର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରେ କିଛି ଅରକ୍ଷ, ଛତର ଖିଆ, ଜାତିତ୍ୟୁତ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’ ସେଥିପାଇଁ ୧୮୬୬-୬୮ ମସିହାର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ଚାରମାତ୍ର ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରକାଶ କରି ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ - ୧୮୬୬ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ୧୨ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ଲେଖିଛନ୍ତି-“ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହେତୁରୁ ଯେ କେତେ ବାଳକ ବାଳିକା ଅରକ୍ଷ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା କାହାରି ଅବିଦିତ ନାହିଁ । ଅନୁସନ୍ଧାନ କର୍ମସମରମାନେ ଏହାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୮୦୦୦ ନିଶ୍ଚୟ କରିଥିବାର ଆଶେମାନେ ଶ୍ରବଣ କରୁଅଛୁ ଓ ବୋଧ ହୁଅଇ ତାହା ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ନୁହଁଇ । × × × ପାଦ୍ରୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଏମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । କାରଣ ସେ ଯେତେ ଯତ୍ନ ଓ ସତତା ସହିତ ଏ ଗୁରୁତର ଭାର ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, ଅତ୍ରସ୍ତ ଲୋକମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ କେବଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଦଳବୃଦ୍ଧି କରିବା ଲାଗି ସେମାନେ ଏଭଳି ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ ଦର୍ଶାଇ ତାହାଙ୍କଠାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ” ଇତ୍ୟାଦି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନିଜର ସାମ୍ବାଜିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା

* ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ମଣ୍ଡଳୀର ଇତିହାସ-ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ପାତ୍ର’ ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ (୧୯୪୩)-ପୃଷ୍ଠା ୩୪

★ ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃଷ୍ଠା ୩୭

ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କେତେକ ଲୋକ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷୁଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ଓ ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ଅଧିକ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷୁଧର୍ମର ସୁପ୍ରସାର ନ ହେବା ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କାରଣ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁସଲମାନ ସରକାର ଯେପରି ଶୋଷଣ, ନିପୀଡ଼ନ, ଚଳାଇଥିଲେ, ଶ୍ରୀକ୍ଷୁଧର୍ମ ଲଂରେଜ ସରକାର ସେପରି କରିନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ—ବରଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ଦେବାଦେବୀଙ୍କୁ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ମାନ ତଥା ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ଠିକ୍, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମା ବକ୍ଷାରେ ମିସନାରୀମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ତଥା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅପ-ପ୍ରସାର ଚଳାଇଥିଲେ, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ନିଷିଦ୍ଧ ପାଡ଼ା ଦେଇଥିବ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନରେ ଆସୁଥିବା ଯାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ କୁଆଡ଼େ ବାର ହଜାର ଯାଏଁ ଲୋକ ମରୁଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲିଖିତ କେରୀ ଖୋଲ ଖୋଲି ଉପରେ ପ୍ରସାର ଚଳାଇଥିଲେ । ରଥଯାତ୍ରାର ଉତ୍ସାହ ଅପମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ମିସନାରୀ ମାନେ ଭରତ ଓ ଭରତ ବାହାରେ ଗୁଜବ ରଚନା କଲେ । * ଏହି ଅପପ୍ରସାରରେ ଭୁଲି ସୁପରିଚିତ ଲଂଗଜୀ କବି ରବିଚନ୍ଦ୍ର ସାହୁ (୧୭୭୪-୧୮୪୩) ନିଜର ‘କର୍ମ ଅବ୍ କେହାମା’ କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଜଗନ୍ନାଥ’ କବିତାରେ ଲେଖି ପକାଇଥିଲେ—

Prone fall the frantic votaries in its road
And calling on the God
Their self-devoted bodies there they lay
To pave, his chariot-way
On Jagan'aut they call

The ponderous car rolls on, and crushes all.

---Jaganaut, Stanza v: The curse of kehama

*Proceedings of Orissa History congress, Berhampur, Ganjam (1977).....Pages 122-128.

୧୮୭୮ ମସିହାରେ କଟକ ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ମୁଦ୍ରିତ 'ଖ୍ରୀଷ୍ଟାଣ୍ଡର୍ଯ୍ୟଜିତ୍‌ୟା' ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତିକାରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ-ଅବତାରମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କଣ ଯାଇଥିଲା—

ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସତ୍ୟାବତାର

ତାଙ୍କ ବିନା ନାହିଁ ପାପୀ ଉଦ୍ଧାର ।

ମୀନ କୂର୍ମ ରାମ ବରହ ବାମନ ଅଚିନ୍ତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମିଥ୍ୟାବତାର ॥ ଘୋଷା

ଦେଖ ଯୀଶୁ ଯୟଂ ଇଶ୍ବର ଧରିଣ ନର କଳେବର

ପାପୀଙ୍କର ମହା ପରିତ୍ରାଣ ହେତୁ ପୃଥିବୀର ହେଲେ ସେ ଅବତାର ॥

+ + + +

ମାତ୍ର ରାମ କୃଷ୍ଣ ବାମନ ପ୍ରଶୁରାମ ନୃସିଂହ ଜାଣ

କେହି ନୁହେଁ ଜଣେ ସତ୍ୟ ଅବତାର ନ ପାରନ୍ତି ପାପୁ କରି ଉଦ୍ଧାର ॥

ନିଜ ଦୋଷରେ ସର୍ବେ ମଲେ ପାପୀ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ନ ଦେଲେ

କେହି ମଲ୍ଲ ବୁଡ଼ି ତ୍ରାଣ ପଥ ହୁଡ଼ି ନିଜ ପାପ ଦୋଷେ ହେଲେ ସଂହାର ॥

ଆଉ କେତେକ ଅବତାର ଥିଲେ କୂର୍ମ ମୀନ ଶୂକର

ଅତି ଅସମ୍ଭବ ଏତେ ତୁଚ୍ଛ ଜୀବ କରିବେ କି ନର-ପ୍ରାଣ ଉଦ୍ଧାର ॥

ପୁଣି ଓଡ଼ିଶାର ଠାକୁର-ଭକ୍ତା ଦ୍ଵିତୀୟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କୁ ଋଜୁନୈତିକ କାରଣରୁ ଦୂର ଦୂର ଥର ବନ୍ଦୀ କରି ପଦତ୍ୟାତ ଓ ଅପଦସ୍ଥ କରିବା, ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ଜୟା ଋଜୁ-ଗୁରୁଙ୍କୁ ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରାଣୀ ଦେବା, ତଥା ସେନାପତି ଜଗବନ୍ଧୁ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ହାନିଷ୍ଟା କରିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଉଣା ଆଘାତ କରି ନ ଥିବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଶାସକର ଧର୍ମକୁ ସୁନଈରେ ନ ଦେଖିବା ଯାଉବିକ ।

ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଶକ୍ତିର ଅପଶାସନରେ ଅଧୋଗତ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ସେତେବେଳକୁ ଏପରି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣମନା ଓ ବନ୍ଧଦୃଷ୍ଟି-ସଂପନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ, ଉଚ୍ଚତର ଓ ଶୁଭକର ହେଲେ ବି କୌଣସି ନୂତନ ଧର୍ମ ଓ

ସଂସାରକୁ ସହଜରେ ମାନିନେବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲ । ବରଂ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କୁ ‘ମୈତ୍ର’, ‘ଗୋ-ଖାଦକ’ ବୋଲି କହି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନିରପଦ ଦୂରତ୍ବରେ ରହିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲ । ୧୮୭୭ ମସିହାରେ କଲିକତାରେ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର ଶ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ଘଟଣାଟିକୁ ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ଦୀପିକାର ୧୮୭୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୮ ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ନାମରେ ରୀତିମତ କୁହା କରାଯାଇଥିଲା । ପିତା ଗୌଧୁରୀ ଚନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ତ୍ୟକ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମାତା ପାର୍ବତୀ ଦେବୀଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ କୋଳକୁ ସମୟ ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ସତ୍ୟଭମାପୁର ଯିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଗ୍ରାମ ଉପକଣ୍ଠରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରା ଯାଇଥିଲା । ଏକ ହିନ୍ଦୁ ବୁନିୟାଦୀ ବଂଶର ନୈଷିକ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ବିଧର୍ମୀ ଶ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ?

ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ରାହ୍ମ ଧର୍ମ ଓ ମହିମା ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ପରେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରି ଥିବାର ମନେ ହୁଏ । ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଭଳି ଏ ଦୁଇଟି ଧର୍ମ ଥିଲା ଏକେଶ୍ବରବାଦୀ ଏବଂ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାର ବିରୋଧୀ । ୧୮୨୮ ମସିହାରେ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରୟଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଧର୍ମ ଓ ସଂସାର ଆଦର୍ଶରେ ‘ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ’ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସେହିପରି ବମ୍ବେଠାରେ ୧୮୬୭ ମସିହାରେ ‘ପ୍ରାର୍ଥନା ସମାଜ’ ଏବଂ ୧୮୭୫ ମସିହାରେ ‘ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜ’ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେତିକି ବେଳେ ମଧ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଓ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ବାରା ନବ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରାଯାଏ । ଏହି ସବୁ ଧର୍ମୀୟ ବା ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ମିସନ୍ ଭଳି ଧର୍ମୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସହିତ ଜନସେବା ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାରରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉନବିଂଶଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତୀୟ ରେନେସାନ୍ସ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦକ୍ଷେପ ନିଷ୍ପନ୍ନ । ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ପ୍ରଭାବ ମୁଖ୍ୟତଃ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଭାରତରେ, ଏବଂ ପ୍ରାର୍ଥନା ସମାଜ ତଥା ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ପ୍ରଭାବ ମୁଖ୍ୟତଃ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ୧୮୫୪ ମସିହା

ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ଶାଖା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଖୌରୀ-
 ଶଙ୍କର ଗୟ, ଜଗନ୍ନାଥନ ଲଲ, ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆର୍ଯ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ବିଶ୍ଵ-
 ନାଥ କର ପ୍ରମୁଖ ଏଥିରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ ।* ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ମୁଖ୍ୟତଃ
 ଆଧୁନିକ ଇଂରଜୀ-ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ
 ମହିମା ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା—ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାଚୀନ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ଏବଂ
 ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ମହିମା
 ଗୋସାଇଁ (୧୮୦୭ ?-୧୮୭୭) ଏହି ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ
 ଏବଂ ଗୋବିନ୍ଦ ବାବା, ଭୀମଭେଇ ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିଷ୍ୟ ଭାବରେ ଦୀକ୍ଷା
 ଦେଇଥିଲେ । ଜଣେ ଇଡ଼ କୋଟୀର କବି ଭାବରେ ଭୀମ ଭେଇ ବହୁ ଭକ୍ତି-
 ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରି ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତିକି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ପ୍ରସାର ହୋଇଛି, ତାହା ମୂଳରେ
 ଅଛି—ମୁଖ୍ୟତଃ ମିସନାରୀ ମାନଙ୍କର ସେବାମୂଳକ, ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ।
 ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ମିର୍ମାଣ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ସ୍ଵୀକାର
 ନ କଲେ, ଆମେ କିତେ ହୋଇ ରହିବା । ସ୍କୁଲ, କଲେଜ ସ୍ଥାପନ, ସ୍ତ୍ରୀ-
 ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, ଦାତବ୍ୟ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, କୃଷାଶ୍ରମ ଓ ଅନାଥାଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ,
 ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ-ପ୍ରେସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ, ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା
 ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମିସନାରୀ ମାନେ ସେତେବେଳେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇଥିଲେ ।
 ମେରିଆ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନରବଳି, ସତୀଦାହ, ଶିଶୁକନ୍ୟା ହତ୍ୟା, ନାରୀଜାତିର
 ପରଦାପ୍ରଥା, ଗୁଣିଗାରେଡ଼ି ପ୍ରୟୋଗ ଭଳି ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ କୁସଂସ୍କାର ଓ ଅନ୍ଧ
 ବିଶ୍ଵାସ ଦୂରୀକରଣରେ ସେମାନେ ସାଧ୍ୟମତେ କାର୍ଯ୍ୟକରିଥିଲେ । ଏ ସବୁ ଦିଗରେ
 ସେମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ପଥରେ ପରେ ଆମେ ଅଗ୍ରଗତିକରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶା
 ମିର୍ମାଣ କରିଛୁ ବୋଲି କହିଲେ ଭୁଲ୍ ହେବନାହିଁ । କେବଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମିସନାରୀ

*ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଓ ଉତ୍କଳେ ନବଯୁଗ—ଶ୍ରୀମତୀ ଅବନ୍ତୀ ଦେବୀ; ଜିଜ୍ଞାସା
 କଲିକତା (୧୯୬୩)—ପୃଷ୍ଠା ୧୭୭-୧୮୭

ମାନେ ନୁହନ୍ତି, ସେକାଳର ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଅଧିକାଂଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଇଂରଜୀ ସାହେବ ଜନ ସମାଜର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସେହିପରି ଜଣେ ମହାନୁଭବ ଇଂରଜୀ ସାହେବ ଉଇଲିୟମ୍ କେରି ଲେସିଙ୍କ ବିୟୋଗ-ପଞ୍ଜି ପ୍ରକାଶ କରି ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’ ୧୮୭୦ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଆମେମାନେ ଅତିଶୟ ଶୋକ ସହିତ ପାଠକ ମାନଙ୍କୁ ଜଣାଉଅଛୁ ଯେ ରତ ସୋମବାର ଦିନ ଦୁଇ ପ୍ରହର ସମୟରେ ତବଲିଉ କେରି ଲେସି ସାହେବ ଚିରକାଳ ନିର୍ମିତ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଏହାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଏ ନଗରବାସୀ ମାନେ କି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କହିହାର ନୁହଇ । + + + ସେ ଇଙ୍ଗରେଜ ଥିଲେହେଁ ଅତ୍ରତ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ ଓ ଯେ ତାହାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥିଲ, ଓଡ଼ିଆ ଭିନ୍ନ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟ ଉଷାରେ ସମୋଧନ କରୁନଥିଲେ । ଅଧୀନସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯେମନ୍ତ ଦୟା ଓ ସରଳ ଭାବ ଥିଲା, ତାହା ଅକଥନୀୟ ଓ ବହୁ କାଳରେ ବିସ୍ମରଣ ହେବାର ନୁହଇ । ମଙ୍ଗଳ-ବାର ଦିନ ତାହାଙ୍କ କବର ହେବା କାଳରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଜାଣେ ଯେ ଲେସି ସାହେବଙ୍କୁ ଅତ୍ରତ୍ୟ ଲୋକେ କେତେ ସ୍ନେହ ଓ ମାନ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।” ଇତ୍ୟାଦି । ବଙ୍ଗ ଦେଶରେତ ସେତେବେଳେ ସଂସ୍କୃତ ପଞ୍ଚକନ୍ୟା ଶ୍ଳୋକ ରୀତିରେ ଡେଭିଡ୍ ହେୟାର୍, ଉଇଲିୟମ୍ କେରି ପ୍ରମୁଖ ପାଞ୍ଚଜଣ ଦେଶ ହିତୈଷୀ ଗୋର ସାହେବଙ୍କ ନାମରେ ରଚିତ ଶ୍ଳୋକ ଲୋକଙ୍କ ଭୁଷେ ତୁଷେ ଖେଳି ବୁଲୁଥିଲା:—

ହେୟାର୍ କଲିନ୍ ପାମରଷ କେରି ମାର୍ଶମେନ ସୁଆ
ପଞ୍ଚ ଗୋରଃ ସୁରେନ୍ଦ୍ରୀତ୍ୟଂ ମହାପାତକ ନାଶନମ୍ ॥

ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି —

ଧର୍ମ ଧାରରେ ଏହି ଐତିହାସିକ ଚିତ୍ର ସମକ୍ଷରେ ଥୋଇ ଆମର ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ

ଆଲେଟନା ହେଲା, ଏବେ ସେହିସବୁ ଧର୍ମ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଉତ୍ତୃତ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉଣାଧୁଳେ ଅନୁସୂତ ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏବଂ ତାହାର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାର ପ୍ରଭବ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ଏହି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ବହୁ ଦେବ ଦେବୀ, ବହୁ ଉପ ଦେବତା-ଲୌକିକ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉଭୟ ପ୍ରକାର-ସୂତିକା-ଗୃହର ଷଠୀ ଦେବୀଙ୍କ ଠାରୁ ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏବେ ଆଉ ଆମର ‘ରକ୍ଷଦେବତା’ ବୋଲି କହି ହେବ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭବରେ ‘ବିଶ୍ୱାସର ଯୁଗ’ ପ୍ରାୟ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ, ଏବଂ ‘କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ-ଜ୍ଞାନର ଯୁଗ’ ସମାଗତ । ପ୍ରକୃତିର ବହୁ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମଣିଷ ଏବେ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ, ଏବଂ ଐଶା ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ଧର୍ମ ସାଧନା ଓ ଶରଣ-ବିଶ୍ୱାସ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଫଳରେ ଆଜି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଠାକୁର ରଜାଙ୍କ ଗୁରୁତ୍ୱ କେତେକ ପରିମାଣରେ ହାନି ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏବେ ଆମର ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ-ଭକ୍ତି, ତହିଁରେ ନିଷ୍ଠାପରତା ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭବ ତୁଳନାରେ ଛଳନା ଓ ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଅଧିକ ଦେଖାଯାଉଛି । ବିଶେଷତଃ ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ରକ୍ଷାୟ ଚେତନାରେ ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷତା ବଳବତ୍ତର ହୋଇଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମୀୟ ଚିନ୍ତାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଧର୍ମନିର-ପେକ୍ଷତାକୁ ଅନେକ ଧର୍ମହୀନତା ବୋଲି ବୁଝୁଛନ୍ତି । ୧୯୫୪ ମସିହାର ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଟେମ୍ପଲ୍ ଆକଟ’ ଅନୁସାରେ ଜନସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପରିରକ୍ଷନା ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜ ହାତରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଠାକୁର ରଜାଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ‘ଗଜପତି ମହାରଜା ସେବା’ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ରଜ୍ୟସରକାରଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ହେରମାନ୍ କୁଲ୍‌ନେଙ୍କ ଭଳି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗବେଷକ ତୀର୍ଥୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । * ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ଜଥନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ନୀତିମାନ ଅନୁସୂତ ହେବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ଆମେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଉଦାର ସମନ୍ୱୟବାଦ ଘେନି ବାହୁଷୋଟ ମାରୁଛୁ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ହରିଜନ; ମୁସଲମାନ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶକୁ ସହ୍ୟକରି ପାରିଛୁ କି ?

★Kings without a kingdom: The Rajas of Khurda and the Jagannath cult- Hermann Kulke, South Asia Heidelberg (1974)

ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କ ମତରେ-ମଣିଷ ସଭ୍ୟହୋଇଛି ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର
 ବର୍ଷ ତଳେ ଏବଂ ମଣିଷ ସଭ୍ୟତାରେ ଈଶ୍ବର-ବିଶ୍ବାସ ଦେଖାଦେଇଛି ପ୍ରାୟ
 ପଞ୍ଚହଜାର ବର୍ଷ ତଳେ । ତହିଁରୁ ଗୋଟିକପରେ ଗୋଟିଏ ସଂଗଠିତ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ
 ଧର୍ମର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । କାହିଁକି ଏ ଧର୍ମ ଓ ଈଶ୍ବର-ବିଶ୍ବାସର ସୃଷ୍ଟି ? ମଣିଷ
 ବହୁଦିଗରୁ ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅପୁର୍ଣ୍ଣ-ତାହାର ସବୁପ୍ରକାର ଦୈହିକ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଶକ୍ତି
 ସୀମାବଦ୍ଧ । ଅନେକ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ତାହାର ଭ୍ରଷ୍ଟହୁଏ-ସ୍ବପ୍ନ ଓ ପରିକଳ୍ପନା
 ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଏ-ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଯାଏ କଠିନ ସାଧନ । ତେଣୁ ସେ ନିଜଠାରୁ
 ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ବିଭୂତିବାନ୍, ଏକ ମହାନ, ବିରଟ ସଭାର ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା
 କରିଛି-ଯାହା ତାକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ ଏବଂ ସାଫଲ୍ୟ ବା ସାଫଳତା ଦିଗରେ
 ଆଗେଇନେବ । ସେହି ବିରଟ ସଭା ବା ଈଶ୍ବରଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ବାସ ସ୍ଥାପନ
 ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କରି ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ପୂଜା-ଆରାଧନା ପାଇଁ ସେପୁଣି ଧର୍ମ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।
 ଅଧିକନ୍ତୁ ମଣିଷର ଚିନ୍ତା-ଚେତନା ଓ ଜୀବନ-ଚର୍ଯ୍ୟା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ
 ଉପସ୍ଥାପନ କରି ମାନବିକ ଗୁଣର ବିକାଶରେ ଧର୍ମର ଉପଯୋଗିତା ଯଥେଷ୍ଟ ।
 କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ଏହି ଉପଯୋଗିତା କେତେଦୂର ପୂରଣ ହୋଇ
 ପାରିଛି ? ଈଶ୍ବର-ବିଶ୍ବାସ ମଣିଷକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାରେ କେତେଦୂର
 ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ? ଇତିହାସରେ ଦେଖାଯାଉଛି-ବିଶ୍ବର ସଂଗଠିତ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ
 ଧର୍ମ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଜନସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ତୁଳନାରେ କ୍ଷତି କରିଛି
 ଅଧିକ-ଜୀବନକୁ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟମୟ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ହବାହଳମୟ କରିଛି ବେଶି ।
 ମାନବ ଜାତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ବୟଂଭୂତ ହୋଇ ରହି
 ବରୁଛି-ଧର୍ମ ଓ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ନାମରେ କିପରି ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଅସହିଷ୍ଣୁତା
 ରଚପାତ ଓ ଧ୍ବଂସର ଚାଣ୍ଡବନ୍ଧାମା ଚାଲିଛି ବରରେ । ଛାଡ଼ିଯାଏ ଏକାଦଶ
 ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏଁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହବର୍ଷ କାଳ ଛାଡ଼ିଯାନ୍
 ମାନେ ପାଗେଷାଇନ୍ ଇଣ୍ଡର ପାଇଁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂଘର୍ଷ ରଗାର ଥିବେ ।
 ପରେନୁହେଁ ଦୁଇଅରବୁହେଁ, ୧୦ ଥିଏର ‘ବୁଦ୍ଧେ’ ଚାଲିଲା । ଫଳରେ
 ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ପ୍ରାଣଦେରେ ଏବଂ ଦାସକୁଳି ଗୃହଣିତରେ । ଉତ୍ତରେପର
 ବାଉଁଶ ଚର୍ଚ୍ଚି ଚାଲିଯିବ ‘ଇନ୍ଦୁରବିହର’ ବିଷୟ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ପ୍ରାୟ

ଗୁରିଶଃ ବର୍ଷକ ଲ ଏହିଶ୍ରେଣୀ ଅନୁସ୍ଥାନ ପୋପ୍ କ ତଦ୍ବାବଧାନରେ ଥାଇ, କିପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ସାଧାନ ଚିନ୍ତନ ତତ୍ତ୍ବଚିନ୍ତା ଧରିଥିଲା, ସେକଥା ଫେଡ଼ି କହିବା ଲେଡ଼ାନାହିଁ । ପାଷାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏବେମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଓ ରୋମାନ୍ କେଥଲିକ୍ ମଧ୍ୟରେ ବାଦ୍ ବିବାଦ ଓ ସଂଘର୍ଷ ଗଲିଥିବାର ସମାଦ ମିଳୁଛି । ଭରତର ବୌଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଏବଂ ଶୈବ-ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ବିବାଦ ବହୁବିଦିତ । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପୁନରୁତ୍ଥାନ କାଳରେ ଅଗଣିତ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କୁ ନିପାଡ଼ିତ କରଗଲା-ବହୁ ବୌଦ୍ଧ-କୀର୍ତ୍ତ ନଷ୍ଟଭୁଷ୍ଟ କରିଦିଆଗଲା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଶିବଲିଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦିପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଯାଏ, ତାହେଲେ ପ୍ରମାଣ ମିଳିବଯେ-ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲା ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି-ପ୍ରତିଛବିଆଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଶିକାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାଟିକୂଟି ଶିବ-ଲିଙ୍ଗରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଛି । ଏ ଯୁଗରେ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କର ରକ୍ତକ୍ଷରୀ ସଂଘର୍ଷତ ଆପମୋନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି ଅଜ୍ଞେ ନିଭେଇ ଥିବେ ! ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖା ମଧ୍ୟରେ କି ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ବୈରୀଭାବ ! ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ସିଆ-ସୁନ୍ନୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏବଂ ଶିଖ୍ ଧର୍ମର ଅକାଳୀ-ନିରଙ୍କରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଦ୍-ବିସମାଦ ଏବେ ଲାଗି ରହିଛି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ଓଡ଼ିଶା କଥାତ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି-ଇଣ୍ଡର କଣ ମଣିଷ ସମାଜରେ ଭେଦଭାବ, ପରସ୍ପର ଅସହିଷ୍ଣୁତା ମଧ୍ୟରେ ପୂଜିତ ହେବାକୁ ଗୁହାଁତି ? ଧର୍ମ କଣ ସଂଘର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ନର ରକ୍ତରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାକୁ ଗୁହାଁ ?

ଗତ ୧୯୭୮ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ଗୁୟାନାସ୍ କୋନସ୍ ଟାଉନରେ ‘ପିପଲ୍ସ ଟେମ୍ପଲ୍ ଚର୍ଚ୍ଚ’ ନାମକ ଏକ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ନଅ ଶହରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଗୁରୁ ରେଭରେଣ୍ଡ୍ ଜିମ୍ ଜୋନ୍ସଙ୍କ ସହିତ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରାଣବଳି ଦେଇଛନ୍ତି-ଏହି ଗୁପ୍ତଲ୍ୟକର ଲେମହର୍ଷକ ସମାଦ ଆପଣମାନେ ପାଇଥିବେ ! ଧର୍ମନାମରେ ଏହା ଗଣହତ୍ୟା, ନା ସାମୂହିକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଆତ୍ମହତ୍ତି ? ଅଳ୍ପ କେତେବର୍ଷ ତଳେ ଏ ଦେଶର ସେହିପରି ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧ-ସାମରିକ ଧର୍ମୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହତ୍ୟା, ରକ୍ତପାତ ଓ ଆତ୍ମହତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତି-ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିବାର ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଏବେ ପୁଣି ଏଠାରେ ନୂଆ ନୂଆ ଧର୍ମ-

ସପ୍ତଦାୟ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଉଛି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଗୁରୁ ‘ବାବା-ମାଆ’-ମାନଙ୍କର ଘନଘନ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟୁଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଦେଶର ବା ଜନସମାଜର କି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହେଉଛି, ବୁଝି ହେଉନାହିଁ । ବହୁଲେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ଆମର କେହି କେହି ନେତୃତ୍ୱାନାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାଦ୍ୱାରା ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜର ପାପତାପ ନିରାମୟ ହେବାର ଭାବି ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲଭ କରୁଛନ୍ତି । ପାପତାପରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇସାରି ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ପାଇଁ ‘ବାବା-ମାଆ’ଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ଦରକାର, ନା ‘ବାବା ମାଆ’ଙ୍କ ବାହୁଛ ଯା ତଳେ ନିରାପଦରେ ଯାବତୀୟ ପାପାତରଣ କରାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି ଯିବା ଦରକାର ? ଆମେମାନେ ତ ତରଳ ହୋଇ ଦେଖୁଛୁ — ଏହି ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଗୁରୁ ଓ ଧର୍ମୀୟ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦ୍ୱାରା ଆମ ପୀଡ଼ିତ ସମାଜ ପ୍ରାୟ ବ୍ୟାଧିମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ବରଂ ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱର ଘଟଣାବଳୀରୁ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି—ଆମ ସମାଜର ପାପତାପ ଉଣା ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜ୍ୱରଗଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜ୍ୱମେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ—ସିଂହଳର ବିଜ୍ଞ ମନିଷୀ ତତ୍ତ୍ୱର ଆତ୍ମାହତ୍ୟା କଭୁର୍ ଧର୍ମାତରଣ ନାମରେ ଏହି ‘ବାବା-ମାଆ’ମାନଙ୍କର ଛଳନା ଓ ଉତ୍ତ୍ରାମ ଏବେ ପଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । *

ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ କାର୍ଲମାର୍କସ୍ (୧୮୧୮-୧୮୮୩) ଧର୍ମକୁ ଜନତାର ଅର୍ଥମ ନାମରେ ଆଖ୍ୟାତ କରିଥିଲେ । କଥାଟି ଉତ୍ତାଇ ଦେଇ ହେବନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବେ ଧର୍ମ ଓ ଇଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦେହମନରେ ଅର୍ଥମ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ହିଁ ଦେଖାଯାଉଛି । ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ପୃଥିବୀର କେତେକ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଗଣ୍ଡରେ ଧର୍ମାଦି ବ୍ୟାପାର ତୁଚ୍ଛ, ଅକିର୍ତ୍ତିତକର ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଛି । ଇଉରୋପର ଆଲ୍‌ବାନିଆ ଗଣ୍ଡରୁ ସଜଳ ପ୍ରକାର ସରଠିତ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଧର୍ମକୁ ନିର୍ବାସନ କରାଯାଇଥିବା ବିଷୟରେ ଆପଣମାନେ ଅବହିତ ଥିବେ । ସେ ଦେଶରେ ଥିବା ଦୁଇ ହଜାର ଏକସୋରୀ ଗୋଟି ଗୀର୍ଜା ଓ ମସଜିଦ୍

* ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—Begone Godmen ! —Dr. Abraham T. Kovoov
Jaico Press Pvt. Ltd, Bombay (1977)

୧୯୬୭ ମସିହାରୁ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଯାଇଛି । ମାର୍କିନ୍ ଯୁକ୍ତଗଣ୍ଠରେ ଏବେ ‘ଆମେରିକାନ୍ ଏଥେଲିଷ୍ଟ ଏସୋସିଏସନ୍’ ନାମକ ଏକ ସଂସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକରୁଛି । ଏହାର ସଭାନେତ୍ରୀ ଡବ୍ଲୁ ମାଡାଲିନ୍ ଓ ହେୟାର୍ ଗତବର୍ଷ କଲିକତା ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଡାକପୁକାରରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଇବେଲର କେତେକ ପୃଷ୍ଠା ଚୁକୁର ଚୁକୁର କରି ଛିଡ଼ାଉ ପକାଇ ଥିଲେ । କେତେ ବର୍ଷ ତଳେ ଆମର ବିଶିଷ୍ଟ ଜନସେବକ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ (୧୮୯୦-୧୯୬୩) ଏବଂ ସଂସ୍କାରକ ବୈରାଗୀ ଚରଣ ମିଶ୍ର (୧୮୮୫-୧୯୬୬) ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହିପରି ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗୁମାସ୍ତା ଓ ମତାନ୍ତରୀ ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିବାର ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ମାର୍କସ୍ ଠାରୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସବୁ ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି-ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଧର୍ମ ଓ ଈଶ୍ବର ବିଶ୍ବାସ ନାମରେ ଗୁଲିଥିବା ଅନ୍ୟାୟ; ଅନାଗୁର, ଶୋଷଣ, ନିପୀଡ଼ନ ପ୍ରଭୃତି ସହ୍ୟ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି, ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାଧ୍ୟମତେ ଧର୍ମର ଗୁମାସ୍ତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ବନ୍ଧୁଗଣ, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଭୁଲ୍ ବୁଝିବେ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଧର୍ମଛଡ଼ା ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ କୌଣସି ଧର୍ମର ବିରୋଧୀତରଣ କରୁନାହିଁ-ଈଶ୍ବର ବିଶ୍ବାସକୁ ଅସ୍ଥାକାର କରୁନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ଚରିତ୍ରର ପରୀକ୍ଷା-ପାଇଁ ଏବଂ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଧର୍ମ ଓ ଈଶ୍ବର-ବିଶ୍ବାସର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ । ବିଶେଷତଃ ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଗତି ଓ ବସ୍ତୁତତ୍ତ୍ବ-ପ୍ରଧାନ ଯୁଗରେ ମାନବ ଜାତିର ନୈତିକ ଶକ୍ତି ସଂରକ୍ଷଣ ତଥା ଆଚରଣ-ପଦ୍ଧତିର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଏହାର ଉପଯୋଗିତା ଯଥେଷ୍ଟ । ସେଇଥି-ପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ବିଖ୍ୟାତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଲବର୍ଟ ଆଇନଷ୍ଟାଇନ୍ (୧୮୭୯-୧୯୫୫) ନିଜର ‘ଆଉଟ୍ ଅଫ୍ ମାଇଁ ଲେଟର୍ ଇୟରସ୍’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି- “ଧର୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ ବିଜ୍ଞାନ ପଞ୍ଜୁ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତିରେକେ ଧର୍ମ ଅସ୍ତ । ”

ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ଧର୍ମ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ କୁସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ, ଏବଂ ମହତ୍ ଓ ଶୋଭନୀୟ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ଉତ୍ତର ବୋଲି ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ମଣିଷସମାଜର ଉପଯୋଗରେ ଯେ ନ ଲାଗିଛି, କିମ୍ବା ମାନବଜାତିର ଯେ ସହାୟକ ନ ହୋଇଛି, ତାହା କହିହେବ ନାହିଁ । ଦୋଷ, ଆଦୌ ଧର୍ମର ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ମହତ୍ ଓ ଆଦର୍ଶମାନାନ୍ତ । ସବୁ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ବୋଧହୁଏ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କର । ଧର୍ମର ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ରହିଲା ତେଣେ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପୃଷ୍ଠାରେ; ଏଣେ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଚାଲିଲେ ନିଜ ନିଜ ବାଟରେ । ସେମାନେ ଯଦି ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ତାହା ଅନୁସରଣ ନକଲେ କିମ୍ବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଭାବରେ ଅନୁସରଣ କଲେ, ତାହା ହେଲେ କାହାକୁ କହିବା ? —କପାଳରେ ସିନା କର ତାଡ଼ିବା !

ପ୍ରସ୍ତୁତ ବାର୍ଷିକ ବିବରଣୀ ବକ୍ସ୍‌କୋମ୍ପାନୀ

ପରିଚାଳନା ସମିତି

ସଭାପତି : ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀମତୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

ଉପ-ସଭାପତି : ପୀ. ପ୍ରଧାନ

॥ ସ୍ୱାଗତ୍ୟ-ସ୍ୱାଗତ୍ୟ ବୃନ୍ଦ ॥

ଏମ୍. ଏନ୍. ଦାସ	॥ ବି. କେ. ସାମଲ
ଏ. କେ. ମହାନ୍ତି	॥ ଏ. କେ. ବୋଷ୍
ବି. ବ୍ରହ୍ମା	॥ ଡି. କେ. ଦାଶ
ଏମ୍. ଜେନା	॥ ବି. ସି. ବଳ
ଏମ୍. ବାରିକ	॥ ପି. ପଣ୍ଡା
ଏସ୍. କେ. ସିଂହା	॥ ଏ. ପଣ୍ଡା
ଆର୍. ଆର୍. ଦାସ	॥ ଏସ୍. ଡି. ଶତପଥୀ
ଡି. ଦେବତା	॥ କେ. ସି. ମହାନ୍ତି
ଆର୍. କେ. ଜେନା	॥ ବି. ଏମ୍. ଦାଶ
ପି. ସି. ରାୟ	॥ କି. ମହାରଣା
ଜି. ଏମ୍. ପଣ୍ଡା	॥ ଏମ୍. ସାହୁ
କେ. ଏମ୍. ମହାନ୍ତି	॥ ଏସ୍. କେ. ମହାନ୍ତି
ଏସ୍. ଶତପଥୀ	॥ ଏସ୍. କେ. ନାୟକ
ଏମ୍. ଏସ୍. ରାଓ	॥ କେ. ସି. ଦାଶ
ଏସ୍. ସି. ଦଳେଇ	॥ ଡି. କେ. ଲେଙ୍କା
ଏସ୍. ସାହୁ	॥ ବି. ପୃଷ୍ଠି
ବି. ଖାଁ	॥ ଏମ୍. ପରିଡ଼ା
ବି. ସି. ମହାନ୍ତି	॥ ଏସ୍. ଗଉଳ
ବି. ଏମ୍. ରାୟ	॥ ପି. କେ. ମହାନ୍ତି
ଡି. ସି. ଦାସ	॥ ଆର୍. ରାୟ
ଏସ୍. ଏସ୍. ପତି	॥ ଏଲ୍. ମହାପାତ୍ର
ବି. କେ. ମଲ୍ଲିକ	॥ ବି. ସାହୁ
ବି. କେ. ଦ୍ୱିବେଦୀ	॥ ଏସ୍. କେ. ମହାନ୍ତି

ବିରଜା ଚକ୍ରତାମାଳାର

ନିୟମାବଳୀ

- ୧ । ସାଧାରଣତଃ ବିରଜା-ପଞ୍ଜିକା ଅନୁଯାୟୀ ବିରଜାଙ୍କ ଜନ୍ମତିଥି ଓ ବେଶୀ ଅମାବାସ୍ୟାଠାରୁ ଧାର୍ମିକ ଭାବେ ତିନୋଟି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପ୍ରାୟ ଏକଘଣ୍ଟା କରି ବକ୍ତୃତା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବ ।
- ୨ । ବକ୍ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା / ଭାରତର ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ୩ । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ‘ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ଦିବସ’ର ଅନ୍ୟତମ ଦୁଇମାସ ପୂର୍ବରୁ ବକ୍ତା ନିର୍ବାଚନ କରଯାଇ ନିମନ୍ତଣ କରାଯିବ ।
- (କ) ବକ୍ତୃତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ବକ୍ତା ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥିର କରାଯିବ ।
- (ଖ) ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ଦିବସର ଅନ୍ୟତମ ୧୫ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବକ୍ତା ନିଜର ସ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିଖିତ ବକ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ପଠାଇବେ ।
- (ଗ) ଯାତାୟତ ଖର୍ଚ୍ଚ— ରେଳ (୧ମ ଶ୍ରେଣୀ×୩)
- ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାନ (କି. ମି. ପ୍ରତି ୪୫ ପଇସା)
- ଯାଜପୁର ରହଣି କାଳରେ ବକ୍ତା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ସମ୍ମାନିତ ଅତିଥି ହେବେ ।
- (ଘ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବକ୍ତୃତା ପାଇଁ ବକ୍ତାଙ୍କୁ ୧୭୫ (ଏକଶତ ପଞ୍ଚସହସ୍ର) ଟଙ୍କା ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ।
- (ଙ) ବକ୍ତୃତା ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶ-ଅଧିକାର (Copyright) ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ରହିବ ଓ ଏହା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ‘ମୁଖପତ୍ର’ର ପରିଶିଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ବିକ୍ରି ଲାଭ ଅର୍ଥରେ ବକ୍ତାଙ୍କର କୌଣସି ସାପ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

(ଚ) ପ୍ରକାଶିତ ପରିଶିଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯିବ । ତଥାପି ଏହା ଛାତ୍ର, ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବିନାମୂଲ୍ୟରେ ମୁଖପତ୍ର ପାଇବା ପାଇଁ ହକ୍ଦାର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯିବ । ବକ୍ତାଙ୍କୁ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ଦଶଟି ପ୍ରତିଲିପି ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ । ଅବଶିଷ୍ଟ ବହି ଗୁଡ଼ିକୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ସମବାୟ ଉତ୍ସାର କରିଥାରେ ବିକ୍ରି କରାଯାଇ ବିକ୍ରି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥ 'ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳା ପାଣ୍ଠି'ରେ ଜମା ରହିବ ।

୪ । 'ବିରଜା ବକ୍ତୃତା ସମ୍ମା'ର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିବ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ପରିଚାଳନା ବୋର୍ଡ଼ ଗଠନ କରିପାରିବେ ।

୧- ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ପରିଷଦର (Staff Council) ସଭାପତି ।

୨- ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର ସଭାପତି ଉପଦେଷ୍ଟା ।

୩- ବିଭାଗୀୟ ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ବୃନ୍ଦ ।

୪- ଚରସାର ।

୫- ଛାତ୍ର ସଭାପତି ସଭାପତି ଓ ସମ୍ପାଦକ ।

୬- ବିଭିନ୍ନ ଛାତ୍ର ସମିତିର ସଂପାଦକ ବୃନ୍ଦ ।

୫ । ପାଣ୍ଠି-

(କ) ସମାଜ-ସେବା-ସମ୍ମା (S.S.G.) ବ୍ୟତୀତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପରିଷଦର ବାର୍ଷିକ ସମ୍ବୃଦ୍ଧ ଶତକଡ଼ା ଦଶଭଗ୍ନ;

(ଖ) ପ୍ରକାଶିତ ବକ୍ତୃତାମାଳାର ବିକ୍ରି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥ;

(ଗ) ସମ୍ବୃଦ୍ଧି ଋଣ, ସେଚ୍ଛାକୃତ ଦାନ ଓ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ।

ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ।

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ

ନରସିଂହ ଚଉଧୁରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଯାଜପୁର

ପାଠକପୁର